

โลกทัศน์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย

เพลงโคราช

49593 84.49593
79ล 179 ล

♦ พชร สุวรรณภาชน์

หนังสือชุดโลกทัศน์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย
สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล

โลกทัศน์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย:

เพลงโคราช

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.9 นครราชสีมา

โดย

เพชร สุวรรณภาชน์

นักวิจัยประจำสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท
มหาวิทยาลัยมหิดล

2544

ISBN : 974-04-0547-9

จัดทำโดย สำนักงานวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชียอาคเนย์
สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท
มหาวิทยาลัยมหิดล ณ อยุธยา
อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม 73170
โทรศัพท์ 0-2800-2308-14 ต่อ 3113 โทรสาร 0-2800-2332
E-Mail : grldr @ mahidol.ac.th

ที่ปรึกษา ศาสตราจารย์ ดร. คุณหญิงสุวิยา รัตนกุล
รองศาสตราจารย์ ดร.สมทรง บุรุษพัฒน์

บรรณาธิการ ดร.ลักขณา คาวรัตน์หงษ์

เรื่อง/ภาพ พชร สุวรรณภาชน์
บช.บ. (การบัญชี), มหาวิทยาลัยรามคำแหง
ศศ.ม. (วัฒนธรรมการดนตรี), มหาวิทยาลัยมหิดล

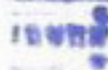
ปก/รูปเล่ม พชร สุวรรณภาชน์

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด
54/67, 68, 71, 72 ซอย 12 ถนนจรัญสนิทวงศ์ แขวงท่าพระ
เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพฯ 10600
โทรศัพท์ 0-2864-0434-5, 0-2412-5887, 0-2412-5891,
0-1923-8825 โทรสาร 0-2412-3087
E-Mail : sahadham @ thaimail.com

เลขที่ ๒๓.๑๐๔

๗
๗๔๔.๔๙๕๙๓
๒๑๗๙ ๙

เลขทะเบียน ๔๕๔.๓๗๙๘๐

คำนำ

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล เป็นหน่วยงานที่ศึกษาวิจัยด้านภาษา และวัฒนธรรมของประเทศเพื่อนบ้าน และชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 นับจากเวลานั้นมาถึงเวลานี้ สถาบันฯ ได้ผลิตผลงานทางด้านนี้ออกมาไม่น้อย

หนังสือเรื่อง *โลกทัศน์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย: เพลงโคราช* ที่ท่านอ่านอยู่นี้ เป็นผลงานของคุณพร สุวรรณภานันท์ นักวิจัยประจำสถาบันฯ ผู้เป็นชาวโคราชโดยกำเนิด ตลอดระยะเวลาที่ได้ใช้ชีวิตเช่นชาวโคราชนั้น ผู้เขียนได้สัมผัสประสบการณ์ เรียนรู้ และเข้าใจชีวิตชาวโคราชเป็นอย่างดี กับทั้งเมื่อทำวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท ณ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมฯ ในปี พ.ศ. 2543 ก็ทำเรื่อง *เพลงโคราช: การศึกษาทางมานุษยวิทยาการดนตรี* อีกด้วย จึงเชื่อได้ว่า ผู้เขียนจะให้ความรู้เกี่ยวกับโลกทัศน์ของชาวโคราช ที่สะท้อนออกมาจากเพลงโคราชได้ดีไม่น้อย

สถาบันฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่า งานวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจวัฒนธรรมไทยโคราช และช่วยทำให้การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวไทยโคราชได้ก้าวหน้าต่อไป

ศาสตราจารย์ ดร. คุณหญิงสุริยา รัตนกุล

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท
มหาวิทยาลัยมหิดล

คำนำผู้เขียน

เพลงโคราช เป็นมรดกทางวัฒนธรรมคนครีของชาวไทยโคราช ซึ่งเป็นชาวไทยกลุ่มหนึ่งที่มีถิ่นฐานกระจายอยู่ทั่วไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย เพลงโคราชเป็นเพลงร้องโต้ตอบชาย-หญิงที่ใช้ไหวพริบ ปฏิภาณ และความรู้ความสามารถของหมอลำในการด้นเพลงแก้กันในเรื่องราวต่างๆ ของวิถีชีวิต โดยมีท่วงทำนอง และการขับร้องเป็นสำเนียงภาษาไทยถิ่นโคราช และมีเนื้อหาสะท้อนภาพวัฒนธรรมและโลกทัศน์ของชาวไทยโคราชได้อย่างชัดเจน

หนังสือเรื่อง โลกทัศน์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย: เพลงโคราช เล่มนี้เป็นผลงานวิจัยทางมานุษยวิทยาการดนตรี ซึ่งมีเนื้อหาแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งนำเสนอรูปแบบ เนื้อหาและวิวัฒนาการของเพลงโคราช อีกส่วนหนึ่งเป็นการวิเคราะห์โลกทัศน์บางประการของชาวไทยโคราช จากกลอนเพลงและการเล่นเพลงโคราชว่า ชาวไทยโคราชว่ามีความคิด ความเชื่อค่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ค่อธรรมชาติ และค่อมมนุษย์อย่างไร ตลอดจนมีการปฏิบัติคนในสังคมอย่างไร

ผู้เขียนขอขอบคุณ ดร.ลักขณา คาวรัตน์หงษ์ ที่กรุณาช่วยอ่าน และตรวจแก้ต้นฉบับ ตลอดจนให้ข้อคิด คำแนะนำในการทำวิจัย ขอขอบคุณหมอลำเพลงโคราช เจ้าภาพ และผู้ฟังเพลงโคราชทุกท่านที่ปรากฏนามท้ายหนังสือเล่มนี้ ที่กรุณาให้ความรู้ และข้อมูลเพลงอันเป็นประโยชน์อย่างมีอาจประมาณค่าได้ และขอขอบคุณ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ที่ให้โอกาส และส่งเสริมการค้นคว้าวิจัยในครั้งนี้จนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ท้ายที่สุดนี้ ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้คงจะเอื้อประโยชน์สำหรับผู้ที่สนใจวัฒนธรรมคนครีพื้นบ้านของไทยตามสมควร

พชร สุวรรณภาชน์

หมอเพลง ใหญ่ เมืองคง ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง เพลงโคราช พ.ศ. 2539
เป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่สามารถว่าเพลงได้ทุกเรื่องทั้งทางโลก
และทางธรรมไม่ติดขัด และมีลีลาในการว่าเพลงเป็นที่ชื่นชอบของผู้ฟังจนได้รับฉายาว่า

“ใหญ่ เพลงงาม”

หมอเพลงส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ยึดมั่นในพุทธศาสนา
 ดังเช่น หมอเพลงใหญ่ และแม่จอย วิเศษพลกรัง

หมอเพลงใหญ่เชื่อว่า "เพลงโคราช เป็นเพลงของคนโคราช ร้องเป็นภาษาโคราช
 และมีเฉพาะในเมืองโคราชเท่านั้น"

ครูตึง แนนกลาง ครูเพลงที่แม่ไม่ได้เล่นเพลงโคราช แต่มีความสามารถแต่งกลอน
เพลงโคราช เป็นเพลงเรื่องต่าง ๆ ให้กับหมอเพลงเป็นจำนวนมาก

การเล่นเพลงโคราชในอดีต ไม่จำกัดกาลเทศะ เมื่อชาวบ้านหรือหมอเพลงมีโอกาสดังพบ
เจอกัน ก็อาจหักทายเป็นเพลง หรือจับกลุ่มนั่งเล่นเพลงตามใต้ถุนบ้าน หรือลานวัด

หมอลเพลงบุญ หนองบัวโคก กำลังสาธิตท่ารำของหมอลเพลงฝ่ายชาย

ท่ารำของหมอลเพลงในการเล่นเพลง แบ่งออกเป็นท่ารำช้า และท่ารำเร็ว บางครั้งนิยมเรียกเป็น ชื่อต่าง ๆ กันเช่น ท่าช้างเทียมแม่ หรือท่าปลาไหลพันพวง เป็นต้น

ปัจจุบัน หมอเพลงนิยมรวมกลุ่มกันเป็น คณะเพลง เพื่อความสะดวกของเจ้าภาพในการติดต่อหาเพลง และทำให้หมอเพลงมีโอกาสดำงานเพลงมากขึ้น คณะเพลงโคราชมีอยู่ทั่วไปในเมืองโคราชเช่น บริเวณหลังสถานีรถไฟจระ, ประตูน้ำหรือหน้าอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี เป็นต้น

คณะเพลงโคราช นิยมนำรูปหมอเพลงที่สังกัดในคณะ รูปงานแสดง หรือถ้วยรางวัลต่าง ๆ โขไว้ไว้ที่หน้าร้าน เพื่อให้ผู้มาติดต่อหาเพลงได้พิจารณา

การแต่งกายของหมอเพลงทั้งชายและหญิงจะนุ่งโจงกระเบน
เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของเพลงโคราช

เมื่อมาถึงบ้านของเจ้าภาพ เจ้าภาพจะเลี้ยงอาหาร เมื่ออิมหน้าสำราญแล้ว หมอเพลงก็จะ
แต่งตัวเตรียมพร้อม ระหว่างนี้อาจมีการพูดคุยถึงเนื้อหาของเพลงว่าจะเล่นกันแบบใด

ของกำนัล ซึ่งเจ้าภาพเป็นจะต้องจัดเตรียมไว้ให้หมอเพลงใช้ไหว้ครูก่อนเล่นเพลงโคราช

หมอเพลงที่อาวุโสจะนำทำพิธีไหว้ครู ต่อจากนั้นหมอเพลงคนอื่นก็จะไหว้ต่อ ๆ กันไป

โรงเพลงโคราช ปกติจะสร้างขึ้นชั่วคราวเมื่อจะมีการเล่นเพลงเท่านั้น โดยทั่วไปจะทำเป็นเสา 4 ต้น ยกพื้นสูง หลังคามุงด้วยแฝก และมีถังน้ำวางไว้ให้หมอเพลงดื่มแก้คอแห้ง

การเล่นเพลงโคราช หมอเพลงฝ่ายชาย
จะต้องลงโรงเพลงก่อน

หมอเพลงจะสลับกันว่าเพลงทีละคู่

หมอลำเพลงคนไหนว่าเพลงได้เป็นที่ประทับใจผู้ฟัง ผู้ฟังก็จะโห่ฮา หรือปรบมือด้วยความ
 ชอบใจ ผู้ฟังเพลงบางคนอาจจะให้รางวัลเป็นเงิน หรือสิ่งของแก่หมอลำเพลงที่ตนชื่นชอบ

ผู้ฟังเพลงโคราช จะมานั่งรอฟังเพลงตั้งแต่หัวค่ำ โดยเตรียมเสื่อ หมอน หรือผ้าห่มมาด้วย
 และส่วนใหญ่จะอยู่ให้กำลังใจหมอลำเพลงจนกว่าจะจบการแสดงในวันรุ่งขึ้น โดยเจ้าภาพ
 จะจัดอาหารเลี้ยงผู้ฟัง ได้แก่ ผัดหมี่โคราช หรือข้าวต้ม และน้ำอัดลมเป็นระยะ ๆ

การเล่น เพลงโคราชแก้บน หมอเพลงจะขึ้นโรงเพลงพร้อมกัน และหมอเพลงคนหนึ่ง
จะเป็นตัวแทนบอกกล่าวอย่าไม่ถึงการแก้บนของเจ้าภาพ

รูปแบบการเล่นเพลงโคราชแก้บน มีลักษณะเดียวกับเพลงโคราชแบบดั้งเดิม เพียงแต่
ลดขั้นตอนลงให้เหมาะสมกับเวลา และมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมแก้บนเท่านั้น

แม้มีข้อจำกัดในการเล่นเพลง แต่หมอเพลงแก่บน โดยเฉพาะหมอเพลงรุ่นใหญ่ ก็ยังพยายามรักษารูปแบบ และเอกลักษณ์ของเพลงร้องโต้ตอบแบบดั้งเดิม

เจ้าภาพ ที่หาเพลงโคราชแก่บน ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่นิยมชมชอบเพลงโคราช

การเล่น เพลงโคราชประยุกต์ นิยมแบ่งช่วงการเล่นเพลงเป็น 2 ช่วง คือ
เพลงโคราชแบบดั้งเดิม กับเพลงโคราชประยุกต์

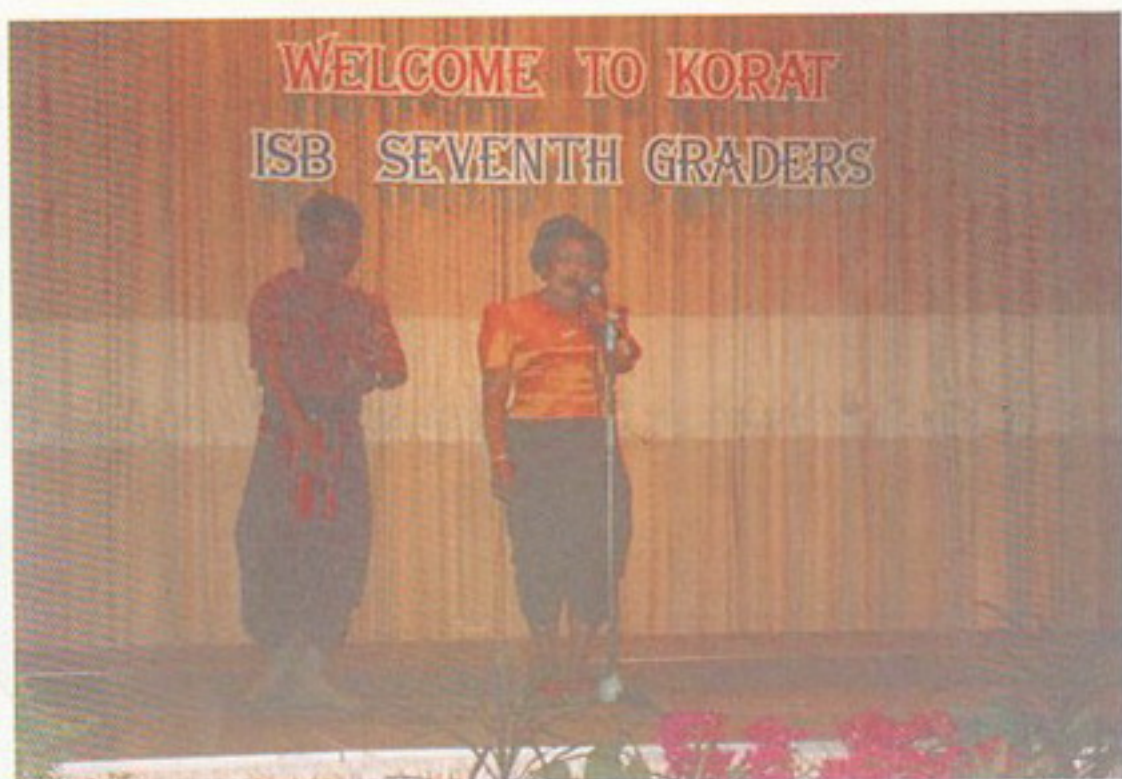
หมอเพลงที่เล่นเพลงโคราชประยุกต์จะแต่งตัวทันสมัย เพื่อให้เข้ากับบทเพลง

ผู้ฟังเพลงโคราชยุคจะให้รางวัลแก่ หางเครื่อง ที่ตนชื่นชอบ เพื่อที่จะได้มีโอกาส
เต้นด้วยกัน เป็นที่น่าสังเกตว่า หางเครื่อง เป็นสี่ส่วนของเพลงโคราชยุคที่มักจะ
ได้รับความสนใจจากผู้ชมมากกว่าหมอลำ

หางเครื่อง จะเปลี่ยนเครื่องแต่งตัว และทำเต้นไปตามเนื้อหาของบทเพลง

ปัจจุบัน ความนิยมเพลงโคราชแบบดั้งเดิมเริ่มลดน้อยถอยลง การพยายามอนุรักษ์โดยหาโอกาสให้หมอเพลงได้เล่นเพลง จะช่วยให้เพลงโคราชยังคงมีบทบาทในสังคมโคราชต่อไป

การจัดประกวด การเล่นเพลงโคราช โดยสถาบันราชภัฏนครราชสีมา เป็นอีกความพยายามหนึ่งในการสนับสนุน และส่งเสริมเพลงโคราช

ชมรมเพลงโคราช สถาบันราชภัฏนครราชสีมา เป็นหน่วยงานที่บริหารงานโดยหมอเพลงเพื่อหมอเพลง ซึ่งนอกจากจะให้ความช่วยเหลือหมอเพลงในเรื่องต่าง ๆ แล้วและยังจัดให้มีการเรียน การสอนเพลงโคราชให้กับเยาวชนรุ่นใหม่ และผู้สนใจอีกด้วย

หมอเพลงโคราชรุ่นเยาว์กับรูปแบบกระบวนการเข้าสู่อาชีพหมอเพลงแบบใหม่ คืออนาคตของเพลงโคราชวันพรุ่งนี้

ท้าวสุรนารี หรือ ย่าโม สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวไทยโคราช และชาวไทยทั่วไปให้ความเคารพ
นับถือ นอกจากนี้ ยังเป็นศูนย์รวมจิตใจของหมอเพลงโคราช ซึ่งเชื่อว่า
เพลงโคราชจะคงอยู่คู่กับ ย่าโม ตลอดไป

สารบัญ

	หน้า
ภาพแสดงวัฒนธรรมดนตรี เพลงโคราช.....	ก
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาของการวิจัย.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	9
1.3 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	9
1.4 ขอบเขตของการวิจัย.....	9
1.5 วิธีดำเนินการวิจัย.....	10
1.6 นิยามศัพท์.....	12
บทที่ 2 ไทยโคราช และ เพลงโคราช.....	14
2.1 ไทยโคราช	15
2.1.1 ความเป็นมาของไทยโคราช	15
2.1.2 ภาษาไทยถิ่นโคราช.....	18
2.1.3 วัฒนธรรมของชาวไทยโคราช	25

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
2.2 เพลงโคราช	27
2.2.1 ความเป็นมาของเพลงโคราช	28
2.2.2 วิวัฒนาการของเพลงโคราช.....	31
2.2.3 องค์ประกอบของการเล่นเพลงโคราช	37
2.2.4 การเล่นเพลงโคราช	46
2.2.5 เพลงโคราชในปัจจุบัน	55
 บทที่ 3 โลกทัศน์ของชาวไทยโคราช: วิเคราะห์จากเพลงโคราช	63
3.1 โลกทัศน์ของหมอลำเพลงโคราช	63
3.1.1 กระบวนการเข้าสู่อาชีพหมอลำ.....	64
3.1.2 หมอลำเพลงกับการสร้างสรรค์รูปแบบ ของกลอนเพลงโคราช.....	75
3.1.3 หมอลำเพลงกับการใช้ภาษาใน กลอนเพลงโคราช	90

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

3.2 โลกทัศน์ของชาวไทยโคราชจากเนื้อหา

กลอนเพลงโคราช 105

3.2.1 โลกทัศน์จากเนื้อหากลอนเพลงโคราช

ที่เป็นเพลงฉัน 106

3.2.2 โลกทัศน์จากเนื้อหากลอนเพลงโคราช

ที่เป็นเพลงเรื่อง 115

3.2.3 โลกทัศน์จากเนื้อหากลอนเพลงโคราช

แก้บน..... 134

3.2.4 โลกทัศน์จากเนื้อหากลอนเพลงโคราช

ประยุกต์..... 143

บทที่ 4 สรุป 152

บรรณานุกรม..... 160

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล..... 164

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของการวิจัย

โลกทัศน์ เป็นวัฒนธรรมทางความคิด และจิตใจของมนุษย์ หมายถึง ทัศนะ หรือความคิดเห็นที่มนุษย์มีต่อโลก หรือสังคมที่เขาอาศัยอยู่ ซึ่งอาจแสดงออกด้วยคำพูด หรือโดยพฤติกรรมต่าง ๆ

โรเบิร์ต เรดฟิลด์ (Robert Redfield) ได้เสนอคำอธิบาย โลกทัศน์ (World View) ไว้ว่า โลกทัศน์เป็นภาพที่คนในสังคมมองเห็นตัวเอง และความสัมพันธ์ของตัวเองกับสภาพแวดล้อมรอบตัวเขา ดังนั้น การศึกษาโลกทัศน์จึงเป็นความพยายามทำความเข้าใจว่า กลุ่มคนที่กำลังศึกษาอยู่นั้นมองตนเอง สังคม และโลกรอบๆ ตัวเขาอย่างไร (Pongsapich, A., 1985: 12)

การพยายามศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์นั้นเป็นเรื่องยาก เพราะจำเป็นต้องเข้าใจระบบการรับรู้ และกำหนดรู้ (Cognition and Perception) ของคนในสังคมที่ศึกษา (Emic) อย่างแท้จริงและครบถ้วน จึงจะสามารถวิเคราะห์ได้ถูกต้อง ซึ่งไม่ว่าจะใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางมานุษยวิทยา เพื่อศึกษาองค์รวมของวัฒนธรรม (Holistic Approach) หรือ

ระเบียบวิธีวิจัยที่เหมาะสมทางวิทยาศาสตร์ เช่นวิทยาศาสตร์ชาติพันธุ์ (Ethnoscience) มาวิเคราะห์แต่ละองค์ประกอบย่อยของโลกทัศน์ ให้ครอบคลุมทุกประเด็น ต่างก็มีข้อจำกัด และต้องใช้เวลาทำวิจัยค่อนข้างมาก ขณะเดียวกันก็อาจพบปัญหาในการวิจัยหลายประการ เช่น ถ้าโครงสร้างสังคมที่ศึกษามีความซับซ้อนมาก อาจทำให้ต้องวิเคราะห์โลกทัศน์ของคนในสังคมหลายระดับ อีกทั้งโลกทัศน์ซึ่งแม้มองเห็นได้ชัดเจน เช่น พฤติกรรมทางสังคมต่างๆ อาจแฝงด้วยส่วนซ่อนเร้นของจิตใต้สำนึก เช่น ความเชื่อ หรือระบบค่านิยม ทำให้ยากจะหาข้อสรุปชัดเจนได้ นอกจากนี้ในสังคมโลกยุคโลกาภิวัตน์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา อาจทำให้ไม่สามารถสรุปยืนยันได้ว่าสังคมที่ตนกำลังศึกษา หรือโลกทัศน์ของคนในสังคมที่วิเคราะห์ได้นั้นถูกต้องตามความเป็นจริงของสังคมนั้นหรือไม่

แนวคิดทางมานุษยวิทยาจิตวิทยา (Psychological Anthropology) เป็นแนวทางหนึ่งที่นักมานุษยวิทยานำมาปรับใช้ในการศึกษาโลกทัศน์ของมนุษย์ เพื่อศึกษาความแตกต่าง และความหลากหลายทางวัฒนธรรมและบุคลิกภาพ (Culture and Personality) ของกลุ่มชนต่างๆ ดังเช่น งานวิจัยของโรเบิร์ต เรดฟิลด์ (Robert Redfield) เรื่อง *"The primitive world and transformations"*¹ ซึ่งเสนอสภาพแวดล้อม

¹ Robert Redfield, *The Primitive World and Its transformations*. (Ithaca: Cornell University Press, 1966).

ทางวัฒนธรรมที่กำลังเปลี่ยนแปลงของคนชนบทในประเทศเม็กซิโก เพราะอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งส่งผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของคนเหล่านั้น ตลอดจนทั้งวิธีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางสังคม โดย เรดฟิลด์ ได้เสนอแนวทางวิเคราะห์โลกทัศน์ไว้ 3 ประเด็นคือ โลกทัศน์ของมนุษย์ที่มีต่อมนุษย์ โลกทัศน์ของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติ และโลกทัศน์ของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ (อมรา พงศาพิชญ์, 2538: 82)

สำหรับงานวิจัยเกี่ยวกับโลกทัศน์ในสังคมไทยระยะแรก ปรางฐานา วิจัยเกี่ยวกับค่านิยม โลกทัศน์ และลักษณะเด่นของคนไทยโดยนักมานุษยวิทยาชาวต่างประเทศ (Pongsapich, A., 1985) ได้แก่งานวิจัยเรื่อง *"Thai Culture and Behavior"*² โดยรูท เบเนดิก (Ruth Benedict, 1943) ผลการวิจัยสรุปลักษณะเด่นของคนไทย 3 ประการอันเป็นผลมาจากการวิเคราะห์โลกทัศน์กว้าง ๆ ของคนไทย ดังนี้คือ คนไทยเป็นคนรักสนุก ใจเย็น และวัฒนธรรมไทยเป็นวัฒนธรรมที่ครอบงำโดยผู้ชาย หรือในบทความเรื่อง *"Thailand: A Loosely Structured Social System"*³ โดย จอห์น เอฟ เอมบริ (John F. Embree, 1950) ได้บรรยาย

² Ruth Benedict, *Thai Culture and Behavior*. (An unpublished wartime study date, 1943). (Ithaca: Cornell University, Southeast Asia Program, Data Paper No.4)

³ John F. Embree, *"Thailand: A Loosely-Structured Social System"* (American Anthropologist 52(2) : 181-193, 1950.)

ลักษณะโครงสร้างของสังคมไทยว่าเป็นสังคมที่มีโครงสร้างหลวม สะท้อนค่านิยม และโลกทัศน์ของคนไทย ซึ่งเอบรีเชื่อว่า คนไทยมี บุคลิกลักษณะเป็นปัจเจกบุคคลสูง รักอิสระ ไม่ชอบข้อผูกมัด และ พยายามหลีกเลี่ยงพันธะทางสังคม หรืองานวิจัยที่เน้นวิเคราะห์ โลกทัศน์ของคนไทยโดยตรงได้แก่ งานวิจัยของลูเซียน เอ็ม แฮงคส์ (Lucien M. Hanks, 1962)⁴ นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ที่สานต่อ แนวความคิดของ รุท เบเนดิกต์ และเอบรี แฮงคส์ ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับ ความเป็นปัจเจกบุคคลของคนไทยว่า “เสรีภาพ” ในโลกทัศน์ของ คนไทยขึ้นอยู่กับ “บุญ” ที่ผู้คนได้สร้างสมไว้ แฮงคส์ ให้ความสนใจโลกทัศน์เกี่ยวกับ “บุญ” หรือ “ความดี” ว่าเป็นสิ่งที่คนไทย ยึดถือในการกำหนดสถานภาพทางสังคม ตลอดจนการจัดระเบียบ สังคม นอกจากงานวิจัยที่กล่าวมาแล้วยังมีนักวิชาการต่างประเทศใน สาขาอื่นอีกหลายท่านได้ศึกษาลักษณะเด่น ค่านิยม โลกทัศน์ของ คนไทยในประเด็นต่าง ๆ กันอีกเป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม ตลอด ระยะเวลาหลายทศวรรษที่ผ่านมา แนวทางการศึกษาโลกทัศน์คนไทย โดยนักวิชาการชาวต่างประเทศ ไม่ค่อยได้รับการยอมรับจากนัก วิชาการชาวไทยและคนไทยเท่าใดนัก ทั้งนี้เพราะเห็นว่างานวิจัยของ นักวิชาการชาวต่างประเทศส่วนใหญ่ เป็นการมองสังคมไทยและ คนไทยอย่างผิวเผิน มองเพียงด้านใดด้านหนึ่งของสังคม และมักยึดติด

⁴ Lucien M. Hanks, “Merit and Power in the Thai Social Order” (American Anthropologist 64: 1247-1261, 1962)

กับกรอบการศึกษาลักษณะเด่นทางบุคลิกภาพ ตามแนวทาง
มานุษยวิทยาจิตวิทยา โดยหลีกเลี่ยงหรือมองข้ามความสำคัญทาง
ประวัติศาสตร์ วิวัฒนาการของสังคมวัฒนธรรม ตลอดจนความขัดแย้ง
ที่เป็นจริงในสังคมไทย (ยศ สันตสมบัติ, 2540: 185-195)

การศึกษาโลกทัศน์ของคนไทยโดยนักวิชาการชาวไทย อาจมีข้อ
ได้เปรียบในความเป็นคนไทย (Emic) ที่เข้าใจระบบการรับรู้และ
กำหนดรู้ (Cognition and Perception) ของคนในสังคม นักวิชาการ
ไทยหลายท่าน อาทิ ปิณญา บริสุทธี, ฉลาดชาย รมิดานนท์, ชัยนัฏ
วรรณะภูติ, ชาย โพธิ์สีดา หรือสมบัติ จันทรวงศ์ ต่างก็พยายามนำ
เสนอรูปแบบแนวทางในการศึกษาโลกทัศน์ของคนไทยในหลาย
มุมมองต่างกันออกไป เช่น งานวิจัยของปิณญา บริสุทธี (2523) เรื่อง
"โลกทัศน์ของคนไทย: วิเคราะห์จากวรรณคดี คำสอนสมัยสุโขทัย"⁵
ผู้วิจัยมีจุดมุ่งหมายที่จะใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ผสม
ผสานกับการวิเคราะห์ด้วยปรัชญาตะวันตก โดยค้นหาความจริง
จากเอกสารทางประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย และนำมาวิเคราะห์
โลกทัศน์ของคนไทยสมัยนั้นด้วยหลักปรัชญาตะวันตก ผลการวิจัย
ได้ข้อสรุปว่าคนไทยสมัยสุโขทัยมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น

⁵ ปิณญา บริสุทธี, ผศ. ดร., *โลกทัศน์ของคนไทย : วิเคราะห์จากวรรณคดีคำสอนสมัยสุโขทัย*,
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2523.

ต่อคน และสังคมด้วยวรรณคดีและคำสอนต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนโลกทัศน์ในด้านต่าง ๆ ของคนไทยสมัยนั้นอย่างชัดเจน หรือบทความของ ชาย โปธิสิตา (2528) เรื่อง *"Buddhism and Thai world view"*⁶ ที่กล่าวถึงอิทธิพลของศาสนาพุทธที่มีต่อโลกทัศน์ และค่านิยมของคนไทย ชายชี้ให้เห็นความแตกต่างของค่านิยมแบบเดิม ของคนไทยสมัยก่อนที่มีรากฐานมาจากปรัชญาพุทธศาสนา กับค่านิยมของคนไทยปัจจุบันที่ปรับคำสอนทางพุทธศาสนามาใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน ค่านิยมของคนไทยที่ ชาย ยกมาศึกษาได้แก่ กรรม บาป-บุญ บุญคุณ ใจเย็น และความเป็นตัวของตัวเอง เช่นเดียวกับงานวิจัยเรื่อง *"โลกทัศน์ของสุนทรภู่"*⁷ ของสมบัติ จันทรวงศ์ (2528) ซึ่งวิเคราะห์โลกทัศน์จากผลงานต่าง ๆ ของสุนทรภู่ พบว่า โลกทัศน์เรื่องของ "กรรม" และ "บุญ-บาป" มีปรากฏอยู่ในงานของสุนทรภู่ออย่างชัดเจน สะท้อนให้เห็นอิทธิพลของพุทธศาสนาแบบชาวบ้านที่มีต่อวิถีชีวิต ความเชื่อของ

⁶ Chai Phodhisita, *"Buddhism and Thai world view"* Traditional and Changing Thai World View. CUSRI/SEASP Publication Chulalongkorn University, Social Research Institute, 1985.

⁷ Sombat Chantrawongse, *"The Political World of Sunthonphu."* Traditional and Changing Thai World View. CUSRI/SEASP Publication. Chulalongkorn University, Social Research Institute, 1985.

ชาวไทย บทความทั้งสองนี้มีข้อสรุปตรงกันว่า ศาสนาพุทธมีส่วนในการกำหนดค่านิยม และโลกทัศน์ของคนไทย เช่น ความคิดเรื่องกรรม บุญ และบุญคุณ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังปรากฏว่ามีงานวิจัยที่เสนอแนวทางวิเคราะห์โลกทัศน์ของคนไทยในแง่มุมอื่น เช่น งานวิจัยของ นววรรณ พันธุเมธา (2528) ศึกษาโลกทัศน์จากภาษาพูดตามแนวทางภาษาศาสตร์ วิเคราะห์การใช้คำสรรพนามของคนไทย พบว่าคนไทยมีสังคมที่เน้นการจัดลำดับชั้นของคน ปรากฏในการใช้คำสรรพนามในภาษาพูดอย่างชัดเจน หรือ กอบกุล ภูธรภรณ์ (2528) กับผลงานวิจัยโลกทัศน์ที่ปรากฏในเนื้อเพลงลูกทุ่ง ซึ่งให้เห็นว่าเนื้อเพลงลูกทุ่งสะท้อนภาพชีวิตของคนในชนบทว่าต่างจากคนในเมืองอย่างไร ขณะเดียวกันก็นำเสนอปัญหา ความคิดของคนชนบท ความเหลื่อมล้ำของชนบทและเมือง ตลอดจนอิทธิพลของสภาพแวดล้อมของสังคมที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของคนในชนบทอย่างไร (อมรา พงศาพิชญ์ , 2538: 88-103)

สำหรับงานวิจัยเพลงโคราช เพื่อศึกษาโลกทัศน์ของชาวไทยโคราช โดยวิเคราะห์จากกลอนเพลงโคราชฉบับนี้ เป็นความพยายามในการศึกษาโลกทัศน์ของชาวไทยโคราช ผ่านวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้าน คือ กลอนเพลงและการเล่นเพลงโคราชแบบดั้งเดิม ที่มีรูปแบบ เนื้อหา สะท้อนวิถีชีวิต ความเชื่อ ค่านิยมทางสังคม วัฒนธรรมของชาวไทยโคราชอย่างชัดเจน แม้ว่าปัจจุบัน สังคมไทยโคราชจะเปลี่ยนแปลง

ตามกระแสโลกาภิวัตน์เช่นเดียวกับสังคมท้องถิ่นอื่นของไทย แต่ความนิยมเพลงโคราชในสังคมชาวไทยโคราชกลับมิได้ลดน้อยลง ยังคงปรากฏความต่อเนื่องและมีความเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านนี้ เพลงโคราชถูกปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบทสังคมปัจจุบันที่เปลี่ยนไปในหลายประการ เช่น การพัฒนาลีลาการร้องหรือเล่นเพลง การแต่งกาย ตลอดจนทำร่ำที่ทันสมัยของหมอลำเพลง หรือ เนื้อหากลอนเพลงที่สะท้อนวิถีชีวิตของชาวโคราชปัจจุบันได้ชัดเจน และการประยุกต์รูปแบบการเล่นเพลงใหม่ ได้แก่ เพลงโคราชแค้น ซึ่งเป็นเพลงประกอบพิธีกรรมแค้นท้าวสุรนารี หรือ เพลงโคราชประยุกต์ ที่ผสมผสานวัฒนธรรมดนตรีตะวันตก กับวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านดั้งเดิมได้อย่างลงตัว ดังนั้น งานวิจัยโลกทัศน์ของชาวไทยโคราชจากเพลงโคราชนี้จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจยิ่ง เพราะนอกจากจะศึกษาวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านของชาวไทยโคราช เพื่อวิเคราะห์โลกทัศน์ ค่านิยม ภูมิปัญญาพื้นบ้านบางส่วนของชาวไทยโคราชแล้ว ยังเป็นประโยชน์ในการทำความเข้าใจวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้าน ตามแนวทางมานุษยวิทยาการดนตรี (Ethnomusicological Studies) อันจะสามารถบูรณาการนำไปสู่การอนุรักษ์ และพัฒนาวัฒนธรรมพื้นบ้านที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตสมัยใหม่ของชาวไทยโคราช เพื่อให้วัฒนธรรมดนตรีที่มีคุณค่านี้คงอยู่เป็นมรดกวัฒนธรรมไทยสืบไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษารูปแบบ เนื้อหา และวิวัฒนาการของเพลงโคราช

1.2.2 เพลงศึกษาโลกทัศน์ของชาวไทยโคราช โดยวิเคราะห์จากกลอนเพลง และการเล่นเพลงโคราช

1.3 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1.3.1 ทำให้ทราบความเป็นมา องค์ประกอบ และขนบในการเล่นเพลงโคราช

1.3.2 ทำให้ทราบและเข้าใจวิถีชีวิต ความเชื่อ พฤติกรรม และโลกทัศน์บางส่วนของหมอลำเพลงและชาวไทยโคราช อันจะนำไปสู่ความเข้าใจวัฒนธรรมของชาวไทยโคราช

1.3.3 ผลงานวิจัย จะช่วยส่งเสริม เผยแพร่ และอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมคนตรีพื้นบ้านโคราชให้คงอยู่เป็นมรดกวัฒนธรรมของไทยสืบไป

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การวิเคราะห์รูปแบบ เนื้อหา และวิวัฒนาการของเพลงโคราช ใช้ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์หมอลำเพลงประกอบกับข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยเพลงโคราชที่ผู้อื่นได้รวบรวมไว้

การวิเคราะห์ด้านวัฒนธรรมดนตรี เน้นวิเคราะห์กลอนเพลงและการ
เล่นเพลงโคราชแบบดั้งเดิมในปัจจุบัน โดยใช้ข้อมูลภาคสนามของ
ผู้วิจัยที่จังหวัดนครราชสีมา ช่วงปี พ.ศ. 2540-2542 การสังเกตอย่างมี
ส่วนร่วมในการเล่นเพลง และสัมภาษณ์เจาะลึกคณะเพลงโคราช
ลำวง จานเหนือ เป็นกรณีศึกษา

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในงานวิจัยจะใช้ วิธีการศึกษาทางมานุษยวิทยา
ดนตรี (Ethnomusicological Studies) เป็นหลัก ซึ่งมีขั้นตอนและวิธี
ดำเนินการวิจัยดังนี้

1.5.1 ขั้นตอนเก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งออกเป็น

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ ได้จากการทำงานภาคสนาม การ
สังเกตอย่างมีส่วนร่วม ในการเล่นเพลงโคราชทั้งเพลงแบบดั้งเดิม
เพลงโคราชแก๊บน และเพลงโคราชประยุกต์ของคณะเพลงโคราช
3 คณะ ได้แก่ คณะเพลงโคราชลำวง จานเหนือ คณะเพลงโคราชเซน
ห้วยรถไฟ และคณะเพลงโคราชกำปิ่น บ้านแท่น และสัมภาษณ์เจาะลึก
หมอเพลงจำนวน 50 ท่าน โดยมีหมอเพลงที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key
Informant) ดังนี้

หมอเพลงฝ่ายชาย ได้แก่ ใหญ่ เมืองคง (ศิลปิน
แห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง เพลงโคราชประจำปี พ.ศ. 2539),
ลำควน จักราช, กำปิ่น บ้านแท่น, บุญ หนองบัวโคก, บุญ กุดจอก,

สุนทร นางรอง, และมาน้อย บ้านตุม

หมอลำเพลงฝ่ายหญิง ได้แก่ ลำยอง จานเหนือ, รำไพ หัรรณไพ, สุนทร บ้านนุก, รำพรรณ หัรรณไพ, สมนึก หนองบัวโคก, และดอกไม้ หัรรณไพ

นอกจากนี้ยังได้สัมภาษณ์เจ้าภาพ (ผู้ว่าจ้างหาเพลงไปเล่น) ผู้ฟัง ครูเพลง ตลอดจนบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเพลงโคราช ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น ผู้ให้การสนับสนุน หรือเจ้าหน้าที่ของ ศูนย์วัฒนธรรมโคราชของสถาบันราชภัฏนครราชสีมา เป็นต้น

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ ได้จากการวิจัยเอกสาร งานวิจัย แดงบันทึกเสียง และแถบวีดิทัศน์เพลงโคราชที่มีผู้รวบรวมไว้

1.5.2 ขั้นตรวจสอบข้อมูล โดยนำข้อมูลที่รวบรวมได้มา ตรวจสอบความถูกต้อง ครบถ้วนของข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลหลัก และ สัมภาษณ์เพิ่มเติมในประเด็นต่าง ๆ จากหมอลำ ผู้รู้ หรือผู้ที่ เกี่ยวข้องเป็นกรณีไป

1.5.3 ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล มีรายละเอียดดังนี้

ก. การวิเคราะห์ข้อมูลรูปแบบ เนื้อหา และ วิวัฒนาการของเพลงโคราชโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางมานุษยวิทยา เป็นหลัก ส่วนการวิเคราะห์ด้านวัฒนธรรมดนตรีใช้แนวคิดและทฤษฎี ทางมานุษยวิทยาการดนตรี เพื่ออธิบายวัฒนธรรมดนตรีเพลงโคราช ในฐานะเป็นส่วนย่อยของวัฒนธรรมโคราช

ข. การวิเคราะห์โลกทัศน์ของชาวไทยโคราช เป็นการวิเคราะห์กลอนเพลง และการเล่นเพลงแบบดั้งเดิมของคณะเพลงลำยวง งานเหนือเป็นกรณีศึกษาว่าสะท้อนโลกทัศน์ของหมอลำเพลง และชาวไทยโคราชอย่างไร

1.6 นิยามศัพท์

1.6.1 เพลงโคราช หมายถึง เพลงร้องโต้ตอบชาย หญิง เป็นเพลงพื้นบ้านชนิดหนึ่งของชาวไทยโคราช มีรูปแบบ เนื้อหา และการเล่นเพลง เป็นเอกลักษณ์อันสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ ค่านิยม และวัฒนธรรมบางประการของชาวไทยโคราช

1.6.2 เพลงโคราชแบบดั้งเดิม หมายถึง เพลงโคราชที่ยังคงเอกลักษณ์ดั้งเดิมในการเล่นเพลง เช่น รูปแบบ เนื้อหาของกลอนเพลง การแต่งกายของหมอลำเพลง โรงเพลง ทำรำ คลอดจนจบในการเล่นเพลง เป็นต้น

1.6.3 เพลงโคราชแกล้ง หมายถึง เพลงโคราชที่เล่นประกอบพิธีกรรมแกล้งถวายแด่ท้าวสุรนารี มีรูปแบบทั่วไปเช่นเดียวกับเพลงโคราชแบบดั้งเดิมแต่ลดขั้นตอนบางอย่างลง เพื่อความเหมาะสมกับสถานที่เล่นเพลง เพลงโคราชแกล้งมีเนื้อหาที่สะท้อนความเชื่อในการบนบานศาลกล่าวท้าวสุรนารี และความสำเร็จในการบนนั้น เนื้อหาของเพลง จึงเป็นการกล่าวถึงความศักดิ์สิทธิ์ของท้าวสุรนารี เหตุผลที่หาเพลงมาเล่น และความสำเร็จจากการบนด้วยเพลงโคราช

1.6.4 เพลงโคราชประยุกต์ หรือเพลงโคราชซึ่ง หมายถึง เพลงโคราชที่ประยุกต์ทั้งรูปแบบและเนื้อหาของการเล่นเพลง กลอนเพลงให้เข้ากับปัจจุบันเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ฟัง เพลงโคราชประยุกต์มีลักษณะใกล้เคียงกับการแสดงเพลงลูกทุ่งของไทย นิยมนำเครื่องดนตรีสากลมาเล่นประกอบการร้องเพลง และมีหางเครื่องเต้นประกอบเพลง

1.6.5 หมอเพลง หมายถึง นักร้องเพลงโคราช ในอดีตหมอเพลงจะต้องเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถในการเล่นเพลงอย่างมากจึงจะเรียกเป็นหมอเพลงได้ ปัจจุบัน หมอเพลง นิยมใช้เรียกผู้ที่ประกอบอาชีพเป็นนักร้องเพลงโคราช ซึ่งอาจจะมีหรือไม่มีความสามารถในการร้องเล่นเพลงก็ได้

1.6.6 โรงเพลง หมายถึง เวทีชั่วคราวที่ใช้ในการเล่นเพลง ปกติจะสร้างขึ้นเมื่อมีการเล่นเพลงเท่านั้น

1.6.7 กลอนเพลง หมายถึง คำประพันธ์ของเพลงโคราช เป็นร้อยกรองท้องถิ่นที่เรียบง่าย มีลักษณะเด่นที่การใช้ภาษาไทยถิ่นโคราช และมีการเล่นสัมผัสใน

1.6.8 สะคือเพลง หมายถึง สัมผัสสระของกลอนเพลงที่หมอเพลงใช้บังคับในการลงปลายหรือจบกลอนเพลง

บทที่ 2

ไทยโคราช และเพลงโคราช

พื้นที่ในบริเวณที่ราบสูงโคราช อาจกล่าวได้ว่าเป็นแหล่งอารยธรรมที่เก่าแก่ และมีประวัติความเป็นมายาวนาน ทั้งนี้เพราะพื้นที่ดังกล่าวเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มปะปนกันไป ส่วนมากมีการอพยพโยกย้ายมาจากฝั่งตรงข้ามของแม่น้ำโขงในช่วงเวลาต่างกัน จากข้อมูลโครงการแผนที่ภาษาและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในประเทศไทย (2542) ของสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดลพบว่า บริเวณที่ราบสูงโคราช มีประชากรตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยเป็นหมู่บ้านกว่า 2 หมื่นหมู่บ้านใน 19 จังหวัด และมีภาษาพูดที่แตกต่างกันถึง 20 ภาษา ในจำนวนนี้ 9 ภาษาเป็นภาษาที่จัดอยู่ในกลุ่มมอญ-เขมร ตระกูลออสโตรเอเชียติก และอีก 11 ภาษาเป็นภาษาที่อยู่ในตระกูลไต-กะได เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้ว่ากลุ่มชนดั้งเดิมในเขตนี้น่าจะเป็นกลุ่มมอญ-เขมร แต่ประชากรส่วนใหญ่หรือประมาณ 71% ในทั้ง 19 จังหวัดพูดภาษาไทย-ลาวซึ่งถือว่าเป็นภาษาไทยถิ่นอีสาน (สุวิไล เปรมศรีรัตน์ อ้างใน ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2542:269-276) ความหลากหลายของกลุ่มประชากร ในเขตที่ราบสูงโคราช จากพื้นฐานด้านภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ นับเป็น

ประเด็นที่น่าสนใจใน การทำความเข้าใจวิถีชีวิต วัฒนธรรมของกลุ่ม
ชาติพันธุ์ต่าง ๆ เหล่านี้

2.1 ไทยโคราช

ไทยโคราช หมายถึงชาวไทยกลุ่มหนึ่งที่มีถิ่นที่อยู่อาศัยกระจาย
อยู่ทั่วไปใน 7 จังหวัดของเขตที่ราบสูงโคราช หรือประมาณ 3.3%
ของประชากรในเขตนี้ โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา
และจังหวัดใกล้เคียง แม้ชาวไทยโคราชจะมีประวัติความเป็นมา
ไม่แน่ชัด แต่ก็มีหลักฐานทางภาษาบอกว่าชาวไทยโคราชมีภาษาพูด
เป็นของตนเอง จัดอยู่ในกลุ่มเดียวกับชาวไทยภาคกลาง แต่มีลักษณะ
เฉพาะของตนเรียกว่า ภาษาไทยถิ่นโคราช มีผู้สันนิษฐานว่าชาว
ไทยโคราชเดิมอาจเป็นกลุ่มชนที่เกิดจากทหารไทยซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ที่
เมืองโคราชกับหุบผืนเมืองซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์มอญ-เขมร หรืออาจ
เป็นกลุ่มที่เกิดจากการผสมผสานวัฒนธรรมของกลุ่มชาวไทย
ภาคกลางและกลุ่มไทย-ลาว เป็นต้น (สุวิไล เปรมศรีรัตน์ อ้างใน ศูนย์
มานุษยวิทยาสิรินธร, 2542:274)

2.1.1 ความเป็นมาของไทยโคราช

จากข้อมูลประวัติศาสตร์และโบราณคดีนั้น ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่า
เมืองโคราชหรือจังหวัดนครราชสีมาเคยเป็นศูนย์กลางของชุมชน

โบราณที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยทวารวดีตลอดจนสมัยขอม ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์หลายแห่งใน จังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ เช่น ภาพเขียนสีในสมัยก่อน ประวัติศาสตร์ที่ผนังวัดถ้ำเขาจันทร์งาม อำเภอสีคิ้ว แหล่งโบราณคดี บ้านปราสาท อำเภอโนนสูง ซึ่งขุดพบเครื่องปั้นดินเผาร่วมสมัยกับ วัฒนธรรมบ้านเชียงจำนวนมาก หรือพระพุทธรูปนอน (หินศิลา) ขนาดใหญ่และเสมาธรรมจักรสมัยทวารวดีที่บ้านคลองขวาง ตำบล เสนา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา นอกจากนี้ ยังปรากฏ ปราสาทหินอันเป็นเทวสถานสมัยขอมในดินแดนแถบนี้จำนวนมาก แสดงถึงความเป็นชุมชนที่มีความเป็นมายาวนานในดินแดนที่ราบสูง โคราชนี้

อย่างไรก็ตาม กลุ่มชนไทยโคราชที่ตั้งหลักแหล่งอยู่ในจังหวัด นครราชสีมาและจังหวัดใกล้เคียงนั้น น่าจะเป็นชุมชนที่เกิดใหม่เมื่อ สมัยกรุงศรีอยุธยา ดังปรากฏชื่อเมืองนครราชสีมาในกฎหมายเจ้าพระยา ครั้งแรก (พ.ศ. 1901) และปรากฏชื่อใน “นาทหารหัวเมือง” เป็นเมือง โท นา 10,000 แสดงให้เห็นว่าเมืองนครราชสีมาเป็นชุมชนที่มีความ สำคัญของไทยสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น ครั้นถึงสมัยกรุง ศรีอยุธยาตอนปลาย ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เริ่มให้ ความสำคัญต่อหัวเมืองบนที่ราบสูงมากขึ้น ทรงโปรดให้สร้างเมือง

“นครราชสีมา” พร้อมกับการสร้างกำแพงเมืองเพื่อป้องกันการแผ่
อำนาจของขอม พร้อมส่งข้าหลวงมาปกครองได้แก่ พระยาขมราช
(สังข์) โดยมีเมืองขึ้นถึง 14 เมือง เช่น เมืองจันทัก พิมาย นางรอง
บุรีรัมย์ เป็นต้น เมืองนครราชสีมา หรือโคราชจึงเป็นทั้งเมืองหน้าด่าน
และเป็นศูนย์กลางการปกครองท้องถิ่นของภาคอีสานตั้งแต่นั้นมา
(หอการค้าจังหวัดนครราชสีมา, 2543: 5-20)

การอพยพของขุนนาง ทหาร และครอบครัวจากกรุงศรีอยุธยาอาศัย
อยู่ที่เมืองนครราชสีมาเป็นจำนวนมากในครั้งนั้น นับเป็นจุดเริ่มต้น
ความเป็น “ไทยโคราช” ของชาวไทยในเขตเมืองนครราชสีมาและ
หัวเมืองบริวารที่มีชาวไทยภาคกลางไปตั้งหลักแหล่งสืบมา และได้นำ
วัฒนธรรมของชาวไทยภาคกลางเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมของ
ชาวไทยพื้นถิ่น เกิดเป็นวัฒนธรรมโคราชที่มีความหลากหลายอันเป็น
หนึ่งเดียว มีความคล้ายคลึงกับวัฒนธรรมไทยภาคกลางทั้งภาษาพูด
ประเพณี พิธีกรรม ซึ่งแตกต่างจากวัฒนธรรมใกล้เคียง เช่น วัฒนธรรม
ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว หรือเขมร การสืบทอดความสำคัญของเมือง
นครราชสีมาในด้านการเมืองการปกครองตั้งแต่สมัยอยุธยา ธนบุรี มา
จนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ประกอบกับทำเลที่ตั้งของเมืองอันเป็น
เมืองหน้าด่านของภูมิภาคนี้ ทำให้เมืองนครราชสีมา หรือโคราชกลายเป็น
เป็นศูนย์กลางทางการปกครอง เศรษฐกิจของไทยมาจนถึงปัจจุบัน

จากข้อมูลของสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมฯ มหาวิทยาลัยมหิดล พบว่า ชาวไทยโคราชส่วนใหญ่มักตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม กระจายอยู่ทั่วไปในทุกอำเภอของจังหวัดนครราชสีมา และบางพื้นที่ ในหลายจังหวัดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น อำเภอนางรอง หนองกี่ เมือง และตำบลยางมาศของจังหวัดบุรีรัมย์ หรืออำเภอจตุรัส บำเหน็จณรงค์ของจังหวัดชัยภูมิ เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบชาวไทยโคราชกระจายอยู่ตามภูมิภาคอื่นของไทยอีกเป็นจำนวนมาก เช่น บางพื้นที่ของจังหวัดลพบุรี พิษณุโลก หรือ เพชรบูรณ์ เป็นต้น(สุวิไล เปรมศรีรัตน์ อ้างใน ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2542:274)

2.1.2 ภาษาไทยถิ่นโคราช

เอกลักษณ์วัฒนธรรมของชาวไทยโคราช ที่สะท้อนความเป็นไทยโคราชได้ชัดเจนที่สุดได้แก่ วัฒนธรรมภาษา ชาวโคราชมีภาษาไทยถิ่นโคราช เป็นภาษาถิ่นของตนเองที่ต่างจากภาษาถิ่นอื่นๆในภาคอีสาน คือ ภาษาถิ่นไทยอีสานทั่วไปจะมีลักษณะใกล้เคียงกับภาษาลาว แต่ภาษาไทยถิ่นโคราช จะผสมผสานภาษาไทยมาตรฐานกับภาษาไทยถิ่นอีสาน ลักษณะทั่วไปมีความใกล้เคียงกับภาษาไทยภาคกลาง และพบว่าการยืมคำบางคำในภาษาลาว ภาษาเขมรมาใช้เป็นจำนวนมาก และมีสำเนียงภาษาเป็นเอกลักษณ์ต่างจากภาษาอื่นในภาคอีสานอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งคนอีสานเองไม่ยอมรับว่า ภาษาไทยถิ่นโคราชเป็นภาษา

ไทยถิ่นอีสาน ในขณะที่เดียวกันคนไทยโคราชเองก็ไม่ยอมรับว่าภาษา
ที่ตนใช้เป็นภาษาไทยถิ่นอีสานเช่นเดียวกัน

หากจะพิจารณาถึงสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของจังหวัดนครราชสีมา
อันเป็นถิ่นที่อยู่ของกลุ่มชาวไทยโคราช ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับทั้ง
ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเมื่อพิจารณาถึงความสำคัญของ
เมืองโคราชที่มีมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ด้วยปัจจัยทางเศรษฐกิจ การ
ปกครองเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ภาษาไทยถิ่นโคราชมีความใกล้เคียง
กับภาษาไทยภาคกลางค่อนข้างมาก ขณะเดียวกันก็ผสมผสานกับ
ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในบริเวณนี้เห็นได้จากการยืมคำ เสียง
หรือรูปประโยคบางอย่างจากภาษาของกลุ่มชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียงมาใช้
จำนวนมาก

จากการศึกษาของถาวร สุมงคล ใน “ภาษาถิ่นโคราช: การวิเคราะห์
เสียงและความหมาย” (2526: 48-104) และการศึกษาของจารุวรรณ
ธรรมวัตรใน “คดีชาวบ้านอีสาน” (ม.ป.ป.: 134-139) ซึ่งได้ทำการ
ศึกษาวิเคราะห์ภาษาไทยถิ่นโคราช ที่นิยมใช้กันแพร่หลายในหลาย
อำเภอของจังหวัดนครราชสีมาและบางพื้นที่ของจังหวัดบุรีรัมย์ เช่น
อำเภอยางชุมน้อย อำเภอนางรอง อำเภอเสิงสาง ซึ่งมีเขตติดต่อกับจังหวัด
นครราชสีมา ได้ข้อสรุปว่าภาษาไทยถิ่นโคราช เป็นภาษาที่ผสมผสาน
ระหว่างภาษาไทยถิ่นอีสาน ภาษาเขมร และภาษาไทยภาคกลาง เป็น

ภาษาถิ่นที่แตกต่างจากภาษาไทยถิ่นอีสาน คือ ภาษาไทยถิ่นอีสานส่วนใหญ่จะมีลักษณะทั่วไปคล้ายภาษาลาว แต่ภาษาไทยถิ่นโคราชเป็นภาษาก้ำกึ่งระหว่างภาษาไทยกลางกับภาษาไทย-ลาว ทั้งยังมีลักษณะใกล้เคียงกับภาษาไทยภาคกลางมากกว่า จึงอาจเรียกภาษาไทยถิ่นโคราช ว่าเป็น ภาษาไทยสำเนียงโคราช เพราะมีเพียงสำเนียงเท่านั้นที่เป็นข้อแตกต่างจากภาษาไทยกลางอย่างเด่นชัด ซึ่งตรงกับที่เรืองเดช ปันเขื่อนขัฒิย์ เสนอไว้ว่า ภาษาไทยถิ่นโคราช เป็นภาษาถิ่นย่อย (sub dialect) หนึ่งของภาษาไทยสยาม (Siamese) หรือภาษาไทยกลาง (Central Thai) ซึ่งประกอบด้วยภาษาไทยถิ่นกรุงเทพฯ (Bangkok Thai Dialect) ภาษาไทยถิ่นสุพรรณบุรี (Thai Suphan Dialect) ภาษาไทยถิ่นตะวันออก (Eastern Thai Dialect) ภาษาไทยถิ่นโคราช (Thai Khorat Dialect) และภาษาไทยถิ่นถิ่นสุโขทัย (Sukhothai Dialect) (เรืองเดช ปันเขื่อนขัฒิย์, 2531: 133)

ผลการวิเคราะห์ในคำวนเสียงและความหมายในภาษาไทยถิ่นโคราชของถาวร สุมงกช ได้ข้อสรุปดังนี้ (ถาวร สุมงกช, 2526: 48-104)

1) เสียง

1.1 เสียงพยัญชนะ มีหน่วยเสียงพยัญชนะ 21 หน่วยเสียงเท่ากับหน่วยเสียงของภาษาไทยกลาง และเสียง ย ก็ไม่ออกเสียงนาสิกเช่นเดียวกัน เมื่อเปรียบเทียบกับภาษาถิ่นอีสานที่จังหวัดชัยภูมิและ

จังหวัดอุบลราชธานี จะพบว่า หน่วยเสียงพยัญชนะของภาษาไทยถิ่นอีสานมี 19 หน่วยเสียง เพราะเสียง ช ออกเป็น ช และเสียง ร ออกเป็น ฮ และเสียง ย ก็ออกเป็นเสียงนาสิก นอกจากนี้มีบางคำที่ภาษาไทยกลางและภาษาไทยถิ่นโคราช ใช้พยัญชนะต้นแตกต่างกัน ดังนี้

ก. ภาษาไทยกลางใช้ ข ภาษาไทยถิ่นโคราช ใช้ ก เช่น ขมับ เป็น กะมับ, ขมวด เป็น กะหมวด, เขม่น เป็น กะเหม่น

ข. ภาษาไทยกลางใช้ สะ ภาษาไทยถิ่นโคราช ใช้ ตะ เช่น สะพาน เป็น ตะพาน, สะพาย เป็น ตะพาย, สะโปก เป็น ตะโปก

ค. คำภาษาไทยถิ่นโคราช บางคำ สลับพยัญชนะกับภาษาภาคกลาง เช่น ตะกร้า เป็น กะด้า, ตะกร้อ เป็น กะด้อ

ง. คำภาษาไทยกลางที่มีอักษร ห นำ ภาษาไทยถิ่นโคราช จะตัดพยัญชนะตัวตามทิ้ง เช่น เขี้ยว เป็น เหี้ยว, เหงื่อ เป็น เหือ

จ. ภาษาไทยถิ่นโคราช จะออกเสียงบางคำโดยกลืนเสียงของคำภาษาไทยกลาง เช่น ปลาไร่ เป็น ปร้า, ตะวันออก เป็น ดันออก นกกาเรียน เป็น นกเกรียน

1.2 เสียงสระ มีหน่วยเสียงสระแท้ 18 หน่วยเสียงและหน่วยเสียงประสม 3 หน่วยเสียงเท่ากับภาษาไทยภาคกลาง แต่ภาษาไทยถิ่นอีสาน หน่วยเสียงสระประสมมีเพียง 2 หน่วยเสียงเพราะเสียงเอือ ออกเป็นเสียง เอีย ในด้านเสียงสระ ภาษาไทยถิ่นโคราช ใช้สระต่างจากภาษาไทยกลางเป็นบางเสียง เช่น

ก. ภาษาไทยกลางใช้สระเสียงสั้น ภาษาไทยถิ่นโคราช ใช้สระเสียงสั้นมีตัวสะกด เช่น มะพร้าว เป็น บักพร้าว, มะขาม เป็น บักขาม

ข. ภาษาไทยกลางใช้สระ เอื้อ ภาษาไทยถิ่นโคราช ใช้สระเอือ เช่น มะเอือ เป็น บักเอือ, เรือ เป็น เรือ, เสือ เป็น เสือ

ค. ภาษาไทยกลางใช้สระ อะ ภาษาไทยถิ่นโคราช ใช้สระ อี เช่น สะบ้า เป็น สิบ้า, สะค้อ เป็น สิค้อ

ง. คำที่ควบกล้ำกับอักษร ว และประสมกับสระ อะ อา ในภาษาไทยกลาง ภาษาไทยถิ่นโคราช จะใช้สระ อัว เช่น ความ เป็น ควม, ควาย เป็น ควย, ขวัญ เป็น ขวน

1.3 เสียงพยัญชนะควบกล้ำ นิยมออกเสียงควบกล้ำ ร ชัดเจน แต่ไม่ออกเสียงควบกล้ำ ล ว ซึ่งแตกต่างจากภาษาถิ่นอีสานที่ไม่นิยมออกเสียงควบกล้ำเลย ดังนี้

ก. คำที่มี ร ควบกล้ำในภาษาไทยกลาง ภาษาไทยถิ่นโคราช จะออกเสียงชัดเจน เช่น กร้า เป็น กร้า, กรวด เป็น กรวด

ข. คำที่มี ล ว ควบกล้ำ ภาษาไทยถิ่นโคราช จะไม่นิยมออกเสียงควบกล้ำ เช่น เกวียน เป็น .เกียน, กลัว เป็น กัว, เกลือ เป็น เกีย

1.4 เสียงวรรณยุกต์ มีครบ 5 เสียง แต่คำที่มีเสียง ครี จะออกเป็นเสียง โท เสียส่วนมาก เช่น น้ำ ออกเสียงเป็น น้าม สำหรับ

เสียงสามัญ บางท้องถิ่นจะออกเป็นเสียงสูง หรือเสียงจัตวา เช่น ไอ เป็น ไอ , ดี เป็น คี ซึ่งใช้กันมากใน อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา เท่านั้น การกลายเสียงวรรณยุกต์บางเสียง เช่น

ก. คำตาย เสียงสั้น มีตัวสะกดในภาษาไทยกลางออกเสียง เอก ภาษาไทยถิ่นโคราช จะออกเป็นเสียง ตรี และถ้าภาษาไทยกลางออกเสียง ตรี ภาษาไทยถิ่นโคราช จะออกเป็นเสียง โท เช่น กะ เป็น กัะ, รัก เป็น รั๊ก,

ข. ภาษากลางใช้เสียง โท ภาษาไทยถิ่นโคราช ใช้เสียง เอก เช่น เช่น เป็น เสน, ให้ เป็น ไห,

ค. ภาษาไทยกลางใช้เสียง สามัญ ภาษาไทยถิ่นโคราชใช้เสียง จัตวา เช่น เถวียน เป็น เถียน, คำ เป็น ค่ำ, ใจ เป็น ใจ๋

2) ความหมาย

จากการศึกษาวิจัยของถาวร สุงนกช พบว่าร้อยละ 80 ของคำที่ใช้ในภาษาไทยถิ่นโคราช มีความหมายตรงกับคำในภาษาอีสาน และมีข้อสังเกตว่า คำภาษาไทยถิ่นโคราช มีคำที่คล้ายภาษาเขมรปะปนอยู่ เช่น ชื่อของสถานที่ต่าง ๆ ในจังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น นอกจากนี้คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นโคราช มีทั้งคำศัพท์ที่ใช้ร่วมกับภาษาไทยกลาง กับคำศัพท์เฉพาะที่ไม่ซ้ำกับภาษาไทยกลางซึ่งพบว่า มีจำนวนมาก ถาวร สุงนกช ได้รวบรวมไว้มีจำนวนถึง 1,065 คำ

ส่วนใหญ่เป็นคำศัพท์ที่ทำหน้าที่เป็นคำนาม คำกริยา และคำวิเศษณ์ เช่น น้ามด๊ับ หมายถึง ไล่กรอก, ชักซา แปลว่า ชักตะเข้, หน แปลว่า ทาง, จ่น แปลว่า ยุ่งมาก, ประคังเข้ามา, โห่งย แปลว่า ค่อย ๆ ล้มลง, เป็นต้น

3) คำวิเศษณ์

คำวิเศษณ์ในภาษาไทยถิ่นโคราช มีลักษณะพิเศษที่น่าจะถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ที่เด่นชัดประการหนึ่ง คำวิเศษณ์บางคำก็คล้ายกับภาษาอีสานและภาษาเหนือ บางคำก็ใช้แตกต่างอย่างเห็นได้ชัด คำวิเศษณ์ในภาษาไทยถิ่นโคราช ส่วนมากเป็น คำสองพยางค์ และ คำสี่พยางค์ เช่น

อี๊ดลีด	หมายถึง	เกียจคร้าน
กะจ้อน	หมายถึง	เล็ก, แคระ
โกรกกราก	หมายถึง	ริบเร่ง
กะต๊ะกะเต้ง	หมายถึง	เป็นนิคหน้อย
ระยี้กระยิ่น	หมายถึง	ขวกไขว่

คำวิเศษณ์ภาษาไทยถิ่นโคราช จะมีใช้เป็นจำนวนมาก ทั้งขยายนาม ขยายกริยา แต่ส่วนมากจะขยายกริยา เช่น

คันระยีก	หมายถึง	คันไปทั่ว
พูดข่อหล่อแ่งແ່	หมายถึง	พูดเรื่องไร้สาระ
หน้าสะหลอก	หมายถึง	หน้าขาวซีดแบบคนอด

นอนหรือป่วย

2.1.3 วัฒนธรรมของชาวไทยโคราช

วัฒนธรรมของชาวโคราชโดยทั่วไปมีความใกล้เคียงกับวัฒนธรรมของชาวไทยภาคกลาง แต่ชาวไทยโคราชก็มีวัฒนธรรมเป็นของตนเองหลายประการ ลักษณะของวัฒนธรรมโคราชมีสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากสภาพทางภูมิศาสตร์ ซึ่งเป็นตัวจำกัดแบบแผนทางวัฒนธรรมบางประการ นอกจากนี้ปัจจัยทางด้านเชื้อชาติและปริมาณประชากร ปัจจัยทางสังคมตามลักษณะวัฒนธรรมดั้งเดิม รวมทั้งปัจจัยทางการเมือง การปกครอง การอพยพของประชากรล้วนมีส่วนที่หล่อหลอมให้โคราชมีวัฒนธรรมที่มีลักษณะเด่นของตนเองหลายประการ เช่น

การตั้งหมู่บ้าน ชาวโคราชชอบอยู่รวมกันเป็นกลุ่มตามลำแม่น้ำ มีวัดเป็นสถาบันหลักของหมู่บ้าน ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ไม่ค่อยจะนับถือผี วิญญาณเหมือนกลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว จารีตประเพณีเกี่ยวกับการตั้งหมู่บ้านโดยทั่วไปยึดแนวเดียวกับชาวภาคกลาง

การสร้างบ้านเรือน เรือนโคราชในอดีตสร้างได้สูง หน้าจั่วแบบเรือนไทย ฝาเรือน เป็นฝาประกนแบบโคราช คือใช้ฝากระดานกั้นด้านตั้ง แล้วใช้กระดานแผ่นเล็ก ๆ ปิดทับตามแนวต่อของฝากระดาน นอกจากนี้ในชุมชนเมืองพบว่ามีย่านแบบตึกดินอยู่บ้าง ซึ่งใช้โครงไม้แต่ฝาเรือนใช้ดินคืบก่อเรียงกัน แล้วฉาบด้วยปูนขาว ปัจจุบันไม่ค่อยจะพบรูปแบบเรือนโคราชและบ้านแบบตึกดินดั้งเดิมแล้ว

การแต่งกาย ในอดีต ชาวโคราชนิยมแต่งกายแบบไทยแตกต่างไปจากชาวอีสานทั่วไป นั่นคือชายนุ่งโจงกระเบน หรือผ้าขาวม้า หรือกางเกงสาหรูด เสื้อคอกลมไม่ผ่าอก ส่วนหญิงนุ่งผ้าโจงกระเบนเช่นเดียวกัน เสื้อแขนกระบอก ห่มสไบทับเสื้อ ถ้าอยู่กับบ้าน นิยมใช้ผ้าฝ้ายเขียวคาดอก ปัจจุบันชาวไทยโคราชนิยมแต่งกายตามสมัยนิยมเช่นเดียวกับชาวไทยทั่วไป

อาหาร ชาวไทยโคราชไม่นิยมกินข้าวเหนียวเหมือนชาวอีสาน แต่จะนิยมกินข้าวเจ้าเหมือนคนไทยภาคกลาง อาหารหลักคือน้ำพริก

วัฒนธรรมดนตรี ชาวโคราชมีเพลงพื้นบ้านที่สำคัญ เป็นเอกลักษณ์ของชาวโคราช คือ เพลงโคราช นอกจากนี้มีเพลงพื้นบ้านอื่น ๆ เช่น เพลงลากไม้ เพลงเพ็ชระ เพลงปี่แก้ว เพลงเชิด ฯลฯ ส่วนดนตรีนั้นชาว

โคราชนิยมวงปี่พาทย์ของภาคกลาง มโหรีโคราช วงกลองยาว มหรสพนิยมภาพยนตร์ และลิเกซึ่งมีคณะลิเกมากมายตั้งอยู่บริเวณ สถานีรถไฟโคราช ปัจจุบันชาวโคราชนิยมวัฒนธรรมดนตรีตามสมัย นิยมเช่นเดียวกับคนในชุมชนเมืองอื่น ๆ ของประเทศ ส่วนใหญ่จะเป็นวัฒนธรรมดนตรีแบบตะวันตก ได้แก่ เพลงไทยสากล เพลงสากล เพลงลูกทุ่ง ภาพยนตร์ อย่างไรก็ตาม เพลงพื้นบ้านบางชนิดก็ยังมี ผู้นิยมฟังอยู่มาก เช่น เพลงโคราช เป็นต้น

2.2 เพลงโคราช

เพลงโคราชเป็นวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านที่มีบทบาทในสังคมโคราช มาช้านาน ลักษณะเด่นของเพลงอยู่ที่การใช้ภาษาถิ่นในการว่าเพลง แม้ว่ารูปแบบของเพลงโคราชจะมีความละม้ายคล้ายคลึงกับเพลงพื้นบ้านของชาวไทยภาคกลางบางชนิด หรือเพลงเจียงของชาวเขมร แต่เพลงโคราชก็มีองค์ประกอบบางประการในการเล่นเพลงที่แตกต่าง เช่น ไม่ใช้เครื่องดนตรี หรือเครื่องประกอบจังหวะ มีโอกาสในการเล่นเพลงที่ไม่จำกัด นิยมร้องเล่นกันในทุกงานบุญ และเทศกาลต่าง ๆ การเล่นเพลงโคราชใช้ผู้เล่น หรือหมอเพลงชาย หญิง ฝ่ายละ 2 คน ว่าเพลงได้ตอบกันด้วยท่วงทำนองและการขับร้องเป็นสำเนียงโคราช มีการสร้างเวทีได้สูงที่เรียกว่า “โรงเพลง” ร้องเล่นเพลงกันตลอด ช่วงกลางวันไปจนถึงรุ่งเช้าของวันใหม่

2.2.1 ความเป็นมาของเพลงโคราช

เพลงโคราชเป็นวัฒนธรรมมุขปาฐะ ดังนั้นเรื่องราวความเป็นมาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเพลงโคราชถูกถ่ายทอดด้วยวิธีปากต่อปาก และการสังเกตจดจำจากครูเพลงถึงลูกศิษย์ จากอดีตถึงปัจจุบัน ความเป็นมาของเพลงที่หมอเพลงส่วนหนึ่งได้เล่าสืบต่อกันมาได้แก่ คำนานเพลงโคราช 2 คำนาน ได้แก่

คำนานเรื่องลูกสาวพญานาค ที่กล่าวว่า เพลงโคราช เกิดจากลูกสาวพญานาค โผล่ขึ้นมาจากหนองน้ำใหญ่แห่งหนึ่ง มานั่งร้องเพลงอยู่คนเดียว แล้วมีนายพรานคนหนึ่งชื่อ เพชรน้อย ชาวบ้านบ้านกระโทก (อำเภอโชคชัย) ออกไปล่าสัตว์ในเขตป่าหนองนูนาค ได้ยินเสียง จึงแอบเข้าไปฟังใกล้ ๆ แล้วเกิดความประทับใจในความไพเราะและเนื้อหาของเพลง จึงจดจำเนื้อเพลงและทำนองมาร้องให้ชาวบ้านฟังจนเป็นเพลงโคราชนิยมแพร่หลายในหมู่ชาวโคราชทั่วไป

อีกคำนานหนึ่งได้แก่ คำนานเพลงโคราชเรื่องพระยาเข้มเพชร เดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีที่ประเทศอินเดีย คอนจากลับได้นำศิลปะการร่ำร้องรำจากอินเดียมาเผยแพร่รวม 3 อย่างด้วยกันคือ ลิเก ลำตัด และเพลง โดยเพลงนั้นได้มอบให้นายจัน บ้านสก ซึ่งเป็นชาวโคราชรับไป

เผยแพร่ที่เมืองโคราช ซึ่งนายจัน ได้นำเพลงมาต่อเติมเสริมแต่งจนเป็นที่นิยมแพร่หลายในหมู่ชาวโคราช จนเรียกว่า เพลงโคราช

หมอลำเพลงใหญ่ เมืองคง กล่าวว่่าตำนานเรื่องลูกสาวพญานาค เป็นเรื่องจริง แต่ลูกสาวพญานาคที่กล่าวถึงในตำนานนั้นน่าจะหมายถึงลูกสาวของพระยาที่ชื่อ “นาค” ซึ่งเป็นคนไม่ได้เป็นสัตว์ในนิยายปรัมปรา ส่วนตำนานที่สองนั้นก็มีความจริงเช่นกัน เพราะตาจัน บ้านสกก ที่ได้รับสืบทอดเพลงโคราชนั้นมีตัวตนอยู่จริง และคำว่า บ้านสกก นั้นก็หมายถึงที่อยู่ของตาจัน คือ ชุมชนบ้านสกก บริเวณสถานีรถไฟจิระ อำเภอเมือง ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ตั้งของคณะเพลงโคราชจำนวนมาก เพราะ เพลงโคราช เป็นเพลงของคนโคราช ร้องเป็นภาษาโคราช และมีอยู่เฉพาะในเมืองโคราชเท่านั้น (ใหญ่ เมืองคง, 2540: สัมภาษณ์)

เพลงโคราชจะมีที่มาจากตำนานเพลงโคราชทั้งสองตำนานหรือไม่นั้น หมอลำเพลงรุ่นต่อมาไม่ยอมรับหรือปฏิเสธ แต่ส่วนใหญ่เชื่อว่า เพลงโคราชมีที่มาจาก ภาษาไทยถิ่นโคราชที่ชาวบ้านใช้พูดคุย ทักทายกัน ซึ่งคนโคราชสมัยก่อนมักจะยกย่องผู้ที่เป็นคนเจ้าคารม พูดได้เก่ง พูดได้มาก ไม่ติดขัดถือว่ามีความรู้มาก โดยเฉพาะการเกี้ยวพาราสีของหนุ่มสาวสมัยก่อน ถ้าไม่สามารถพูดได้กลอนกันได้ ก็จะไม่สามารถ

แก้ปัญหาวีชีวิต อยู่ร่วมกันไม่ได้ (ราไฟ หัรวณไฟ, 2540: สัมภาษณ์)
จากคำพูดธรรมดาของชาวบ้าน พัฒนาเป็นร้อยกรองที่เรียบง่าย
ไม่กำหนดจำนวนคำ สัมผัส หรือจำนวนวรรคเรียกเป็น เพลงก้อม
หมายถึงเพลงสั้น ๆ ที่มีทำนอง จังหวะของภาษา ซึ่งเนื้อหาของกลอน
มีความเรียบง่ายเช่นเดียวกับภาษาพูดนั่นเอง ซึ่งอาจมีความหมาย
หรือไม่มีความหมายก็ได้ เพลงก้อมจึงเป็นเพลงพื้นบ้านที่ชาวบ้านใช้
สื่อความหมายได้ตอบกันมากกว่าต้องการความไพเราะของทำนอง
ลักษณะเด่นอยู่ที่การด้นกลอนสครื่องได้ตอบกันด้วยไหวพริบ
ปฏิภาณ และภูมิปัญญาเช่นเดียวกับ “ผญา” ของชาวไทยอีสาน หรือ
“เจรียง” ของชาวเขมร

ตัวอย่าง เพลงก้อมลองปัญญาของชาวบ้าน

คนที่ 1	พอได้กินหมากดิบ	เลขไม่อยากขี้นหมากเน่อ
คนที่ 2	พอเห็นสามสิบกลีบ	มันนี่ก็อยากบีบมักเน่อ (มะนาว)
คนที่ 3	เราวาสนาไม่สม	ไม่ได้กางร่มแฉ่งเคอว (ล้างขาว)
คนที่ 1	เวลาไก่อินเข้า	ได้ยินเสียงแม่เฒ่าร้องเอ่อว
คนที่ 2	เมื่อคนไทยร้องเอ้า	แต่คนลาวร้องเขอว
คนที่ 3	เมื่อฉันไปเที่ยวกรุงเก่า	เห็นเขาพายเรือขาวร้องเย่อว เย่อว

(ถาวร สิบงกษ และคณะ, 2525: 22)

นอกจากชาวบ้านใช้เพลงก้อมทักทาย พุดคุย เกี่ยวกับพาราสิ ได้กลอน
ลงปัญญากันแล้ว ในสังคมโคราช เมื่อเวลาที่มีงานบุญ หรือใน
ประเพณีต่าง ๆ ชาวบ้านจะนิยมนักร้องเพลงก้อมที่มีฝีปากดีมาว่า
เพลงได้ตอบกันโดยไม่มีพิธีรีตองเป็นที่สนุกสนาน นั่งล้อมวงกันสลับ
เปลี่ยนกันว่าเพลงตามลานบ้าน หรือลานวัด หากใครว่าเพลงได้ตอบ
ได้ดี มีคารม หรือลีลาดีคนฟังรอบ ๆ ก็จะโห่ชอบใจ และเพราะ
เพลงก้อมเป็นเพลงที่ใช้ภาษาไทยถิ่นโคราชในการว่าเพลง และ
เนื้อร้องของเพลงที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ชาวโคราชจึงนิยมเรียก
เพลงก้อมว่า “เพลงโคราช” ในเวลาต่อมา (ใหญ่ เมืองคง, 2540:
สัมภาษณ์)

2.2.2 วิวัฒนาการของเพลงโคราช

ความนิยมฟังเพลงก้อมโคราชทำให้หมอลำเพลงได้คิดพัฒนากลอนเพลง
ให้สลับซับซ้อนมากขึ้น โดยเพิ่มความยาวของกลอน และเพิ่มจังหวะ
สัมผัส เรียกว่า “เพลงคู่สี่” หมายถึง เพลงที่มีจังหวะในการร้อง 4 คู่
คำว่า “คู่” หมายถึงจังหวะที่เกิดจากการหยุดหายใจระหว่างวรรค
กลอน ปกติมักจะเป็นช่วงสัมผัสระหว่างวรรคในกลอนเพลง เพลงคู่สี่
บางครั้งก็เรียกว่าเพลงหลัก เพราะเป็นกลอนเพลงที่มีรูปแบบถือเป็น
เอกลักษณ์กลอนเพลงโคราชอย่างแท้จริง เพราะก่อนหน้านี้ที่เป็นเพลง
ก้อมนั้น แม้จะมีหมอลำบางคนนับรวมว่าเป็นเพลงโคราชระยะแรก

แต่กลอนเพลงก้อมจะไม่มีแบบแผนคำประพันธ์ที่ชัดเจน มีลักษณะคล้ายคำพูดอยู่มาก อีกทั้งการว่าเพลงก็ไม่มีพิธีรีตอง ในขณะที่เพลงคู่สี่มีความชัดเจนในลักษณะคำประพันธ์ มีวิธีการว่าเพลง และขนบขั้นตอนในการเล่นเพลงที่เปลี่ยนจากเพลงชาวบ้านเป็นลักษณะการละเล่นพื้นบ้าน มีการโอะเพื่อทดสอบเสียงตนเองของหมอลำเพลงก่อนว่าเพลง (เช่นเดียวกับนักร้องเพลงพื้นบ้านในการว่าเพลงเจริญของชาวเขมร) โดยหมอลำเพลงจะยกมือป้องหู แล้วลองร้องออกเสียงเป็นทำนองเรียกว่า “โอะ” เพื่อเทียบเสียงสูงต่ำและลองเสียงของคนก่อนว่าเพลง อันเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการไหว้ครูบาอาจารย์ของหมอลำเพลง เป็นกิริยาที่สร้างความมั่นใจ ให้กล้าแสดงออกไม่ให้หมอลำเพลงเขินอายผู้ฟัง ปัจจุบันการโอะก่อนว่าเพลงเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่ทำให้คนทั่วไปรู้จัก เพลงโคราช (ใหญ่ เมืองคง, 2540: สัมภาษณ์)

จากเพลงคู่สี่ หมอลำเพลงที่มีความสามารถได้คิดพัฒนากลอนเพลงให้มีความยาว และมีรูปแบบของกลอนเพลงที่มีความซับซ้อนขึ้นไปอีก โดยนำกลอนเพลงคู่สี่จำนวน 2 กลอนเพลงมาร้องต่อกัน ปรับรูปแบบของเพลงโดยแบ่งเนื้อร้องของเพลงเป็น 3 ส่วน ได้แก่ *ต้นเพลง กระชู้หรือเดินกลอน และลงปลาย ต้นเพลง* เป็นการเกริ่นนำ หรือว่าเพลงได้ตอบกับหมอลำฝ่ายตรงข้าม *กระชู้หรือเดินกลอน* เป็นส่วนที่

หมอลำเพลงจะแสดงความสามารถในการใช้ภาษา ความรู้ ไหวพริบ ปฏิภาณในการด้นกลอน และลงปลาย จะมีลักษณะเช่นเดียวกับเพลง คู่สี่ที่หมอลำเพลงจะทิ้งปริศนา หรือตั้งคำถามให้กับอีกฝ่ายหนึ่ง กลอนเพลงลักษณะเช่นนี้เรียกว่า “เพลงคู่หก” หมายถึงเพลงที่มี จังหวะในการว่าเพลง 6 คู่

ตัวอย่าง เพลงคู่หกของหมอลำเพลงใหญ่ เมืองคง

(โอ) โอ้..โอ้....เออ.....

(ด้นเพลง)

อันความลคโลกของมนุษย์ จะมีสิ่งสิ้นสุดดอกนา งามเอช เท่านั้น
ใหญ่เล่นเพลงเริ่มมาเข้าอายุสิบแปดปี คีนหนึ่งก็ได้ห้าบาทเท่านั้น

(กระทุ้)

แม่สีปากเป็นไผ เหนื่อยแทบตายเป็นผี ไม่เหมือนเพลงสมัยนี้ เขาได้
ราคาเกินเป็นพัน ไม่ใคร่จะคิด งามเอชเป็นแพ้....เป็นพัง

(ลงเพลง)

จะกินเนื้อหรือกินเอ็น หรือกินเลนหรือกินอ่อน หากินมาแต่ก่อน ยัง
นอนหลับกินอ้ม

คีนละห้าบาทอย่างว่า ก็เท่ากะได้ราคาเต็มสติม

เพราะกางเกงสาขรุคตัวหนึ่งก็สามสะ..ตั้ง

(แถบบันทึกเสียงเพลงโคราชม้วนที่ 1)

เพลงคู่หูกเป็นกลอนเพลงที่ค่อนข้างสมบูรณ์ในแบบแผนคำประพันธ์ เพราะหมอลำเพลงสามารถดัดกลอนเพลงได้ครบใจความทั้งถาม หรือ ได้ตอบฝ่ายตรงข้ามจึงเป็นที่นิยมใ้ช้อยู่จนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม หมอลำเพลงหลายท่านได้เพิ่มเนื้อร้องและจังหวะการร้องให้มากขึ้นไป จากเพลงคู่หูก เรียกเป็นเพลงคู่แปดบ้าง เป็นเพลงคู่สิบ คู่สิบสอง หรือ คู่สิบหกบ้าง แต่ยังคงแบบแผนคำประพันธ์เช่นเดียวกับเพลงคู่หูก จึง เรียกว่าเป็นกลอนเพลงคู่หูกเช่นเดียวกัน เพียงแต่มีเนื้อร้องเพิ่มมากขึ้น เท่านั้น (ลำควน จักราช, 2540: สัมภาษณ์)

ในอดีตการว่าเพลงคู่หูกของหมอลำเพลงจะว่ากันคนละคำสลับกันไป เพลงคำหนึ่ง ๆ ประกอบด้วยส่วนต้นเพลง เดินกลอนหรือกระทุ้ และ ส่วนลงปลาย ส่วนต้นเพลงจะมี 1 กลอน ส่วนเดินกลอนหรือกระทุ้ จะว่าด้วยเรื่องราวที่เพลงต้นเกริ่นไว้จะมีประมาณ 10 - 20 กลอน แล้ว จึงเป็นเพลงลงปลายอีก 1 กลอน เนื้อหาของเพลงเป็นการว่ากระทบ กระเทียบ ลองปฏิภาณ เอาแพ้ย เอาชนะกันคล้ายกับเพลงน้อยของ ภาคกลาง การเล่นเพลงลักษณะนี้ หมอลำเพลงต้องมีความสามารถสูง รอบรู้ และมีลีลาที่ประทับใจผู้ฟัง เพราะใช้เวลาในการว่าเพลงแต่ละ คำค่อนข้างนาน อย่างไรก็ตาม วิธีการเล่นแบบนี้ได้รับความนิยมใน ระยะสั้น ๆ เพราะไม่ทันใจหมอลำเพลงและผู้ฟัง กว่าที่จะว่าเพลงแก้กัน รู้เรื่อง ก็ต้องว่าเพลงเดินกลอนไปถึง 10 - 20 กลอน จึงนิยมเล่นกันอยู่ เพียงชั่วระยะหนึ่ง แล้วกลับไปนิยมแบบเก่าอีก คือ สลับกันว่าเป็น

กลอนคอกกลอน เพราะได้ใช้ไหวพริบปฏิภาณ เป็นที่ ถูกใจทั้ง
หมอเพลงและคนฟัง ช่วงของการปรับเปลี่ยนวิธีการเล่นนี้ อยู่ในราว
ปลายสมัยรัชกาลที่ 6 และยังนิยมเล่นอยู่จนถึงปัจจุบัน (ปรีชา
อุษตระกูล 2536: 6)

สำหรับหลักฐานลายลักษณ์อักษรที่เกี่ยวกับความเป็นมาของเพลง
โคราชนั้น ไม่ปรากฏว่ามีผู้ใดบันทึกไว้ นอกจากมีบันทึกประเภท
ของเพลง หรือการเล่นเพลงโคราชในที่ต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น ในหนังสือ
“วชิรญาณวิเศษ” เล่มที่ 4 ปีชวด สัมฤทธิศก 1250 (พ.ศ. 2432) พระ
นิพนธ์ของพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นสถิตย์ธำรงสวัสดิ์ หรือ
พระองค์เจ้าชายเนาวรัตน์ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระ
พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว บันทึกเกี่ยวกับประเภทของเพลงพื้นบ้านไว้เมื่อ
วันอาทิตย์ที่ 7 เมษายน รศ. 108 (พ.ศ. 2432) ว่า

“ที่ 5 ร้องเพลงได้ตอบต่าง ๆ เรียกว่า กลอนเพลงคั่น มีหลายอย่าง
หลายทำนอง เช่น เพลงเทพทอง....ยังมีเพลงร้องตามหัวเมือง และเข้า
มาร้องในกรุงบ้างก็มี คือ เพลงฝ้ายเหนือ เรียกว่า เพลงน้อยดา เพลง
ตะขาบอย่าง ๑ เพลงเมืองนครราชสีมา เรียกเพลงควั่นออกดา เพลง
โคราชอย่าง ๑..” (อเนก นาวิกมูล, 2532: 116-117)

หรือบันทึกการเสด็จพระราชดำเนินเปิดทางรถไฟสายกรุงเทพ-นครราชสีมาในสมัย ร. 5 ของกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม ร.ศ. 119 ที่จังหวัดนครราชสีมา พுகถึงการเสด็จออกทอดพระเนตร “เพลง” ในตอนค่ำ และอีกบันทึกหนึ่งเป็นข้อความเดียวกันจากลายพระหัตถ์ของกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ถึงกรมขุนสมมตอมรพันธุ์ เรื่องพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสตรวจราชการมณฑลนครราชสีมา ลงวันที่ 4 มีนาคม ร.ศ. 122 ว่า

“วันที่ 18 มกราคม เวลาเช้า ทรงช้างจากพลับพลาบ้านทองหลางมาประทับร้อนที่พลับพลาวัดพนมวัน ท้องที่อำเภอเมืองและทรงทอดพระเนตร “เพลง” ที่ปราสาทหิน เวลาบ่ายเสด็จทรงช้างเข้าเมืองนครราชสีมา ประทับพลับพลาที่กองทหาร...”

คำว่า “ทรงทอดพระเนตรเพลง” เพลงในที่นี้สันนิษฐานกันว่า คงหมายถึง เพลงโคราช แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าไม่ปรากฏรายละเอียดอื่นที่กล่าวถึงการเล่นเพลงครั้งนั้น และในปี พ.ศ. 2456 เมื่อครั้งสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีพระบรมราชินีนาถ เสด็จมาโคราชเพื่อทรงเปิดถนนจอมสุรางค์ยาตร์และเสด็จไปอำเภอพิมาย มีหมอเพลงท่านหนึ่งชื่อ นายหรี บ้านสันเทียะหรือบ้านสวนข่า ได้มีโอกาสร้อง

เพลงถวายนได้รับพระราชทานยศเป็น “ขุนอภัยหรี” เพลงที่เล่น
มีเนื้อร้องบันทึกไว้ดังนี้

ข้าพเจ้านายหรี	อยู่บุรีโคราช
เป็นนักเพลงหัดบ่าว	พระยากำแหง
เจ้าคุณเทศาท่านตั้ง	ให้เป็นขุนนาง...ตำแหน่ง

อีกตอนหนึ่งกล่าวถึงการรับเสด็จว่า

ได้สดับว่าจะรับเสด็จ เพื่อเฉลิมพระเดชพระจอมแสน
แผ่นดิน

ให้สามลาหาสามหลั่น เสียงสนั่น ธานีรินทร์

(ถาวร สิบงกช, 2526: 23)

2.2.3 องค์ประกอบของการเล่นเพลงโคราช

เพลงโคราชแบบดั้งเดิม เกิดขึ้นในบริบทของสังคมโคราชในอดีต
ในระยะแรกรูปแบบของเพลงเป็นเพลงโต้ตอบกันระหว่างหมอเพลง
ชาย หญิง กลอนเพลงเป็นบทร้อยกรองสั้น ๆ เรียกว่า “เพลงก้อม”
เนื้อหาของเพลงส่วนมากเป็นการเกี่ยวพาราสีของชายหญิง หรือการ
ประชันความรู้ในเรื่องราวของวิถีชีวิตทั้งทางโลกและทางธรรม
ของหมอเพลง เรียกว่า “ว่าเพลงแก้กัน” ต่อมาเมื่อได้วิวัฒนาการ

กลอนเพลงมาเป็นเพลงคู่สี่ เพลงคู่หก การเล่นเพลงโคราชก็มีการปรับเปลี่ยนเป็นชั้นเป็นตอนตอนชัดเจนขึ้น บางครั้งมีการสมมติสถานการณ์เป็นเรื่องต่าง ๆ เช่น เรื่องผัวเมีย เรื่องธรรมชาติ เรียกว่า “เพลงเรื่อง” ให้หมอเพลงใช้ไหวพริบปฏิภาณ ความรู้ความสามารถว่าเพลงแก้กันอย่างไรเต็มความสามารถ หมอเพลงสมัยก่อนจึงเป็นผู้ที่รอบรู้เรื่องต่าง ๆ ทั้งภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยมของสังคม ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านว่าเป็นปราชญ์ของชาวบ้าน ผู้ให้ทั้งความรู้และความสุขแก่ผู้ฟัง ดังที่หมอเพลงใหญ่ เมืองคง กล่าวว่า “แต่ก่อนคนเป็นหมอเพลง จะต้องมีความรู้ ความสามารถหลายอย่าง เป็นปราชญ์ที่รอบรู้ในเรื่องต่าง ๆ ของชาวบ้าน และต้องว่าเพลงดี มีปฏิภาณ ไหวพริบ แก้เพลงตก” (ใหญ่ เมืองคง, 2540: สัมภาษณ์)

หมอเพลงโคราช

หมอเพลงโคราช เป็นคำนามที่ใช้เรียกผู้ที่ประกอบอาชีพ หรือผู้ที่มีความสามารถในการเล่นเพลงโคราช เช่นเดียวกับคำว่า “พ่อเพลง แม่เพลง” ในเพลงพื้นบ้านภาคกลาง เป็นที่น่าสังเกตว่า “หมอเพลง” ในอดีตนิยมใช้เรียกเฉพาะผู้ที่ว่าเพลงเป็นอาชีพ และมีความสามารถในการเล่นเพลงจริง ๆ เท่านั้น ผู้ที่พอจะว่าเพลงได้ แต่ดันเพลงไม่ได้ หรือร้องได้ตอบไม่คล่องแคล่ว ก็จะไม่เรียกว่า หมอเพลง แต่อาจจะ

เรียกว่า “เป็นเพลง” หมอเพลงใหญ่ เมืองคง กล่าวเสมอว่า สมัยก่อน หมอเพลงต้องเป็นผู้ที่มีความรู้มากทั้งทางโลก ทางธรรม ทางเพลง ว่าเพลงคันเพลงได้ไม่มีผิด เป็นปราชญ์ที่รอบรู้วิถีชีวิตและภูมิปัญญาชาวบ้านทุกเรื่อง หมอเพลงจึงได้รับการยกย่องและยอมรับนับถือจากชาวบ้านมาก หมอเพลงที่ว่าเพลงไม่ผิด คันแก้ปัญหาคำได้ดี จะได้รับความนิยมนอกจากชาวบ้านเช่นเดียวกับเป็น “คาราวา” ในปัจจุบัน (ใหญ่ เมืองคง, 2540: สัมภาษณ์)

ประเภทของหมอเพลงโคราช อาจพิจารณาจากอายุ และประสบการณ์ในการเล่นเพลง เพื่อความสะดวกในการหาเพลงของเจ้าภาพดังนี้

1) หมอเพลงรุ่นใหญ่ หรือหมอเพลงอาวุโส ได้แก่ หมอเพลงอาชีพที่มีอายุประมาณ 50 ปีขึ้นไป ไม่จำกัดเพศ ส่วนใหญ่มักผ่านกระบวนการในการเรียนเพลงที่เป็นขั้นค่อนข้างชัดเจน หมอเพลงประเภทนี้เป็นผู้ผ่านประสบการณ์ในการเล่นเพลงมากกว่า 10 ปี มีลีลาการเล่นเพลงเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง หมอเพลงรุ่นใหญ่ทุกคนจะมีความรอบรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิต และมีไหวพริบ ปฏิภาณในการด้นกลอนสด หรือที่เรียกว่าคันเพลงได้ตอบได้ดี

2) หมอเพลงรุ่นเล็ก ได้แก่ หมอเพลงที่มีอาวุโสน้อย มีอายุตั้งแต่ 50 ปีลงมา แม้บางคนจะมีความสามารถในการเล่นเพลงและร้องได้ตอบคันเพลงได้ดีเช่นเดียวกับหมอเพลงรุ่นใหญ่ แต่มีอายุน้อย

ก็นิยมเรียกว่า หมอเพลงรุ่นเล็ก เนื่องจากมีความรอบรู้ ประสบการณ์ในการเล่นเพลงน้อยกว่า และเพื่อเป็นการให้เกิดคติหมอเพลงรุ่นใหญ่ที่มีอาวุโสมากกว่านั่นเอง

นอกจากหมอเพลงทั้ง 2 ประเภทที่กล่าวมาแล้ว ยังมีบุคคลอีกประเภทหนึ่งได้แก่ นักแต่งเพลง เนื่องจากไม่ได้เล่นเพลงเป็นอาชีพจึงไม่จัดว่าเป็นหมอเพลง ยกเว้นนักแต่งเพลงที่เคยประกอบอาชีพเป็นหมอเพลงมาก่อนก็จะถูกเรียกว่าเป็นหมอเพลงรุ่นใหญ่หรือรุ่นเล็กตามอาวุโส แต่ถ้านักแต่งเพลงท่านนั้นไม่เคยเป็นหมอเพลง หรือเล่นเพลง เป็นงานอดิเรก แต่มีความสามารถในการแต่งเพลงไว้ขายให้กับหมอเพลง ก็จะไม่เรียกว่าเป็นหมอเพลง อาจจะเรียกว่า “ครูเพลง” หรือ “นักแต่งเพลง” แทน นอกจากนี้แบ่งประเภทเป็นหมอเพลงรุ่นใหญ่ และรุ่นเล็กแล้ว ผู้ฟังเพลง หรือเจ้าภาพยังนิยมแบ่งประเภทหมอเพลงโดยใช้รูปแบบการเล่นเพลงเป็นเกณฑ์ออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ หมอเพลงดั้งเดิม เล่นเพลงโคราชแบบดั้งเดิม, หมอเพลงแก้บน เล่นเพลงโคราชแก้บน และหมอเพลงชิง เล่นเพลงโคราชชิง อย่างไรก็ตาม สำหรับหมอเพลงด้วยกันแล้ว ส่วนใหญ่นิยมแบ่งประเภทของหมอเพลงจากอายุ และประสบการณ์ในการเล่นเพลง (ถ้ายวง จานเหนือ, 2540: สัมภาษณ์)

คณะเพลงโคราช

คณะเพลงโคราชเกิดจากการรวมตัวของหมอลำเพลงตั้งเป็นคณะ รับงานเล่นเพลง โดยนางสองเมือง อินทรกำแหงได้คิดตั้งคณะเพลงโคราช “คณะสองเมือง” เป็นคณะแรกเมื่อปี พ.ศ. 2499 จากนั้นก็มีการตั้งคณะเพลงขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก แต่ละคณะจะมีหัวหน้าคณะเป็นผู้กำหนดรูปแบบการดำเนินงานของคณะเพลง ส่วนใหญ่จะเคยเป็นหมอลำเพลงที่มีชื่อเสียงมาก่อน รวบรวมหมอลำเพลงที่เคยเล่นเพลงมาด้วยกัน หรือลูกศิษย์ลูกหา ตั้งขึ้นเป็นคณะ และนิยมตั้งชื่อจากชื่อและฉายาของหัวหน้าคณะ เช่น คณะลำยวง จานเหนือ เจ้าของและหัวหน้าคณะคือนางลำยวง ฉายา จานเหนือ เป็นต้น ส่วนหมอลำเพลงในสังกัดจะคอยรับงานอยู่ที่คณะหรืออยู่ที่บ้านของตนเองก็ได้ ความสัมพันธ์ระหว่างหัวหน้ากับหมอลำเพลงในคณะมักเป็นแบบพี่กับน้อง หัวหน้าคณะเพลงโคราชคณะหนึ่ง ๆ มีหมอลำเพลงสังกัดอยู่จำนวนไม่แน่นอน ส่วนมากจะมีประมาณ 20 คนขึ้นไป หมอลำเพลงแต่ละคนสามารถสังกัดคณะได้มากกว่า 1 คณะ โดยทั่วไปสถานที่รับงานของแต่ละคณะเพลงจะมีการจัดสถานที่คล้าย ๆ กัน คือมีโต๊ะรับงาน ชุดรับแขก ข้างฝาผนังจะติดรูปถ่าย และชื่อ ฉายาของหมอลำเพลงที่สังกัดอยู่ในคณะให้เจ้าภาพได้เลือก ถ้าคณะเพลงใดมีหมอลำเพลงที่เคยประกวด หรือได้รับรางวัล ก็จะวางถ้วยรางวัลไว้ในตู้โชว์หรือแขวนประกาศนียบัตรไว้ให้ดูที่ข้างฝาด้วย ในการติดต่อหาเพลงไปเล่น ถ้าเจ้าภาพเคยเห็นความสามารถของ

หมอเพลงคนไหนก็อาจจะระบุชื่อหมอเพลงที่ต้องการ หรือถ้าไม่เคย
ติดต่อหาเพลงคณะนี้มาก่อน หัวหน้าคณะก็จะเตรียมอัลบั้มรูปถ่ายของ
หมอเพลงและผลงานการแสดงให้เจ้าภาพพิจารณาก่อนตัดสินใจ
อีกด้วย ปกติ หัวหน้าคณะจะแนะนำและพูดคุยถึงคุณสมบัติของ
หมอเพลงแต่ละคน เช่น รูปร่าง หน้าตา เสียงดี ปฏิภาณดี และช่วยจัด
หมอเพลงที่เล่นเพลงเข้ากันได้ดีให้เจ้าภาพพิจารณา เมื่อได้หมอเพลง
ครบจำนวน ชาย 2 คน หญิง 2 คนแล้ว หัวหน้าคณะจะบันทึกรายชื่อ
ของหมอเพลง และกำหนดการต่าง ๆ ในการแสดง เช่น วันที่ เวลา
สถานที่ และโอกาสที่เล่นเพลงลงในสมุดบันทึกรับงาน และทำการ
ติดต่อหมอเพลงนัดหมายถึงกำหนดเวลาและรายละเอียดของงาน
ต่อไป สำหรับอัตราค่าจ้างในการเล่นแต่ละงานนั้นขึ้นอยู่กับ
เจ้าภาพกับหัวหน้าคณะจะตกลงกันเท่าไร จะชำระก่อนหรือหลังจาก
เสร็จงานเพลงแล้ว ปกติถ้าไม่รู้จักคุ้นเคยกัน หัวหน้าคณะมักจะขอเก็บ
เงินก่อนโดยขอมัดจำไว้จำนวนครึ่งหนึ่งของราคาที่ตกลงกัน

ปัจจุบัน หมอเพลงทุกคนจะสังกัดคณะเพลง เพื่อความสะดวกของ
เจ้าภาพในการติดต่อหมอเพลง และเพื่อความสะดวกของหมอเพลง
เองที่จะมีงานสม่ำเสมอ บางคนอาจสังกัดมากกว่า 1 คณะ บางคนเป็น
หัวหน้าคณะแล้วก็ยังไปสังกัดอีกคณะหนึ่งเพื่อต้องการให้ได้งาน
มากขึ้น และในการรับงาน บางครั้งหากเจ้าภาพต้องการว่าจ้าง
หมอเพลงที่สังกัดต่างคณะก็สามารถทำได้ ดังนั้น การตั้งคณะเพลงจึง

มีเป้าหมายหลักคือ เพื่อเป็นตัวแทนเป็นคนกลางระหว่างหัวหน้าคณะ กับเจ้าภาพในการติดต่อหอมเพลงไปเล่นเพลงในงานต่าง ๆ เท่านั้น ส่วนการสังกัดคณะของหอมเพลงนั้นเป็นการสังกัดเพียงในนามเพื่อความสะดวกในการติดต่อเจ้าภาพ อนึ่ง การตั้งคณะเพลงนิยมตั้งอยู่เฉพาะในตัวเมืองโคราชเท่านั้น หอมเพลงถ้าวงให้เหตุผลว่า ถ้าไปตั้งคณะที่ต่างอำเภอก็จะไม่มีถูกค้ำมาติดต่อ เพราะถ้าเจ้าภาพอยู่ต่างอำเภอ ก็จะรู้จักหอมเพลงในอำเภอนั้น และติดต่อกับหอมเพลงโดยตรงไม่ผ่านคณะ แต่ถ้าเจ้าภาพไม่รู้จักหอมเพลงจึงมาติดต่อหาเพลงที่คณะ ปัจจุบันคณะเพลงในเขตตัวเมืองโคราชมีทั้งหมด 16 คณะ มีหอมเพลงที่เล่นหมุนเวียนกันอยู่ตามคณะต่าง ๆ มากกว่า 300 คน แบ่งออกเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ตามสถานที่ตั้งของคณะเพลง ได้แก่ คณะเพลงโคราชบริเวณประตูน้ำ ถนนสุรนารายณ์ บริเวณประตูผี หลังสถานีรถไฟจิระ และบริเวณหน้าอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี

การรวมตัวของหอมเพลงเป็นคณะเพลงโคราช ถึงจะมีผลดีต่อเจ้าภาพ และหอมเพลงในความสะดวกของการติดต่อรับงาน แต่กลับมีผลเสียในด้านการเล่นเพลง เพราะทำให้เกิดวัฒนธรรมใหม่ในการเล่นเพลงโคราชที่เป็นธุรกิจ ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกันมากขึ้น การเล่นเพลงจึงขาดการแข่งขันด้านคุณภาพ และขาดอรรถรสของเพลงร้องได้ตอบกัน ด้วยไหวพริบ ปฏิภาณ เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คุณค่าของเพลงลดลง

เจ้าภาพ

เจ้าภาพ หรือเจ้านาน หมายถึงผู้ที่คิดว่าจ้างหมอเพลงไปเล่นเพลงในงานต่าง ๆ ทั้งงานมงคลและอวมงคล เช่นงานวันเกิด งานวันแต่งงาน หรืองานศพ ในอดีตเมื่อเจ้าภาพจะคิดต่อหมอเพลงคนใดก็จะต้องเดินทางไปหาหมอเพลงคนนั้นที่บ้านหมอเพลงเอง แต่ปัจจุบันเจ้าภาพสามารถไปติดต่อหาเพลงได้ที่คณะเพลงที่ต้องการได้เลย เจ้าภาพส่วนใหญ่มักเป็นผู้ที่ชอบฟังเพลง จึงมักกำหนดตัวหมอเพลง รูปแบบการเล่นเพลงที่ต้องการเอง เช่นต้องการหมอเพลงชื่ออะไร ก็คนต้องการให้เล่นเพลงแบบไหน เป็นต้น แต่ก็มีเจ้าภาพบางคนที่อาจจะไม่ชอบเพลง หรือไม่รู้เรื่องเพลงแต่ก็มาหาเพลงไปเล่น เช่น เจ้าภาพในการเล่นเพลงแก้บน เป็นต้น ดังนั้นจะเห็นได้ว่า เจ้าภาพจึงเป็นผู้หนึ่งที่มีบทบาทในการกำหนดทิศทางอนุรักษ์ หรือสนับสนุนเพลงอย่างมาก

ผู้ฟังเพลงโคราช

ผู้ฟังเพลงโคราช นับได้ว่าเป็นอีกผู้หนึ่งที่มีความสำคัญต่ออนาคตของเพลงโคราชอย่างมาก ความนิยมของผู้ฟังเพลงเป็นดั่งบ่งบอกว่าอนาคตของเพลงจะเป็นอย่างไร ในอดีต ทุกคนในชุมชนต่างก็เป็นทั้งผู้เล่นและผู้ฟัง เพลงโคราชจึงเป็นวิถีชีวิตประจำวันอย่างหนึ่งของชาวบ้าน เมื่อเพลงโคราชเป็นการละเล่นพื้นบ้าน ยังไม่มีการแบ่งแยก

ระหว่างผู้ฟังกับผู้เล่น เพลงโคราชก็ยังคงเป็นการแสดงชนิดหนึ่งที่ผู้ฟังยังสามารถมีส่วนร่วมในการแสดงอยู่ ต่อเมื่อการเล่นเพลงได้กลายเป็นมหรสพ มีการแบ่งแยกระหว่างผู้เล่น กับผู้ฟัง มีการกำหนดองค์ประกอบ ขั้นตอนและรูปแบบของการแสดง ทำให้บทบาทของผู้ฟังเปลี่ยนแปลงไป ไม่มีส่วนร่วมในการแสดง การเล่นเพลงปัจจุบันผู้เล่นหรือหมอเพลงจึงจำเป็นต้องสร้างอารมณ์ร่วมกับผู้ฟังมากกว่าอดีต เพราะถ้าเป็นเพียงเล่นเพลงโดยไม่สนใจผู้ฟัง ผู้ฟังก็จะไม่สนใจผู้เล่นเช่นเดียวกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างหมอเพลงกับผู้ฟังในปัจจุบัน ที่แบ่งออกเป็นผู้เล่นกับผู้ชมหรือผู้ฟัง ทำให้หมอเพลงต้องพยายามสร้างอารมณ์ร่วมในการเล่นเพลง เพื่อให้ผู้ฟังรู้สึกสนุกสนาน และนิยมชมชอบตัวเองให้ได้ ถ้าเป็นเพลงโคราชแบบดั้งเดิม หมอเพลงกับผู้ฟังยังคงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด ผู้ฟังถือเป็นส่วนสำคัญของการเล่นเพลง ในการเล่นเพลงหมอเพลงมักจะเอาเรื่องใกล้ตัว เช่นเรื่องของตัวเอง หรือเรื่องของผู้ฟังมาด้นกลอนได้ตอบกัน หรือในการเล่นเพลงโคราชประยุกต์ที่มีลักษณะของการเล่นเพลงที่คล้ายกับการแสดงคอนเสิร์ตของวงดนตรีลูกทุ่ง ก็มักมีการพูดคุยกับผู้ชมตลอดเวลา ทำให้ผู้ชมรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของการแสดง แต่เพลงโคราชเก่าบน เป็นการเล่นเพลงประกอบในพิธีกรรมเก่าบนทำวสุรณาริเท่านั้น หมอเพลงและผู้ฟังจึงแทบจะไม่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันเลย

2.2.4 การเล่นเพลงโคราช

โอกาสในการเล่นเพลง

การเล่นเพลงโคราชในสมัยก่อนไม่มีข้อจำกัดด้านสถานที่ หรือเวลา เพลงโคราชเป็นเหมือนภาษาที่ใช้สื่อสารกันในวิถีชีวิตของชาวบ้าน ชาวบ้านจะพูดจาทักทายกันเป็นเพลง ใช้เพลงในการเกี่ยวพาราสีของ ชายหนุ่ม หญิงสาว หรือร้องเล่นเพลงเพื่อความสนุกสนานในยามว่าง หรืองานบุญต่าง ๆ เมื่อสภาพของเพลงเปลี่ยนเป็นการแสดงพื้นบ้าน มีชนบในการเล่นเพลงเพิ่มขึ้น บทบาทของเพลงก็เปลี่ยนไป ปัจจุบัน เพลงโคราชกลายเป็นการแสดงพื้นบ้านที่มีวัตถุประสงค์ชัดเจนว่าเล่น เพื่ออะไร มีการว่าจ้างไปในโอกาสต่าง ๆ เช่น ประเพณีวันสงกรานต์ หรือเล่นแก้บน เป็นต้น

การแต่งกาย

การแต่งกายของหมอลำเพลงโคราชที่เล่นเพลงแบบดั้งเดิม และเล่นเพลง แก๊บนั้น ยังคงรักษาเอกลักษณ์เดิมคือ หมอลำชายจะนุ่งผ้าโจงกระเบน สีพื้น ผ้าที่นำมานุ่งส่วนใหญ่จะเป็นผ้าไหมหางกระรอก ซึ่งเป็นผ้าพื้นเมือง หรือบางทีก็ใช้ผ้าม่วงแทน ส่วนเสื้อเป็นเสื้อคอกลมแขนสั้น ไม่จำกัดสี มีผ้าขาวม้าคาดเอว (ภาษาโคราช เรียกว่า ใช้ผ้าขาวม้าเคียนพุง) เครื่องประดับอื่น ๆ ไม่นิยมใส่ หมอลำบางคน

อาจจะแขวนพระเครื่องที่คนนับถือ ส่วนการแต่งกายของหมอเพลงหญิง นิยมนุ่งผ้าโจงกระเบนเหมือนหมอเพลงชาย สวมเสื้อรัดรูปสีพื้น ไม่มีปก แขนสั้น บางครั้งมีผ้าสไบเฉียงพาดไหล่ บางคนก็นิยมใช้พู่จีบหรือมีดอกไม้ทัดหู ส่วนการแต่งกายของหมอเพลงโคราช ประยุกต์ พบว่ามีการแต่งกาย 2 ลักษณะ คือการแต่งกายแบบเดิมตามที่กล่าวมา และการแต่งกายแบบสมัยนิยมที่ประยุกต์จากรูปแบบการแต่งกาย แบบเดิมผสมผสานกับการแต่งกายแบบสากลนิยม มีทั้งแบบชุดสากล และแบบพื้นบ้าน ขึ้นอยู่กับกาลเทศะของงาน ส่วนผู้แสดงที่มีหน้าที่เดินประกอบเพลง หรือหางเครื่องนิยมแต่งชุดตามสมัยนิยม เน้นกระโปรงสั้น สีฉูดฉาด ตลอดจนการแสดงจะมีการเปลี่ยนชุดให้เหมาะสมกับเนื้อหาและทำนองเพลง เช่น เพลงสำเนียงอีสาน หางเครื่องก็จะแต่งเป็นชุดพื้นบ้านอีสาน เป็นต้น สำหรับผู้แสดงที่เป็นนักดนตรี แต่งกายตามสากลนิยมทั่วไป

สถานที่เล่นเพลงและโรงเพลงโคราช

สมัยก่อน การเล่นเพลงโคราชไม่จำกัดสถานที่ เช่น เล่นเพลงในเวลาพบปะกันตามทาง ในการเที่ยวพาราตี ต่อมา มีการจัดสถานที่ให้เล่น โดยเฉพาะเช่น บนลานบ้าน หรือบนบ้าน หรือที่ลานวัดก็ได้ เมื่อมีผู้ฟังจำนวนมากขึ้นจึงนิยมสร้าง โรงเพลง (เวทีสำหรับเล่นเพลง) เพื่อผู้ฟังทุกคนจะได้มีโอกาสฟัง และมองเห็นหมอเพลงอย่างทั่วถึง

รูปแบบของโรงเพลงในระยะแรก เพียงแต่มีสถานที่กว้างพอให้
หมอเพลง 4 คนจะร้องรำได้ นำครกตำข้าวมาวางคว่ำลง แล้วหาดังคัก
นำมาวางไว้บนครกนั้น เพื่อให้หมอเพลงได้ตึ๋มน้ำแก๊กคอแห้ง ในยุคที่
ยังไม่มีไฟฟ้าแสงสว่าง ชาวบ้านก็จะทำได้ช้าง หรือได้รุ่งให้แสงสว่าง
แทน ลักษณะของได้ช้างหรือได้รุ่ง ทำด้วยไม้ไผ่ยาวประมาณ 5 ศอก
ปลายข้างหนึ่งจักด้วยมีด แผล่อกสถานเป็นรูปกะทะ ใส่ดินกรู ใส่ขัน
ผสมไม้ฝุ ๆ หรือแกลบจุดให้แสงสว่าง ต่อมาใช้ตะเกียงเจ้าพายุ หรือ
ตะเกียงลานจุดแทนได้รุ่ง เมื่อก่อนยังไม่มีเครื่องขยายเสียง หมอเพลง
จึงต้องมีเสียงคังฟิงซัด ภายหลังจึงมีการสร้างเป็นโรงเพลง หรือเวที
มี 4 เสา ยกพื้นปูด้วยไม้กระดาน สูงจากพื้นประมาณ 1 เมตร หลังคา
มุงด้วยก้านมะพร้าว มัดด้วยดอก หรือใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นนั้น
บนโรงเพลงยังมีถังใส่น้ำเพื่อให้หมอเพลงตึ๋มแก๊กคอแห้งตั้งอยู่เช่นเดิม
ปกติโรงเพลงจะสร้างขึ้นชั่วคราวเมื่อจะมีการเล่นเพลงเท่านั้น แต่ก็มี
การสร้างโรงเพลงถาวร เช่น โรงเพลงแก๊บนที่วัดศาลาลอย และ
บริเวณหน้าอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี เป็นต้น

ความเชื่อและพิธีกรรมในการเล่นเพลงโคราช

หมอเพลงส่วนมากมีความเชื่อเรื่องโชคลางต่างกันตามประสบการณ์
ของแต่ละคน เช่น ในการก้าวขึ้นโรงเพลงหมอเพลงบางคนจะมีการ
ดูทิศ ดูฤกษ์ ก้าวแรกที่ขึ้นโรงเพลงจะต้องเลือกดูตามทิศทางลมโดย

การหาใจ ถ้าหาใจด้วยงมูกด้านซ้ายคล่องก็ก้าวเท้าซ้ายขึ้น ทำนองเดียวกันถ้าด้านขวาหาใจสะดวกก็ก้าวเท้าขวาขึ้น เมื่อขึ้นเวทีไปแล้ว อาจจะมีการเป่าคาถาหมานิยม เพื่อให้ผู้ฟังชื่นชอบคน หรือสะกดหมอเพลงฝ่ายตรงข้ามก็มี บางคนเชื่อว่าหลังคาโรงเพลงนั้น ถ้าหากมีการมัดดอกหรือสิ่งอื่นใด จะทำให้คาถาอาคม สถิติปัญญาในการว่าเพลงเสื่อมลงไปด้วย ก็ขอร้องให้เจ้าภาพแก้มัดดอกออกก็มี คาถาที่ใช้ส่วนใหญ่ได้มาจากการ “เข้ากรรม” ของหมอเพลงแต่ละคน หมอเพลงใหญ่กล่าวว่า การว่าคาถาเป็นคาบสองคม เช่นคาถาสะกดโรง เชื่อว่าสามารถทำให้ควบคุมหมอเพลงฝ่ายตรงข้ามได้ แต่ขณะเดียวกันก็จะสะกดคนดูด้วย ทำให้การเล่นเพลงวันนั้นขาดอรรถรส นอกจาก ความเชื่อเรื่องโชคกลางแล้ว หมอเพลงมีความเชื่ออื่น เช่นเดียวกับชาวพุทธทั่วไป เช่น เชื่อในเรื่องบาปบุญคุณโทษ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ตลอดจนความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นต้น (ใหญ่ เมืองคง, 2540: สัมภาษณ์)

ด้านพิธีกรรมในการเล่นเพลงที่หมอเพลงทุกคนถือปฏิบัติก่อนลงโรงเพลง คือการไหว้ครู หมอเพลงจะทำพิธีไหว้ครูก่อนแสดงเสมอ ปกติเครื่องไหว้ครู เจ้างานหรือเจ้าภาพจะต้องเป็นผู้จัดเตรียมหาไว้ให้ ประกอบด้วยผ้าขาว 1 ผืน กรวยพระ 6 กรวย ดอกไม้ ธูป เทียนและเงินค่ายกครู 6 บาท สำหรับงานธรรมดา และเงินค่ายกครู 12 บาท สำหรับงานศพ ผ้าขาวหมอเพลงจะคืนให้เจ้าภาพเมื่อเสร็จงานแสดง

หมอลำเพลงเมื่อรับเครื่องไหว้ครูมาจากเจ้าภาพ จะทำพิธีไหว้ครู เริ่มจาก
ไหว้บุพการี ไหว้ครูบาอาจารย์ทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่ และล่องลับไปแล้ว
ไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งฝ่ายธรรมะ และอธรรม จากนั้นจึงส่งค่องๆ กันไป
ให้กับหมอลำเพลงคนอื่น ไหว้ค่องจนครบทุกคน เมื่อหมอลำเพลงไหว้ครู
เสร็จก็จะนำเครื่องไหว้ครูนั้นไปไหว้เจ้าที่เจ้าทางของเจ้าของบ้านนั้น
ต่อไป

ทำรำ

ในการเล่นเพลงโคราช หมอลำเพลงสามารถจะรำได้โดยไม่มีข้อจำกัดว่า
เป็นเวลาใด แต่ส่วนใหญ่นิยมรำในช่วงว่างเพลง กลอนกระทู้หรือเดิน
กลอน เพราะกลอนเพลงจะมีจังหวะสม่ำเสมอ หมอลำเพลงจะรำเป็นคู่
เป็นการรำเพื่อชั่วเข้าฝ่ายตรงข้าม เพื่อความสนุกสนาน หรือเพื่อ
ผ่อนคลาย ทำรำของหมอลำเพลงแต่ละคนมีความแตกต่างกันออกไป จะ
รำอย่างไรก็ได้ไม่ตายตัว เช่น ทำรำของหมอลำเพลงรำไฟ หั้วรดไฟซึ่ง
เป็นหมอลำเพลงหญิงรุ่นใหญ่ท่านหนึ่งจะมี 2 ท่า คือท่าปลาไหลพันพวง
เป็นการรำรูกไล่กันของหมอลำเพลงชายหญิง ฝ่ายชายจะเป็นฝ่ายรูกไล่
ส่วนฝ่ายหญิงก็จะปิดป้องไม่ให้ถูกตัว กับท่าช้างเทียมแม่ ซึ่งเป็นการ
รำเคียงคู่กันไปรอบ ๆ โรงเพลง (รำไฟ หั้วรดไฟ, 2541: สัมภาษณ์)
หรือทำรำของหมอลำเพลงกำป็น บ้านแท่นมี 5 ท่ารำ ได้แก่ ท่าช้างเทียม
แม่, ท่าปลาไหลพันพวง, ท่ายอง, ท่าประจันบาน และท่าจิก ๆ

(กำป็น บ้านแท่น, 2541: สัมภาษณ์) ทำรำของหมอลำเพลงโดยทั่วไป
พอจะจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1) ทำรำช้า การรำ ผู้ชายจะกางแขนทั้งสองออกพองาม มือแบ
ออกรำขึ้นลงข้างลำตัว ส่วนชาย่างตามจังหวะของกลอนเพลง สมัย
ก่อนผู้ชายจะวาดวงแขนกว้าง ส่วนหมอลำเพลงหญิงรำเหมือนผู้ชาย ค้าง
กันที่จีบมือ และวงแขนแคบ

2) ทำรำเร็ว ฝ่ายชายจะรำเหมือนทำรำช้า แต่เร่งจังหวะการรำ
ให้เร็วขึ้นตามกลอนเพลงอีกทั้งต้องรำรูดหน้าเข้าหาฝ่ายหญิง ทำนอง
ว่าจะเข้าไปถูกเนื้อต้องตัว ฝ่ายหญิง ทำรำเหมือนทำรำช้า เมื่อฝ่ายชาย
รุกรมก็จะรำดอยหนี มือทั้งสองคอยปิดป้องมิให้ฝ่ายชายถูกเนื้อต้องตัว

ขั้นตอนในการเล่นเพลงโคราช

โดยทั่วไป การเล่นเพลงโคราชแบบดั้งเดิมมีลำดับขั้นตอนชัดเจนและ
มีชื่อเรียกตามเนื้อร้องของเพลง ดังนี้ (ปรีชา อุยตระกูล : 2536, 42-43)

1. เพลงเกริ่น เมื่อหมอลำเพลงชายขึ้นเวทีจะว่าเพลงเกริ่น เพื่อ
บอกให้คนดูรู้ถึงเหตุที่จัดให้มีการเล่นเพลงว่า เป็นงานอะไร เจ้าภาพ
ชื่ออะไร และเป็นการขออภัยคนดูถ้ามีข้อบกพร่อง แต่ในปัจจุบันเป็น
ที่น่าสังเกตว่า ในการเล่นเพลงทั่วไปจะใช้เป็นการพูดทักทายคนดู
แทนการว่าเพลง

2. เพลงเชิญ ฝ่ายชายจะต้องร้องเชิญให้ฝ่ายหญิงลงจากเรือน มาว่าเพลงกับตน

3. เพลงตัดเชิญ เป็นเพลงที่ฝ่ายหญิงร้องแก่ฝ่ายชายว่าการที่ลงมาช้า เป็นเพราะเหตุใด เช่นต้องแต่งหน้า แต่งตัวให้สวยงาม อาจล่าช้าไปบ้างต้องขอภัย

4. เพลงถามข่าว ฝ่ายชายจะถามฝ่ายหญิงว่าชื่ออะไร บ้านอยู่ที่ไหน มีอาชีพอะไร

5. เพลงเปรียบ เป็นเพลงที่ทั้งสองฝ่ายว่ากระทบกระทั่งบเลียดสีกัน

6. เพลงไหว้ครู ร้องเพื่อระลึกถึงคุณครูบาอาจารย์ ผู้สั่งสอน และไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเองนับถือ

7. เพลงปรึกษา หลังจากไหว้ครูแล้วก็ปรึกษากันว่าจะเริ่มเล่นเพลงเรื่องอะไรก่อนดี

8. เพลงเกี่ยว เพลงเกี่ยวนี้มีทั้งเกี่ยวธรรมดา และเกี่ยวหลอก ปกติเพลงเกี่ยวจะสอดแทรกอยู่ในการเล่นเพลงตลอดเวลา

9. เพลงชวน เป็นเพลงต่อจากเพลงเกี่ยว คือเมื่อชอบพอกันแล้ว ก็ชวนกันหนีไปอยู่ด้วยกัน หรือชวนชมธรรมชาติ

10. เพลงชมธรรมชาติ เป็นเพลงที่พรรณนาถึงธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่สวยงาม

11. เพลงเรื่อง เป็นเพลงที่ใช้เวลาในการว่าเพลงค่อนข้างนาน ขึ้นอยู่กับเนื้อเรื่องว่าเล่นเรื่องใด ที่นิยมนำมาเล่น ได้แก่ เรื่องพระเวสสันดร สุกนิมิตร เกษิณี ประวิद्याโม ประวัติเพลงโคราช เป็นต้น

12. เพลงลองปัญญา เป็นการซักถามความรู้ หรือประวัติของบางสิ่งบางอย่าง เพลงลองปัญหานี้บางครั้งก็เรียกว่า เพลงเรื่อง ถ้าเพลงนั้นเป็นการเล่าเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

13. เพลงเกี่ยวแถมจาก ฝ่ายหญิงและฝ่ายชายตั้งตากัน อวยชัยให้พรฝ่ายตรงข้าม บางทีก็ชวนไปอยู่ด้วยกัน

14. เพลงปลอบ เนื้อร้องเป็นการปลอบอีกฝ่ายหนึ่งว่าอย่าได้เสียใจที่ต้องจากกัน

15. เพลงจาก เป็นเพลงที่บอกถึงความจำเป็นที่ต้องจากลา

16. เพลงคร่ำครวญ แสดงถึงความรันทดในการพลัดพรากจากกัน

17. เพลงให้พร เป็นการให้พรเจ้าภาพ ผู้ฟัง รวมถึงหมอเพลงด้วยกัน

18. เพลงลา กล่าวลาเจ้าภาพ ผู้ฟัง และหมอเพลงที่เล่นเพลงด้วยกัน

ในระหว่างที่เล่นเพลงตามขั้นตอนดังกล่าว หมอเพลงอาจจะสอดแทรกการแสดงอื่น ๆ เพื่อเปลี่ยนบรรยากาศผู้ฟัง เป็นการเรียกร้อง

ความสนใจของผู้ฟังให้มีอารมณ์ร่วมในการฟังเพลง หรืออาจเป็นการ
สอดแทรกตามคำขอของผู้ฟังก็ได้ เช่น แทรกลำตัด เพลงน้อย หมอลำ
แหล่ หรือเพลงลูกทุ่ง

ในการว่าเพลงนั้นหมอลำเพลงจะว่าเพลงได้ตอบกันเป็นคู่ ๆ กระทบ
กระเทียบเสียดสีกัน ส่วนคนที่ไม่ได้ว่าเพลงก็จะเป็นลูกคู่คอยยืนเชียร์
หรือร้องสอดแทรกว่า “ชะชะชะ หรือ ไชยะ ชะชะชะ” เป็นระยะๆ
บางครั้งมีการใช้ถ้อยคำรุนแรงและหยาบคาย สิ่งที่เขาไม่ได้ดูเหมือน
จะเป็นการกล่าวถึงเรื่องเพศ สามารถเรียกเสียงโห่ฮา และการ
ตบรางวัลจากผู้ชม มีข้อสังเกตว่าหลังจากที่หมอลำเพลงหญิงลงโรงเพลง
แล้ว หมอลำเพลงหญิงจะเป็นผู้กำหนดลำดับในการเล่นเพลงว่าจะเล่น
เพลงอะไรต่อไป เนื้อร้องของเพลงโคราชค่อนข้างหยาบ บางครั้ง
กล่าวถึงเรื่องเพศตรง ๆ เป็นการลองไหวพริบ ปฏิภาณของฝ่าย
ตรงข้ามในด้านภาษา การว่าเพลงจะว่ากันทีละคู่ ผลัดกันว่าเพลง คู่ที่
ยังไม่ได้ว่าเพลงก็จะนั่งพักอยู่บนโรงเพลง ถ้าหมอลำเพลงคู่ไหนแก้เพลง
และคันเพลงได้ดีก็จะว่าหลายกลอน ยิ่งเป็นที่ถูกอกถูกใจผู้ฟัง หรือ
มีคนเชียร์คอยตบรางวัลให้

2.2.5 เพลงโคราชในปัจจุบัน

สภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมเป็นปัจจัยภายนอกที่มีอิทธิพลต่อค่านิยมของผู้ฟัง ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและเนื้อหาของเพลงโคราชนอกเหนือจากความคิดสร้างสรรค์ของตัวหมอลเพลง ซึ่งมีผลทำให้หมอลเพลงโคราชจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบ เนื้อหา หรือการเล่นเพลงให้เข้ากับสภาพความเปลี่ยนแปลงนั้น ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือสถานภาพของหมอลเพลงโคราชในสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475) นั้น หมอลเพลงยังมิได้รวมตัวกันเป็นคณะ เมื่อเจ้าภาพต้องการหาเพลงไปเล่นจะต้องไปติดต่อกว่าจ้างที่บ้านหมอลเพลงเองให้ครบจำนวน 4 คน ซึ่งอาจจะอยู่กันคนละตำบลหรืออำเภอ เมื่อหมอลเพลงมาเล่นเพลงด้วยกัน การเล่นเพลงต่างก็มุ่งว่าเพลงเอาแพ้ เอาชนะกันเพื่อชื่อเสียงของคน เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2477 ภายหลังจากได้มีการสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีขึ้นที่บริเวณหน้าประตูชุมพล เมืองโคราช ทางกรมได้จัดให้มีการเล่นเพลงโคราช เป็นมหรสพหลักในการเฉลิมฉลองอนุสาวรีย์ เกณฑ์หมอลเพลงบ้านต่างๆ มาเล่นสลับสับเปลี่ยนในงาน เมื่องานเพลงมีมากขึ้น จึงมีผู้คิดตั้งเป็นคณะเพลง โดยรวบรวมหมอลเพลงจำนวนหนึ่งดำเนินธุรกิจรับจัดงานแสดงเพลงโคราช แม้ว่าการรวมตัวของหมอลเพลงเป็นคณะเพลงจะเป็นผลดีต่อหมอลเพลง และเจ้าภาพ แต่ผลที่ตามมาก็คือหมอลเพลงมีความใกล้ชิดเห็นอกเห็นใจกัน เมื่อว่าเพลงก็จะมีลักษณะ

ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกันมากขึ้น ไม่เอาแพ้ เอาชนะกันเช่นแต่ก่อน เนื้อหา
กลอนเพลงมีการซื้อขายกันมากขึ้น โอกาสที่หมอเพลงจะใช้ความคิด
สร้างสรรค์ หรือได้ฝึกฝนปฏิภาณไหวพริบของคนให้ดีขึ้นจึงมีน้อยลง
แต่มีข้อดีคือเพลงโคราชเริ่มเป็นที่รู้จักแพร่หลาย มีการบันทึกกลอน
เพลงโคราชเป็นลายลักษณ์อักษรจำหน่าย นอกจากนี้ยังมีการบันทึก
เสียงเพลงโคราชเป็นครั้งแรกโดยนาย ค. เจ็กชวน เจ้าของห้าง
แผ่นเสียงค.เจ็กชวน (ตรากระด้าย) เมื่อปี พ.ศ. 2486 ออกจำหน่าย
พร้อมกับเพลงพื้นเมืองของภาคต่าง ๆ เช่น หมอลำหมอลำแคน เพลงขอ
หนังตะลุง มโนห์รา (ไพบูลย์ แพงเงิน 2534: 10) ปัจจุบันพบว่ามีแถบ
บันทึกเสียง แถบวิดิทัศน์เพลงโคราชโดยเฉพาะเพลงโคราชประยุกต์
ออกจำหน่ายเป็นจำนวนมาก

การนำเพลงโคราชามาเล่นเฉลิมฉลองอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีหรือที่
ชาวบ้านนิยมเรียกว่า “ย่าโม” ทำให้เกิดเป็นความเชื่อว่าท้าวสุรนารี
ชอบฟังเพลงโคราช โดยเฉพาะเมื่อนางสองเมือง อินทรกำแหง
หัวหน้าคณะเพลงโคราชสองเมืองได้เล่าว่า คนนอนหลับแล้วฝันไปว่า
ย่าโมมาเข้าฝันบอกว่าถ้าต้องการบนท่านแล้วประสบผลสำเร็จ ก็ให้
บนบานและแก้บนด้วยเพลงโคราช เพราะท่านชอบฟังเพลงโคราช
มาก (ปรีชา อุดตระกูล, 2536) ความฝันของนางสองเมืองดังกล่าว ได้
ถูกเล่าต่อ ๆ กันไปในกลุ่มหมอเพลง เนื่องจากนางสองเมือง เป็น

ผู้รวบรวมหมอลำเพลงตั้งขึ้นเป็นคณะเพลงเป็นคนแรก และมีหมอลำเพลงที่มีชื่อเสียงสมัยนั้นมาอยู่ที่คณะเป็นจำนวนมาก นางสองเมืองจึงเป็นที่เคารพของหมอลำเพลง ประกอบกับความเชื่อ ความศรัทธาของชาวโคราชที่มีต่อท้าวสุรนารี ทำให้การบนข่าโมด้วยเพลงโคราชเริ่มเป็นที่ยอมรับ เกิดเป็น “เพลงโคราชแก่น” ที่มีเนื้อร้องเกี่ยวกับการบนบานท้าวสุรนารีโดยเฉพาะ แพร่กระจายจากหมอลำเพลงผู้ชายโคราช และคนทั่วไปที่มาบนบานศาลกล่าวข่าโมที่อนุสาวรีย์

การเล่นเพลงโคราชแก่น มีรูปแบบทั่วไปเหมือนกับการเล่นเพลงโคราชแบบดั้งเดิม จะต่างกันที่เนื้อร้องที่กล่าวถึงการแก่นโดยเฉพาะ และขั้นตอนในการแสดงต้องรวบรัดไปบ้าง เพราะจำกัดเวลาในการแสดงตามความต้องการของเจ้าภาพที่หาเพลง และตามวัตถุประสงค์ที่เจ้าภาพมาบนข่าโม ปกติในการเล่นเพลงโคราชแก่นแต่ละครั้ง หมอลำทั้งชายและหญิง 4 คน จะขึ้นเวทีพร้อมกัน ก่อนที่หมอลำจะเล่นเพลง จะต้องบอกกล่าวข่าโมก่อน โดยบอกชื่อ นามสกุล ของเจ้าภาพ เรื่องที่เจ้าภาพมาบน และต้องบอกกล่าวว่วันนี้เจ้าภาพได้มาว่าจ้างเพลงโคราชแก่นให้แล้ว จากนั้นจึงเริ่มเล่นเพลง หมอลำชายเป็นคนที่เล่นก่อน แล้วฝ่ายหญิงก็จะว่าเพลงโต้ตอบสลับกันไป หมอลำชายคนหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่า การเล่นเพลงแก่นไม่สามารถเล่นตามแบบเดิมได้ เพราะต้องเล่นให้เหมาะสมกับเวลาและอัตรา

คำจ้างที่กำหนด จากการสังเกตพบว่า รูปแบบของการเล่นเพลงแเก็บน
ก่อนข้างจะมีรูปแบบตายตัว คำพูดหรือกลอนที่ใช้ก็มักเป็นคำซ้ำ ๆ
และมีการเตรียมตัวเตรียมกลอนเพลงมาก่อนล่วงหน้า หมอเพลงจึงไม่
จำเป็นต้องใช้ปฏิภาณ ได้ตอบกันมากนัก บางครั้งทำให้เพลงขาด
รสชาติ ไม่ค่อยมีชีวิตชีวา ในขณะที่ผู้ฟังเพลงก็มีน้อยมาก อาจกล่าวได้
ว่าคนที่มาฟังเพลงโคราชแเก็บนโดยปกติจะมีเฉพาะเจ้าภาพที่มาบนไว้
เท่านั้น เจ้าภาพบางคนมานั่งฟังได้ 10 นาทีก็กลับไปก่อนแล้ว บ้างก็
บอกว่าฟังไม่เข้าใจ บ้างก็เชื่อว่าเป็นการเล่นถวายให้ย่าโมฟังเท่านั้น
ทำให้บรรยากาศการเล่นเพลงก่อนข้างเงียบเหงาไม่น่าสนใจเท่าที่ควร
อย่างไรก็ตาม เพลงแเก็บนจัดเป็นหน้าตาของเพลงโคราชที่เป็นที่รู้จัก
แพร่หลาย เพราะความเชื่อว่าแเก็บนย่าโมด้วยเพลงโคราชจะทำให้สิ่งที่
บนไว้ประสบผลสำเร็จ ทุก ๆ วันจึงมีการเล่นเพลงกันตั้งแต่เช้าไปจน
ถึงดึกที่บริเวณสวนสาธารณะข้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี โดยเทศบาล
นครราชสีมาเป็นผู้จัดสร้างโรงเพลงไว้ 3 โรงเพื่อใช้ในการเล่นเพลง
และจัดให้คณะเพลงต่าง ๆ ประมูลโดยต้องเสียค่าเช่าโรงเพลงละ
7,000 บาทต่อปี จัดประมูลและต่อสัญญาทุก 3 ปี ปัจจุบันคณะเพลง
เช่น หั้วรถไฟ คณะดอกไม้ ราชสีมา เป็นผู้ได้สิทธิ์จากการประมูลนี้
สำหรับคณะเพลงอื่น ถ้าต้องการมาเล่นเพลงแเก็บนที่โรงเพลงแห่งนี้ก็
สามารถทำได้โดยจ่ายค่าเช่าโรงเพลงให้กับคณะเพลงเช่น หั้วรถไฟ
ครั้งละ 200 บาทต่อหนึ่งชั่วโมง นอกจากเพลงแเก็บนหน้าอนุสาวรีย์
แล้วยังปรากฏว่ามีการเล่นเพลงแเก็บนที่บริเวณวัดศาลาลอยอีกแห่งหนึ่ง

เพราะที่วัดศาลาลอยเป็นที่บรรจุอัฐิของท้าวสุรนารี จึงมีคนส่วนหนึ่ง นิยมมาหาเพลงแก้บนที่วัดนี้ ซึ่งทางวัดก็ได้จัดโรงเพลงให้เช่า เช่นเดียวกันกับที่บริเวณหน้าอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา วิถีชีวิตของชาวโคราชเปลี่ยนแปลงไป สู่สังคมสมัยใหม่อย่างรวดเร็ว จากสังคมเกษตรกรรมเข้าสู่สังคม เกษตรกึ่งอุตสาหกรรม เทคโนโลยีการสื่อสารต่าง ๆ มีความเจริญ ก้าวหน้ามากขึ้น วัฒนธรรม และค่านิยมตะวันตกเข้ามามีบทบาทต่อ ความสัมพันธ์และวิถีชีวิตของคนในสังคม พร้อมกับวัฒนธรรมคนตรี ตะวันตกเริ่มเข้ามามีบทบาทในสังคมมากขึ้น สิ่งเหล่านี้ทำให้ความ นิยมของผู้ฟังเพลงโคราชเปลี่ยนไป หลายคนหันไปนิยมเพลงลูกทุ่ง เพลงสากล และเพลงสมัยนิยม ในขณะที่ผู้ฟังเพลงโคราชแบบดั้งเดิม ก็ลดจำนวนลงเรื่อย ๆ สภาพสังคม วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็ว ในโลกของข้อมูลข่าวสารไร้พรมแดนนี้ เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผล กระทบต่อเพลงโคราช หมอเพลงมักจะถูกขอร้องจากคนฟังให้ร้อง เพลงลูกทุ่ง หรือเพลงสมัยนิยมมากขึ้น รสนิยมในการฟังเพลงของ ผู้ฟังที่เปลี่ยนไปนี้ทำให้เกิดเพลงโคราชประยุกต์หรือ เพลงโคราชซึ่ง ซึ่งเป็นเพลงที่ผสมผสานวัฒนธรรมคนตรีแบบเก่ากับวัฒนธรรม คนตรีแบบใหม่เข้าด้วยกัน

จากการสังเกตและสัมภาษณ์หมอลำเพลง นักดนตรี หางเครื่องในการเก็บข้อมูลภาคสนามการเล่นเพลงโคราชประยุกต์ของคณะเพลง 4 คณะ ได้แก่ คณะลำยวง จานเหนือ คณะกำป็น บ้านแท่น คณะแสง สมชิต และคณะคิมหลอด ท่ากระทุ่ม สามารถสรุปลักษณะเด่นของศิลปะการเล่นเพลงโคราชซึ่งได้ดังนี้ การเล่นเพลงโคราชประยุกต์หรือเพลงโคราชซึ่งเป็นการประยุกต์การเล่นเพลงแบบดั้งเดิมเข้ากับรูปแบบการแสดงคอนเสิร์ตของวงดนตรีลูกทุ่ง โดยแบ่งการแสดงออกเป็นช่วงของการเล่นเพลงแบบดั้งเดิมสลับกับการร้องเพลงตามสมัยนิยม ได้แก่ เพลงลูกทุ่ง เพลงสตริง หมอลำ หรือลิเกตามคำขอของผู้ฟัง ตลอดการแสดงจะมีการเล่นเครื่องดนตรีสากลและมีหางเครื่องเต้นประกอบ บางครั้งในช่วงของการเล่นเพลงแบบดั้งเดิมนั้นก็มีการประยุกต์ใหม่โดยเพิ่มทำนองดนตรีและจังหวะ เครื่องดนตรีที่นิยมนำมาใช้ในการแสดงได้แก่ อีเลคโทน, กลองชุด, กีตาร์ หรือกีตาร์เบส เป็นต้น นอกจากนี้เพลงโคราชซึ่งยังมีเนื้อร้องที่ปรับปรุงโครงสร้างของฉันทลักษณ์เดิมให้มีจังหวะสอดคล้องกับทำนองดนตรีสากล และนำเสนอเรื่องราววิถีชีวิตในสภาพเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบัน คณะเพลงโคราชประยุกต์ที่เป็นต้นกำเนิดเพลงโคราชซึ่ง และมีผลงานเผยแพร่เป็นที่รู้จัก ได้แก่ คณะเพลงกำป็น บ้านแท่น คณะแสง สมชิต คณะลำยวง หินโคนคง คณะคิมหลอด ท่ากระทุ่ม และคณะลำยวง จานเหนือ เป็นต้น หมอลำเพลงในคณะเหล่านี้ได้ริเริ่มปรับปรุงเปลี่ยน

แปลงการเล่นเพลงโดยครั้งแรกเพิ่มทำนองดนตรีเข้าไปในการว่าเพลง โดยใช้อิเลคโทนเป็นเครื่องดนตรีหลัก ต่อมาจึงคิดปรับลักษณะ คำประพันธ์ของเพลงให้มีจังหวะสอดคล้องกับเสียงดนตรีในจังหวะ สากลต่าง ๆ เช่น จังหวะชะ ชะ ช่า, จังหวะร็อค หรือจังหวะตะลุง เป็นต้น ในช่วงของการร้องเพลงได้นำเสนอรูปแบบของการแสดง คอนเสิร์ตเช่นเดียวกับการแสดงของวงดนตรีลูกทุ่งในปัจจุบัน แต่จะมีความหลากหลายและความยืดหยุ่นมากกว่า เช่นในบางครั้งอาจจะร้อง เพลงลูกทุ่ง หรือร้องเพลงสตริง หมอลำ ลีเก ลำตัดตามคำขอของผู้ฟัง และที่ขาดไม่ได้ก็คือ การเดินทางเครื่องประกอบเพลงเพื่อดึงดูดความ สนใจของผู้ชม ในการว่าจ้างเพลงโคราชประยุกต์ไปทำการแสดง แต่ละครั้ง อัตราค่าจ้างจะแพงกว่าเพลงแบบดั้งเดิม ทั้งนี้เพราะจะมี ค่าใช้จ่ายเพิ่มเติมในการจ้างนักดนตรี หางเครื่อง ต้องเช่าเครื่องดนตรี ตลอดจนต้องจัดทำโรงเพลงที่มีขนาดใหญ่พอสำหรับวางเครื่องดนตรี และให้หางเครื่องขึ้นไปเดินได้ อีกทั้งต้องติดตั้งระบบแสง เสียงที่ เร้าใจ หมอลำกลายวง जानเหนือกล่าวว่าโดยปกติทั่วไป อัตราค่าจ้าง จะมีราคาประมาณ 7,000-8,000 บาทขึ้นอยู่กับจำนวนผู้แสดง และ ค่าใช้จ่ายในการเดินทาง (ลำยอง जानเหนือ, 2541: สัมภาษณ์)

ปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่า เพลงโคราชประยุกต์ หรือเพลงโคราชซึ่ง ได้รับการยอมรับจากผู้ชมอย่างกว้างขวาง ถึงแม้ว่าจะมีอัตราค่าจ้าง

ค่อนข้างสูง แต่เพราะมีรูปแบบการเล่นเพลงที่ยืดหยุ่นและหลากหลาย มีความน่าสนใจในการนำเสนอจึงเป็นที่ชื่นชอบของผู้ฟัง อีกทั้งยังดึงดูดผู้ฟังได้มากกว่าเพลงโคราชแบบดั้งเดิมมาก สามารถตอบสนองความต้องการผู้ชมได้หลากหลายกลุ่มทั้งเด็ก วัยรุ่น หรือผู้ใหญ่ ซึ่งผู้ชมจะมีส่วนร่วมในการร้องเพลงหรือเต้นกับหมอลำเพลงและหางเครื่อง เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้เพลงโคราชประยุกต์ ได้รับความนิยมอย่างมาก ในสังคมโคราชปัจจุบัน

โลกทัศน์ของชาวไทยโคราช: วิเคราะห์จากเพลงโคราช

บทนี้ เป็นการวิเคราะห์เพลงโคราช เพื่อแสดงให้เห็นถึงโลกทัศน์บางประการของหมอเพลง และชาวไทยโคราช โดยวิเคราะห์ทั้งกลอนเพลงโคราชแบบดั้งเดิม กลอนเพลงโคราชแก้บน และกลอนเพลงโคราชประยุกต์ เพราะกลอนเพลงทั้งสามแสดงให้เห็นถึงความต่อเนื่อง และความเปลี่ยนแปลงของกลอนเพลง ข้อมูลที่ใช้ส่วนหนึ่งเป็นข้อมูลทุติยภูมิ อีกส่วนหนึ่งเป็นข้อมูลภาคสนามที่จังหวัดนครราชสีมาในช่วงปี พ.ศ. 2540-2542 ของผู้วิจัยซึ่งเก็บข้อมูลสังเกตการเล่นเพลงแบบมีส่วนร่วม และสัมภาษณ์แบบเจาะลึก คณะเพลงโคราชจำนวน 3 คณะได้แก่คณะเพลงโคราชลำยวง จานเหนือ, เซน ห้วยรถไฟ และกำป็น บ้านแท่น เนื้อหาในบทนี้แบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรก ได้แก่โลกทัศน์ของหมอเพลง ในฐานะผู้สร้างสรรค์กลอนเพลงโคราช และส่วนที่สอง เป็นการวิเคราะห์โลกทัศน์ของชาวไทยโคราชจากกลอนเพลง และการเล่นโคราช

3.1 โลกทัศน์ของหมอเพลงโคราช

หมอเพลงเป็นผู้สร้างสรรค์กลอนเพลงจากการเรียนรู้ ประสบการณ์ภูมิปัญญาในวิถีชีวิตทางโลก และทางธรรม เมื่อนำความรู้เหล่านั้นมานำเสนอในการเล่นได้อย่างเหมาะสมจึงได้รับการยกย่องจากผู้ฟัง

ว่าเป็น “หมอเพลง” ซึ่งหมายถึงผู้ที่มีความรู้ความชำนาญในการเล่น
เพลงนั่นเอง

3.1.1 กระบวนการเข้าสู่อาชีพหมอเพลง

การที่จะได้มาซึ่งการยอมรับจากผู้ฟังและสังคมได้นั้น หมอเพลงจะ
ต้องมีกระบวนการพัฒนาตนเองไปสู่อาชีพหมอเพลง ซึ่งอาจมีความ
แตกต่างกันในแต่ละคน แต่ละยุคสมัย ถ้าเป็นหมอเพลงรุ่นเก่าที่อายุ
ประมาณ 50 ปีขึ้นไปมักจะมีขั้นตอนคล้าย ๆ กัน คือเริ่มจากฝากตัว
เป็นศิษย์กับครูเพลงและต้องผ่านพิธี “เข้ากรรม” จึงจะออกมาเพลง
ได้ ส่วนหมอเพลงปัจจุบันก็มีวิธีการที่ทันสมัยขึ้น อาจจะฝากตัวกับ
หัวหน้าคณะเพลง และเรียนรู้การเล่นเพลงด้วยตนเองจากสื่อต่าง ๆ
เช่น แอ็บบันทึกเสียงเพลงโคราชที่มีขายอยู่ทั่วไป ในที่นี้จะขอยก
ตัวอย่างกระบวนการเข้าสู่อาชีพหมอเพลง เพื่อประโยชน์ในการทำ
ความเข้าใจโลกทัศน์ของหมอเพลง ได้แก่หมอเพลงใหญ่ เมืองคง
ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (เพลงโคราช) พ.ศ.2539 และ
หมอเพลงหญิง ลำซวง จานเหนือ หัวหน้าคณะเพลงโคราชลำซวง
จานเหนือ

หมอเพลงใหญ่ เมืองคง ชื่อเดิม ใหญ่ นามสกุล วิเศษพลกรัง ฉายา
ใหญ่ เมืองคง, ใหญ่ เมืองคงดำรงศิลป์, ใหญ่ เพลงงาม เกิดเมื่อวันที่
31 เดือนมกราคม พ.ศ. 2463 ปัจจุบันอายุ 81 ปี เป็นบุตรคนที่ 2

ในจำนวนพี่น้อง 5 คนของนายเที่ยง (อดีตพระนักเทศน์)และนางแจ้ง
วิเศษพลกรัง ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่บ้านสีมูม ต.พลกรัง อ.เมือง
จ.นครราชสีมา จบการศึกษาชั้นสูงสุดชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 จาก
โรงเรียนวัดตะคร้อ บ้านสีมูม แต่งงานเมื่ออายุ 24 ปี กับนางจอย
รักกลาง ซึ่งก็เป็นหมอเพลงโคราช มีบุตร ธิดาทั้งหมด 6 คน แต่ไม่มี
บุตรธิดาคนใดสืบทอดอาชีพเพลงโคราชเลย ต่อมาได้ย้ายมาอยู่ที่บ้าน
ของภรรยา เลขที่ 19 หมู่ 11 ตำบลคงสามัคคี อำเภอคง จังหวัด
นครราชสีมาจนถึงปัจจุบัน หมอเพลงใหญ่เริ่มสนใจเพลงโคราช
ครั้งแรกเมื่อมีโอกาสดำไปดูการเล่นเพลงโคราชที่มีคนหามาเล่นใน
งานบุญวันสงกรานต์ที่วัดใกล้บ้านสมัยเรียนหนังสืออยู่ชั้นประถม
ศึกษาปีที่ 2 เกิดความประทับใจและ ใฝ่ฝันที่จะเป็นหมอเพลงโคราช
ให้ได้ตั้งแต่นั้น และทุกครั้งที่มีการเล่นเพลงในละแวกบ้าน หมอเพลง
ใหญ่ก็จะหาโอกาสไปดูและจำกลับมาเล่นที่บ้านเสมอ จนกระทั่ง
พ่อของหมอเพลงใหญ่เห็นว่าลูกของตน สนใจจริง และมีผู้เสี่ยง
พอไปได้ จึงได้ลองดอกลอนเพลงให้ประมาณ 14-15 กลอน
หมอเพลงใหญ่ก็สามารถจดจำและว่าเพลงได้คล่องแคล่ว ครั้นเมื่อ
ออกจากโรงเรียนเมื่ออายุ 16 ปี พ่อของท่านจึงสนับสนุนให้เรียนเพลง
อย่างจริงจังโดยจ้างครูเพลงที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้นคือ ครูทั่ว
ศรีประนม อยู่บ้านมะขามเฒ่า อำเภอเมือง มาสอนที่บ้าน โดยก่อน
เรียนครูทั้งได้จัดให้มีการไหว้ครูหรือยกครูก่อนตามประเพณีในการ
เรียนเพลงสมัยนั้น สิ่งของที่ใช้ในการไหว้ครู ประกอบด้วย

1) กรวยก้นแหลม 6 กรวย 2) ดอกไม้ขาว 6 คู่ 3) เทียนซี่ผึ้ง 6 เล่ม
4) รูป 6 ดอก 5) ผ้าขาว 1 ผืน ขาวประมาณ 4 สอก 6) เงิน 6 บาท
หลังผ่านพิธีไหว้ครูแล้ว ครูทั้งจึงตกลงรับเป็นศิษย์

ครูทั้งมีการสอนเพลงเป็นขั้นเป็นตอน เริ่มจากท่องกลอนเพลงตามครู
ฝึกว่าทำนอง โอ้ขึ้นเพลง ฝึกฝนให้รู้จักวิธีการ โอ้ที่ถูกต้อง ต้องเปล่ง
เสียงจากท้อง ค่อมาก็เริ่มฝึกร้องเพลงโคราช เป็นเพลงเกี่ยว เพลงต่อสู
(เพลงเปรียบ) เพลงโสก (เพลงเกี่ยวแกมจาก, เพลงจาก) และฝึกการใช้
เสียงในแต่ละเพลง เช่น ถ้าว่าเพลงจะต้องใช้เสียงโอดโอย คร่ำครวญ
เพลงได้ปัญหาก็ต้องใช้เสียงที่มีอำนาจให้ผู้ฟังคล้อยตาม ใช้โวหาร
ต้องรู้จักกลาของกลอน เช่น ก้านค้อดอก, เสือซ่อนเล็บ (ขยักไปมา เล่น
อักษร) และรู้วิธีใช้ให้เหมาะกับกาลเทศะ ทุกวันหมอลำเพลงใหญ่จะ
ต่อเพลงกับครูทั้งทั้งกลางวัน กลางคืน ด้วยวิธีการต่อแบบปากต่อปาก
ท่องจำ ไม่มีการเขียนหรือจดไว้ ค่อมวันละกลอน เมื่อท่องจำจนขึ้นใจ
แล้วจะต้องว่าให้ครูฟังให้ได้ในตอนเช้าวันรุ่งขึ้น ถ้าจำไม่ได้ก็จะ
ต่อเพลงเดิมกันใหม่ในวันรุ่งขึ้น กลอนเพลงที่ครูทั้งสอนให้ท่องจำ
ส่วนใหญ่จะเป็นกลอนเพลงหลักๆ เรียกว่า "เพลงครู" การฝึกท่อง
กลอนจากครูทั้งในขั้นตอนนี้เท่ากับเป็นการถ่ายทอดความรู้สึกลึกซึ้ง
รวมทั้งโลกทัศน์ของครูเพลงไปสู่ศิษย์

ราว 8 เดือนหมอเพลงใหญ่ก็สามารถจำกลอนเพลงได้มากพอที่จะออก
หาว่าเพลงได้คลอคืบ แต่ด้วยไม่มีประสบการณ์ในการขับเพลง
แก้ปัญหาด่าง ๆ มากพอ พ่อของท่านจึงได้ซื้อกลอนเพลงครุรอบนอก
(นักแต่งเพลง) อีก ในราคากลอนละบาท (พ.ศ. 2476) เช่น กลอน
เพลงเรื่องกฐิน เพลงเรื่องบวชนาค จนกระทั่งหมอเพลงใหญ่มีความ
รอบรู้เพลงเรื่องพอสมควร และสามารถขับกลอนได้ จึงเริ่มออกหา
เล่นเพลงเป็นอาชีพโดยเล่นเพลงครั้งแรกกับครูทั้งเมื่ออายุได้ 17 ปี
เล่นเพลงกับครูประมาณ 7 ครั้ง จึงออกเล่นเพลงเป็นอาชีพด้วยตนเอง
ในปีต่อมา ได้รับค่าจ้างกินละ 5-6 บาท แม้จะเล่นเพลงเป็นอาชีพแล้ว
หมอเพลงใหญ่ยังฝากตัวเป็นศิษย์ครูบุตร ศรีนอก ครูเพลงแห่งบ้าน
หนองบัวกระเจา เพื่อต่อกลอนเพลงเพิ่มเติมได้เพลงจากครูบุตรมา
ประมาณ 100 กลอน จึงไปเรียนรู้ทางธรรม และคาถาเพิ่มเติมกับ
หลวงพ่อบุญธรรมที่วัดสีมุนไทย อ. ขามทะเลสอ
จ.นครราชสีมา และเมื่อมีความสามารถในการเล่นเพลงพอสมควร
แล้ว ท่านจึงได้เข้าพิธีเข้ากรรมกับลุงอยู่ (ไม่ทราบนามสกุล) ครูเพลงที่
มีชื่อเสียงท่านหนึ่งในสมัยนั้น ที่โบสถ์วัดตะคร้อ อ.ขามทะเลสอ
จ.นครราชสีมา เมื่ออายุได้ 19 ปี เพื่อเสี่ยงทายอนาคตในการเป็นหมอ
เพลงของคนต่อไป

การเข้ากรรม นั้นเป็นพิธีที่เกิดจากความเชื่อสืบทอดกันมาของ
หมอเพลงว่า ถ้าผู้ใดต้องการเป็นหมอเพลงถือ หมอเพลงคัง (หมายถึง
มีชื่อเสียงเป็นที่นิยมของผู้ฟังเพลง) จะต้องผ่านการเข้ากรรม เรียนรู้
คาถาอาคม และธรรมะ โดยในระหว่างเข้ากรรมจะมีการเสี่ยงทายโดย
ใช้ไก่ชี่ (ไก่สีขาว) หรือดอกบัว และถ้าไก่ชี่ของตน “คึก” หมายถึง ไก่
มีสุขภาพดี กระปรี้กระเปร่าตลอดการเข้ากรรม แสดงว่าคนนั้นจะเป็น
หมอเพลงที่มีชื่อเสียงต่อไป หรือถ้าเสี่ยงทายโดยใช้ดอกบัว ก็จะนำ
ดอกบัวตูมไปแช่น้ำในถังหรือโอ่ง ถ้าดอกบัวบานก็แสดงว่าคนจะเป็น
หมอเพลงที่มีชื่อเสียงต่อไป นอกจากเข้ากรรมเพื่อเสี่ยงทายอนาคต
ในอาชีพหมอเพลงแล้ว หมอเพลงยังเชื่อว่าการเข้ากรรมจะทำให้คนว่า
เพลงคันไค้คล่องไม่ติดขัด ถ้าไม่เข้ากรรมก็จะคันเพลงไม่ได้ สำหรับ
ผู้ที่ทำพิธีเข้ากรรมให้หมอเพลงนี้อาจจะเป็นครูเพลง หรือพระก็ได้
ส่วนใหญ่นิยมเข้ากรรมที่วัดเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ แต่ก็มีหมอเพลง
บางคนเข้ากรรมอยู่ที่บ้านครูเพลงของตน การกำหนดพิธีจำนวนวัน
หรือการปฏิบัติตัวในการเข้ากรรมมีความแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับครู
เพลงหรือพระที่ทำพิธีให้ การเข้ากรรมของหมอเพลงใหญ่ต้องเตรียม
ของใช้ในพิธี ประกอบด้วย หมากจำนวน 1,000 คำ บุหรี่ 1,000 มวน
รูป เทียน อย่างละ 1,000 เล่ม กระตัง 1,000 กระตัง บาตร 7 ชั้น
และไก่ชี่ที่ต้องใช้ในการเสี่ยงทายระหว่างอยู่กรรม ผู้เข้ากรรมต้องกิน
ข้าวมีดละ 1 ปั้น (1 กำมือ) เท่านั้นนอกจากข้าววันละ 3 ปั้นแล้ว

ยังต้องกินพริกไทยเสกวันละ 7 เม็ดเชื่อvaเพื่อให้เสียงดี ปฏิภาณดี กินทุกวันตั้งแต่ขึ้น 1 ค่ำไปจนถึงวันเพ็ญ 15 ค่ำ ส่วนวันแรมจะไม่กิน นอกจากนี้จะต้องกินรากสองฟ้า และเกสรบัวหลวงทุกวันเพื่อช่วยให้ ปัญญาดี ต้องทำนํ้ามนต์ไว้ดื่มและอาบแทนนํ้า และห้ามว่าเพลงใน ระหว่างเข้ากรรมเดี๋ยวด เพราะจะทำให้ กรรมแตก ตลอดระยะเวลาที่ เข้ากรรมก็มีการฝึกสมาธิ เรียนคาถาอาคมไปด้วย ได้แก่ คาถามุตโต ตามความเชื่อของหมอเพลงในอดีต ผู้เจริญคาถามุตโตแล้วจะมีอำนาจ 3 ประการคือ 1) มีสติปัญญาเฉียบแหลมไม่คิดขัดในการว่าเพลง 2) เกิดโชคลาภและได้รับรางวัลจากผู้ฟัง และ 3) มีเสน่ห์เป็นที่นิยม ชมชอบของผู้ฟัง คาถามุตโตเป็นวิชาที่รวมคาถาต่าง ๆ มากมาย ได้แก่ หัวใจพระจันทร์ (คาถาหาเสน่ห์ให้คนนิยม) หัวใจมโหสถ หัวใจ นักปราชญ์ หัวใจพระปาติโมกข์ (คาถาเพื่อให้มีสติปัญญาเฉียบแหลม) หัวใจช้างผสมโขลง (คาถาสรางอำนาจ) หัวใจพระฉิม (คาถาบันดาล โชคลาภ) เป็นต้น นอกจากนี้ยังเรียนคาถาสะกคโรง คาถาสะกคฝ่าย ตรงข้าม คาถาสะกคคนคู่ ตลอดเวลาที่หมอเพลงใหญ่อยู่กรรมนั้นได้ ตั้งใจปฏิบัติตนตามที่ครูกรรมบอกทุกประการ และไก่ชื่อนํ้ามา เสียงทนายไม่หงอย จึงมีความเชื่อว่าตนเองจะต้องเป็นหมอเพลงที่มี ชื่อเสียงต่อไป หลังจากออกกรรมแล้ว หมอเพลงใหญ่ได้ขอพ่อบวช เพื่อหาความรู้ทางธรรมเพิ่มเติมอีกที่วัดตะคร้อ โดยมีหลวงพ่อบาน (นักธรรมโท) พระนักเทศน์ที่มีชื่อเสียงมากในสมัยนั้นเป็น

พระอุปัชฌาย์ จนสามารถสอบได้นักธรรมชั้นตรี ท่านจึงลาสิกขาบท แล้วเริ่มอาชีพหมอเพลงอย่างจริงจังตั้งแต่นั้นมาจนกระทั่งอายุ 66 ปี จึงเลิกเล่นเพลง รวมชีวิตการเป็นหมอเพลง 48 ปี ได้รับค่าจ้างคืนละ 5-6 บาท สูงสุดคืนละ 600 บาท จะเห็นว่าหมอเพลงใหญ่ เริ่มสะสมความรู้ภูมิปัญญาครั้งแรกโดยได้รับการถ่ายทอดจากครูเพลง จากนั้น เป็นการเรียนรู้ด้วยตนเอง จากประสบการณ์เล่นเพลงซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องทางโลก ได้แก่ วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชาวโคราช เมื่อเข้ากรรม และมีโอกาสได้บวชเป็นพระ จึงได้เรียนรู้ทางธรรม ซึ่งความรอบรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมของหมอเพลงใหญ่สะท้อนให้เห็นได้ชัดเจน ทั้งในกลอนเพลงของท่าน หรือในการค้นเพลงได้ไม่ติดขัด (ใหญ่ เมืองคง, 2540: สัมภาษณ์)

สำหรับหมอเพลงหญิง ลำยวง จานเหนือ ชื่อเดิม ลำยวง เทศคีตระกูล ฉายาที่ใช้ในการเล่นเพลง ลำยวง จานเหนือ ปัจจุบันอายุ 55 ปี (พ.ศ. 2542) เป็นลูกคนที่ 6 ในจำนวน 9 คน ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่บ้าน จานเหนือ อ.จักราช จ.นครราชสีมา แต่งงานครั้งแรกเมื่ออายุ 25 ปี มีบุตร 4 คน เป็นชาย 2 คน หญิง 2 คน ต่อมาเมื่อสามีคนแรกเสียชีวิต ในปี พ.ศ. 2535 จึงได้แต่งงานครั้งที่ 2 เมื่ออายุ 34 ปี ในอดีตเคย สังกัดคณะเพลงรำไฟ หั้วรดไฟ ปัจจุบันเป็นหัวหน้าคณะเพลงลำยวง จานเหนือ

หมอลำเพลงลำยวง เริ่มหัดเพลงครั้งแรกเมื่ออายุ 14 ปีจากพ่อ คือ พ่อขำ มุกพิมาย ซึ่งมีอาชีพหลักคือทำนา อาชีพรองเป็นครูเพลง เมื่อตอนเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เพื่อไปว่าเพลงโคราชในงานโรงเรียนวันปิดเทอม หลังจากที่ได้ออกแสดงในงานโรงเรียนในครั้งนั้น พ่อขำ มองเห็นความตั้งใจและความสามารถของลูกสาวจึงจับหัดเพลงอย่างจริงจังพร้อมกับลูกศิษย์คนอื่นของท่านที่มาเรียนเพลงอยู่ที่บ้านอีก 10 คน สาเหตุที่พ่อขำมีลูกศิษย์จำนวนมากเพราะ พ่อจะไม่เลือกรับศิษย์ใครที่รักจะเล่นเพลงก็จะให้ลองฝึกดูก่อน การเรียนเพลงกับพ่อขำ หมอลำเพลงลำยวงต้องปฏิบัติตัวเหมือนกับศิษย์อื่น ๆ จะต้องถูกฝึกว่าเพลงตั้งแต่ตีสี่ ตีห้าทุกวัน โดยพ่อขำจะเขียนกลอนเพลงมาให้ท่องจำก่อน ถึงตอนเย็นเมื่อศิษย์คนใดท่องจำกลอนเพลงได้ทั้งหมดแล้ว ก็จะต่อแบบปากต่อปากให้กับทุกคนที่ละข้อ (วรรค) เพื่อให้ได้ทำนองและลีลา เริ่มจากต่อลงปลายของกลอนเพลงก่อนแล้วให้ศิษย์ว่าตาม ถ้าศิษย์คนไหนว่าเพลงได้ไม่ดี ตำเนียง ทำนองไม่ดี พ่อจะมีวิธีแก้นั่นคือนำทีละคน ให้นำว่าเพลงจนเสียงแหบ ให้ท่องจำทีละข้อซ้ำ ๆ เมื่อจำได้แล้วก็ฝึกว่าเพลงพร้อมกันช่วงเย็น ขณะที่ต่อกลอนเพลงก็ต่อทำรำไปด้วย โดยพ่อขำจะมีไม้คอยเคาะจังหวะให้ ในจังหวะเดินกลอนกระทุ้งและจังหวะลงปลายเพลง จนกระทั่งลูกศิษย์ทุกคนแม่นเนื้อร้อง จังหวะและทำนองแล้ว ก็จะต่อเพิ่มเป็นวันละ 3 กลอน เริ่มจากเพลงเรื่องคู่ขอ ซึ่งทุกคนต้องว่าเพลงได้ประมาณ 40 กลอน

จากนั้นเป็นเพลงเรื่องฉกหาพาหนะ แบ่งกลุ่มหัดเพลงกลุ่มละ 4 คน ว่าเพลงได้ตอบให้เข้ากันทั้ง 4 คน สำหรับการดันเพลงนั้น พ่อไม่สอน ให้เพราะเชื่อว่าขึ้นอยู่กับเขาวนัปัญญาของศิษย์แต่ละคน หมอเพลง ล่ายวง กล่าวว่าการที่พ่อขาค่อท่อนลงปลายของเพลงให้ก่อน ทำให้ ผู้เรียนจับกลอนเพลงได้ว่าหมอเพลงที่ร้องได้ตอบกับเราจะดันกลอน ไปทิศทางใด ทำให้เราดันเพลงเองได้โดยอัตโนมัติ หลังจากเรียน เพลงกับพ่อขาได้ประมาณ 1 ปี พ่อขาเริ่มมองเห็นว่าหมอเพลงล่ายวงมี ใจรักและมีความสามารถในการเล่นเพลงพอใช้ได้ จึงจัดพิธีเข้ากรรม ให้เป็นเวลา 7 วัน โดยมีพ่อขาเป็นครูกรรม การเข้ากรรมของหมอ เพลงล่ายวงมีธรรมเนียมปฏิบัติคล้ายคลึงกับการเข้ากรรมของ หมอเพลงใหญ่ คือ ต้องจัดเตรียมสิ่งของที่ใช้ในพิธีเข้ากรรม ประกอบ ด้วย ข้าวดอก 1,000 ดอก หมายจำนวน 1,000 คำ บูหรี 1,000 มวน รูป เทียน อย่างละ 1,000 เล่ม กระตง 1,000 กระตง บาตร 7 ชั้น แต่ ของเสี่ยงท่ายเปลี่ยนจากไก่สี 1 ตัวเป็นดอกบัวตูม 3 ดอกใส่ในถัง ต้อง ทำน้ำมันใส่ถังไว้ดื่มและอาบทุกวัน ระหว่างอยู่กรรมสามารถกินข้าว ได้ตามปกติ นอกจากนี้ต้องกินน้ำผึ้ง ดอกคัคเค้า ข้าวดอกโดยพ่อขา เป็นคนเสก เพื่อให้เสี่ยงดี และต้องกินพริกไทยวันละ 1 เม็ดเพื่อให้ ปัญญาดี ระหว่างอยู่กรรมไม่ต้องเรียนคาถาชั้นหมอเพลงใหญ่ แต่ต้อง ตำรวมและนั่งสมาธิ หลังจากผ่านพิธีเข้ากรรมและผลเสี่ยงท่ายดอกบัว บานทั้ง 3 ดอกแล้ว หมอเพลงล่ายวงจึงเริ่มเล่นเพลงเป็นอาชีพ

อย่างจริงจัง จะเห็นว่าเมื่อเริ่มหัดเพลงนั้นหมอเพลงลำยองเรียนเพลงกับพ่อข้าซึ่งเป็นบิดา ต่างจากการเรียนเพลงของหมอเพลงใหญ่ซึ่งมีโอกาสได้เรียนรู้กับครูหลายคน รวมทั้งมีโอกาสได้บวชเป็นพระ เป็นถึงนักธรรมตรี ได้เรียนรู้ทางธรรมของพระพุทธศาสนา ยิ่งทำให้ท่านมีโลกทัศน์ที่มีพื้นฐานมาจากพุทธศาสนา ซึ่งหมอเพลงลำยองเองก็รู้จักอ่อนเรื่องทางธรรมของตัวเองดี จึงได้ชวนขวายเป็นเรียนรู้คาถาอาคมเพิ่มเติมเอง และศึกษาหาความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมเพิ่มเติมจากครูอื่น ๆ ในลักษณะ ครูพักลักจำเช่น ครูลอค ครูถั่ง ปัจจุบันหมอเพลงลำยอง ยังคงเล่นเพลงและเป็นที่ยอมรับของผู้ฟังว่า ถ้าหมอเพลงหญิงเสียงดีต้องลำยอง ได้รับฉายาจากหลวงพ่อบุณ วัดบ้านไร่ว่า “เขม่าอ่อน” เพราะมีลีลาว่าเพลงอ่อนหวาน พลั้วไปมา

หลังเข้ากรรม กระบวนการเรียนเพลงแบบเก่าของหมอเพลงทั้งสองยังไม่สิ้นสุด เพราะเมื่อออกเล่นเพลงทั้งหมอเพลงใหญ่ และหมอเพลงลำยองก็ยังคงวนเวียนกลับไปเรียนเพลงกับครูเพิ่มเติม ขณะเดียวกันก็แสวงหาครูอื่นที่มีความสามารถเรียนรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ มีการซื้อกลอนเพลงจากนักแต่งเพลงไปท่องจำ และที่สำคัญคือเรียนรู้ด้วยวิธีครูพักลักจำ จากประสบการณ์ในการเล่นเพลงกับหมอเพลงด้วยกัน หมั่นศึกษาทำความเข้าใจกลอนเพลง และลีลาท่าทางการเล่นเพลงของหมอเพลงที่มีชื่อเสียงท่านอื่น ลักษณะดังกล่าวนี้มีความแตกต่างจากการฝึกเพลงของหมอเพลงปัจจุบันอย่างเห็นได้ชัด หมอเพลงรุ่นใหม่

อาจจะเริ่มจากไปฝากตัวกับครูเพลงเช่นเดียวกัน หรือสมัครเข้าสังกัด คณะเพลงต่าง ๆ เมื่อได้รับเป็นศิษย์แล้วก็จะอยู่เรียนเพลงกับครูในช่วงเวลาสั้น ๆ และเรียนรู้เพลงในรูปแบบที่คนสนใจเท่านั้น เช่น ถ้าต้องการเล่นเพลงแบบดั้งเดิมก็จะเรียนเพลงแบบดั้งเดิม ต้องการเล่นเพลงแก็บนก็จะฝึกว่ากลอนเพลงแก็บนกับคณะเพลง โดยใช้วิธีท่องจำ และถ้าต้องการเล่นเพลงโคราชแบบประยุกต์ก็จะฝึกเพลงแบบดั้งเดิมกับครูจำนวนไม่กี่กลอนและจะฝึกร้องเพลงลูกทุ่ง หรือเพลงสดริงไปด้วย การเรียนเพลงของหมอลำเพลงรุ่นใหม่จึงมีความผูกพันกับครูเพลงน้อยมาก ในการเล่นเพลงแต่ละครั้งก็จะใช้วิธีซื้อกลอนเพลงมาท่องจำ หรือศึกษาจากแถบบันทึกเสียงเพลงโคราช หรือค่อเพลงท่องจำจากหมอลำเพลงในคณะที่เล่นด้วยกันเท่านั้น การเรียนรู้ส่วนใหญ่เป็นการหาประสบการณ์จากการเล่นเพลงเฉพาะในแบบของคน ทำให้หมอลำเพลงรุ่นใหม่ไม่รอบรู้วิถีชีวิต ส่วนใหญ่คันเพลงไม่ได้ หรือได้ก็ไม่ดี โดยเฉพาะหมอลำเพลงโคราชประยุกต์ที่เน้นการร้องเพลงลูกทุ่งมากกว่าการว่าเพลงโคราชแบบเดิม หมอลำเพลงปัจจุบันนี้จึงไม่ได้เป็นปราชญ์ผู้รอบรู้ของชาวบ้านเช่นอดีต เป็นแค่เพียงผู้ให้ความบันเทิงเท่านั้น และเพราะมีวิธีการสะสมความรู้ ความสามารถแตกต่างจากหมอลำเพลงรุ่นเก่า จึงทำให้มีความคิด ความเชื่อหรือโลกทัศน์แตกต่างจากหมอลำเพลงรุ่นเก่าค่อนข้างมาก เช่น หมอลำเพลงรุ่นเก่าจะมีโลกทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนาพุทธค่อนข้างมาก ในขณะที่หมอลำเพลงรุ่นใหม่จะมีโลกทัศน์ในเรื่องดังกล่าวค่อนข้างน้อยมาก เป็นต้น

3.1.2 หมอเพลงกับการสร้างสรรค์รูปแบบของกลอนเพลงโคราช

สุกัญญา สุธงษา ได้รวมเพลงโคราชเข้าเป็นเพลงปฏิพากย์ภาคกลางประเภทหนึ่งในการศึกษาเพลงปฏิพากย์ของชาวบ้านไทย ด้วยเหตุผลว่า รูปแบบของเพลงโคราชเป็นเพลงพื้นบ้านรูปแบบหนึ่งที่ชาวบ้านภาคกลางรู้จักดี และมีโครงสร้างทั้งลักษณะคำประพันธ์ หรือวิธีการเล่นเพลงเช่นเดียวกับเพลงภาคกลาง นอกจากนี้ยังมีความสัมพันธ์กับเพลงภาคกลางบางเพลงในฐานะเป็นเพลงต้นแบบของเพลงภาคกลาง เช่น การใช้กลอนเพลงโคราชเป็นเพลงไหว้ครูของเพลงฉ่อย เป็นต้น (สุกัญญา สุธงษา, 2525: 6) สาเหตุที่เพลงโคราชมีรูปแบบคล้ายเพลงพื้นบ้านภาคกลางบางชนิด อาจเป็นเพราะเมืองโคราชในอดีต มีการติดต่อสัมพันธ์แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับวัฒนธรรมภาคกลางอยู่ตลอดเวลา จะเห็นได้ว่านอกจากวัฒนธรรมดนตรีแล้ว วัฒนธรรมภาษาของภาคกลางก็มีอิทธิพลต่อภาษาถิ่นไทยโคราชอย่างเด่นชัด อย่างไรก็ตาม แม้เพลงโคราชจะมีความคล้ายคลึงกับเพลงพื้นบ้าน ภาคกลาง แต่เพลงโคราชก็มีเอกลักษณ์ของท้องถิ่นหลายประการ เช่นภาษาถิ่นไทยโคราชที่ใช้ในการว่าเพลง หรือรูปแบบของกลอนเพลง เป็นต้น

รูปแบบของกลอนเพลงโคราชแบบดั้งเดิม

ถาวร สอนสุข กล่าวถึงรูปแบบ และวิวัฒนาการของกลอนเพลงโคราชไว้ว่า ลักษณะคำประพันธ์ของเพลงโคราชมีรูปแบบที่ยึดหยุ่นตามลักษณะของเพลงพื้นบ้าน แต่มีกำหนดจังหวะ สัมผัสสระ และ

คำแน่นอนรัดกุม กลอนเพลงมีหลายรูปแบบ เช่น เพลงคู่สอง เพลงคู่สี่ เพลงคู่หก เพลงคู่แปด และเพลงคู่สิบ เพลงคู่ดังกล่าวมีพัฒนาการเป็นลำดับเริ่มจากเพลงก้อม หรือเพลงคู่สอง ซึ่งเป็นเพลงโคราชในระยะแรก เพลงคู่สองเป็นเพลงสั้น ๆ เช่นเดียวกับ “ผญา” ของคนไทยอีสานที่พัฒนามาจากคำพูดทักทายของคนในสังคมอดีต ต่อมาผู้คิดคิดแปลง เพิ่มถ้อยคำ เพิ่มจังหวะให้ยาวขึ้น เป็นเพลงคู่สี่ แต่บางคนยังคงเรียกว่าเพลงก้อมอยู่ และพัฒนาเป็นเพลงที่มีจังหวะรำ เรียกว่าเพลงคู่หก โดยเพิ่มจำนวนคำ จำนวนวรรคจากเพลงคู่สี่ (ถาวร ตูบงกช และคณะ, 2536: 22-27)

เช่นเดียวกับหมอลำเพลงลำดวน จักราชกล่าวว่า ครูรอด หมอลำเพลงเก่าซึ่งเป็นคุณตาของท่านเล่าให้ฟังว่า เพลงปัจจุบันหรือเพลงคู่หกนั้นพัฒนามาจากเพลงคู่สี่ จากเดิมที่มี 6 วรรคก็ขยายเป็น 6 ประโยค แต่ละประโยคจะประกอบด้วยวรรคย่อยที่มีสัมผัสในระหว่างวรรคแพรวพราว และมีสัมผัสระหว่างประโยคเป็นสัมผัสบังคับ เพลงคู่หกเป็นเพลงท่อนเดียว ประกอบด้วย ด้นเพลง กระทุ้ง และลงปลาย ด้นเพลงประกอบด้วย 2 ประโยค กระทุ้ง 1 ประโยค และ ลงปลาย 3 ประโยค แต่ละประโยคจะไม่จำกัดจำนวนคำ จำนวนวรรค หมอลำสามารถจะด้นกลอนสั้น ยาวตามความพอใจ แต่จะบังคับสัมผัสที่คำสุดท้ายของแต่ละประโยค และถ้าพิจารณาจากเนื้อร้องในแต่ละประโยคจะพบว่ามีความสัมพันธ์กับลักษณะคำประพันธ์ โดยเนื้อร้องจะจบความ

ที่คำสุดท้ายในแต่ละประโยค คือต้นเพลงจะเป็นการเกริ่นหรือดำเนินเรื่องได้ตอบกับหมอลำฝ่ายตรงข้าม กระซู่ จะแสดงความสามารถในการเรียบเรียงกลอนเพลงของหมอลำเพลงเป็นจังหวะที่เรียกว่าเดินกลอน กระซู่เป็นกลอนที่มีจังหวะสม่ำเสมอ เป็นช่วงที่หมอลำเพลงมักจะรำประกอบจังหวะเป็นคู่ ๆ กลอนเพลงแสดงความสามารถในการใช้ภาษาโดยเฉพาะการเล่นสัมผัสใน การเล่นเพลงเมื่อจะจบกลอน กระซู่หมอลำเพลงมักจะจบมือที่คำสุดท้ายของกระซู่ที่เรียกว่า "สะคือเพลง" เป็นสัญญาณบอกสัมผัสสระที่ต้องใช้ลงปลาย ส่วนลงปลาย มีลักษณะคำประพันธ์เหมือนเพลงหลักหรือเพลงคู่สี่เดิม เนื้อหาเป็นการสรุปเนื้อความได้ตอบ และตั้งกระซู่ถามได้ตอบหมอลำเพลงอีกฝ่ายหนึ่ง (ลำควน จักราช, 2542: สัมภาษณ์)

ต้นเพลง ได้แก่ ประโยคที่ 1 และประโยคที่ 2 ประโยคที่ 1 จะมีความสัมพันธ์กับประโยคที่ 2 โดยบังคับสัมผัสพยัญชนะ ที่คำสุดท้ายของวรรคสุดท้ายของทั้งสองประโยคจะต้องเป็นพยัญชนะเดียวกัน

กระซู่ หรือ เดินกลอน ได้แก่ ประโยคที่ 3 และประโยคที่ 3 จะมีความสัมพันธ์กับประโยคที่ 6 โดยบังคับสัมผัสสระที่คำสุดท้ายของวรรคสุดท้ายจะต้องสัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคสุดท้ายของประโยคที่หก สัมผัสสระที่บังคับนี้เป็นสัมผัสที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญที่เด่นชัดที่สุด

ของกลอนเพลงโคราชเรียกว่า “สะคือเพลง” หรือ “สี่คือเพลง” หมายถึง จุดกึ่งกลางเพลง

ลง/ปลาย ประกอบด้วย ประโยคที่ 4, 5 และ 6 ประโยคที่ 4 จะมีความสัมพันธ์กับประโยคที่ 5 โดยบังคับสัมผัสสระที่คำสุดท้ายของวรรคสุดท้ายของประโยคที่ 4 กับคำสุดท้ายของวรรคสุดท้ายของประโยคที่ 5 จะต้องเป็นสระเสียงเดียวกัน อนึ่ง สำหรับสัมผัสในประโยคซึ่งแบ่งออกเป็นวรรคย่อยนั้น ในการเล่นเพลงจะไม่บังคับแน่นนอน ขึ้นอยู่กับจำนวนคำ จำนวนวรรค แต่หมอเพลงมักนิยมเล่นสัมผัสในทั้งสัมผัสพยัญชนะและสัมผัสสระมาก ถือว่ายิ่งสัมผัสมากเพลงก็ยิ่งเพราะ นับเป็นเอกลักษณ์ที่เด่นชัดอีกประการหนึ่งของเพลงโคราช นอกจาก “สะคือเพลง” ที่ได้กล่าวมาแล้ว

ตัวอย่าง กลอนเพลงคู่หูกของหมอเพลงใหญ่ เมืองคง

คันเพลง

(1) บุญใหญ่ไม่มีแล้วแม่ศรีสมัย ยังจันมาฝากกลวคล้ายกันสามา

(2) คราวนี้วันไหนยังจะได้เห็นหน้า หนอแม่มีงมิดรพิศ สมร

กระทุ้

(3) จะลอยละล่องเหมือนทองละเลง จะวังจะเวงละล้าละล้ง กะเทินจะ
ตาน้ำดาจะหล้ง กะพอได้ดูบชักมือละลอน ดูบชักมือละลอน ที่ห่าง
หล่อนละล้าละล้ง เหมือนหยั่งชายเคยสั่ง ลาหลาน

ลงปลาย

- (4) จะจากจะไกลหัวใจจะกั้ม ฉันทกลัวพวกหนุ่มจะชูดจะเกลา เพราะ
ฉันทไม่กล้าจะชูดจะกล่าว นีกกลัวเวยกลมจะกล้าจะกราข
(5) สบที่น้องลิ้มใหญ่คนเฒ่า เกล็ดไปเอากัะคนใหม่
(6) ฉันทเป็นมคแดงสะออนมะม่วงก็เฝ้าแต่โคน....มัน

เขียนเป็นแผนผังคำประพันธ์ได้ดังนี้

ต้นเพลง

(ประโยคที่ 1) 0000000000 0000000000

(ประโยคที่ 2) 0000000000 00000000

กระหู่

(ประโยคที่ 3) 00000000 000000000 000000000

0000000000000000000000 000000.0

ลงปลาย

(ประโยคที่ 4) 00000000 000000000000000000

00000000

(ประโยคที่ 5) 0000000 0000000

(ประโยคที่ 6) 0000000000000...0

เป็นที่น่าสังเกตว่าโครงสร้างของเพลงมีความสัมพันธ์กับเนื้อหา
อีกด้วย จากตัวอย่างจะเห็นว่า

ต้นเพลง: ประโยคที่ 1 เนื้อร้องเป็นการเกริ่นเนื้อหาที่จะว่าเพลงหรือ
ร้องเนื้อหาที่หมอเพลงฝ่ายตรงข้ามลงปลายไว้ จากกลอนเพลงนี้เป็น
กลอนที่ไม่ได้ร้องโต้ตอบกับฝ่ายหญิง การเกริ่นจึงมีเนื้อหาเฉพาะเรื่อง
ที่ต้องการกล่าวถึงสั้น ๆ เท่านั้น

ต้นเพลง: ประโยคที่ 2 เป็นการนำเข้าสู่กลอนกระทุ้ง ซึ่งเนื้อร้องมีความ
สัมพันธ์กับประโยคที่ 3 อย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะเจาะจงเข้าสู่
ประเด็นที่ต้องการนำเสนอ

กระทุ้ง: ประโยคที่ 3 เป็นประโยคเดินกลอน หมอเพลงจะแสดงความ
สามารถในการใช้ศิลปะการใช้ภาษาเรียบเรียงเป็นกลอนเพลงที่มี
ความไพเราะและมีจังหวะสัมผัสที่ชัดเจน จากตัวอย่างจะเห็นว่ากลอน
กระทุ้งจะเป็นกลอนที่หมอเพลงใหญ่แสดงความสามารถในการ
เดินกลอน ใช้คำเปรียบเทียบบและเล่นอักษรหรือสัมผัสพยัญชนะ
แพรวพราว หมอเพลงมักจะร่ายรำไปรอบ ๆ โรงเพลงในช่วงกระทุ้งนี้

ลงปลาย: ประโยคที่ 4 เนื้อหาจะมีความหมายในทำนองเดียวกับกระทุ้ง
กลอนเพลงมีลักษณะเดียวกับเพลงคู่สี่ เนื้อร้อง แต่เป็นการเกริ่นเพื่อที่
จะจบเพลงโดยใช้คำเปรียบเทียบบและเล่นสัมผัส

ลงปลาย: ประโยคที่ 5 และประโยคที่ 6 มักจะมีเนื้อหาต่อเนื่องกัน
เป็นเหตุเป็นผลกัน หรือ เป็นประโยคถาม-ตอบ ทำหน้าที่เป็นบทสรุป

ของกลอนเพลง และเป็นกระชูดถามได้ตอบกับหมอลำเพลงฝ่ายตรงข้าม เป็นที่สังเกตว่า หมอลำเพลงที่ได้รับความนิยมจากผู้ฟัง แม้ว่าต้นเพลง อาจจะว่าเพลงไม่ประทับใจผู้ฟัง แต่มักจะลงปลายได้เป็นที่ประทับใจ ผู้ฟังเสมอ

หมอลำเพลงใหญ่ เมืองคง กล่าวว่า การว่าเพลงของหมอลำเพลงแต่ละคน แต่ละประโยคไม่สามารถจำกัดจำนวนวรรค จำนวนคำที่แน่นอนได้ กลอนเพลงจะยืดหยุ่นสั้น ยาวไปตามแต่หมอลำเพลงจะดันกลอน โดยเฉพาะต้นเพลงซึ่งถือเป็นการเกริ่นหรือทวนเนื้อร้องของอีกฝ่ายหนึ่ง อาจจะใช้คำพูดแทนก็ได้ อย่างไรก็ตาม เอกลักษณะของกลอนเพลง โคราชแบบดั้งเดิมจะอยู่ที่ “สะดือเพลง” ได้แก่คำสัมผัสสระของ ประโยคที่ 3 กับประโยคที่ 6 และ “สัมผัสใน” ที่หมอลำเพลงจะนิยมเล่น สัมผัส เล่นอักษรแพรวพราว ส่วนอื่น ๆ นั้นแม้จะดูเป็นโครงสร้างที่ ชัดเจน แต่ก็สามารถละเลยหรือหลีกเลี่ยงได้โดยอาจสอดแทรกเป็นคำ พูดหรือร้องเพลงพื้นบ้านอื่นเข้าไปแทนก็ได้ (ใหญ่ เมืองคง, 2540: สัมภาษณ์) ตัวอย่างเช่น กลอนเพลงของลำขวง จานเหนือ ที่สอด แทรกคำพูดในระหว่างว่าเพลงในตอนแรกดันเพลงในประโยคที่ 1 และลงปลายเพลงใช้คำพูดเล่าเรื่องโดยตัดประโยคที่ 4 และ 5 ออกไป ดังนี้

คันเพลง

(พูด) หวานยังถามกะทกรกเป็นอะไรมันยังลอก แกก็บอกว่า
มีนิทาน แล้วหวานยังถามว่าฝึกสำโรงที่เป็นอะไรมันยังอ้า ว่าหาก
กะทกรกมันมีนิทาน ฝึกสำโรงมันก็มีนิทาน

ยังงั้นเองจะได้กล่าวงามเออ ว่าเล่ากัน และก็ไม้มองจะหนี
แทงงามเออว่าหนีทิม

กระซู่

ว่าเช่นแต่มีแกงเห็ดเมา ก็ยังเค็มใบโพธิ์พา แต่ฝึกสำโรงเขา
ว่า นิทานมันมีตั้งแต่ป่าจิดกับอรพิม จิดกับอรพิม ฟังคนเฒ่าเขาเล่า
พูดและไม้มองระอามัน ระอา เพื่อ
ลงปลาย

(พูด) ตอนนี้เล่านิทานกันซักหน่อย เพราะว่าฝึกสำโรงนี้มี
นิทานมาตั้งแต่ป่าจิดที่นี้กับอรพิม พอแต่ได้มาหากันแล้วก็ฆ่าพรหม
ทัด ที่นี้ท้าวป่าจิดก็จะพาอรพิมหนีกลับ ไปเมืองนครวัดนครธม แต่
ก่อนสมัยนี้รูดเรือก็ไม่มีจะขี่ ก็พาเมียเดินบุกป่าฝ่าดงเองจนไปเจอ
แม่น้ำใหญ่ ป่าจิดกับอรพิมจะข้ามก็ข้ามไม่ได้ พาเมียเลาะเดิน ไปเดิน
มาก็ไปเจอเอาตาเถน ตาเถนคนนั้นก็เรียกว่าตาเถนลอยเรือ ป่าจิดก็จะ
ขอเรือตาเถนข้าม ที่นี้ขี้ครอกตาเถนเห็นนางอรพิมงามก็อยากได้
เมียเขา เลยออกอุบายว่า เออ เรือลำนี้มันน้อยจะนั่งไปหลายคนก็เคี้ยว
มันจะคว่ำ ก็เลยตาเถนรับเอาแต่นางอรพิมไป แล้วก็ไม่กลับมารับ

ปาจิต ก็เลยผัวกับเมียนี้เกิดการพลัดกัน ผัวหาเมียไม่เห็น เมียก็หาผัว
ไม่เห็น ที่นี้อรพิมก็เดินบุกป่าฝ่าดงเป็นหญิงตัวคนเดียวก็กลัวจะไม่
ปลอดภัย ก็เลยอยากจะบวชคอยผัว ก็หวานเอ่ยจื๋วยังไง ก็นมมันเต็ม
อก ใจนี้ก็เต็มขาเพราะเป็นผู้หญิง แต่ที่นี้เขื่อนางอรพิมนะเดินไป
คิด ไป เลยไปเจอพระพุทธรูปใหญ่องค์หนึ่ง แล้วก็ไปนั่งกราบ
อธิษฐานว่า สาธุ สาธุ สาธุ ฉันอยากจะบวชคอยผัว จะขออุทิศทรงออก
ฝากไว้บนกะด้นนมสาว แต่หว่างขาอันนี้เล่า ให้แผ่กอาศรมกะนมชะ

ให้ไปสถิตผลึกเป็นผลเกาะอยู่บนคันสำโรง

ถ้าใครเมียหนักก็ให้ไปนอนอุหน่วยสำโรง เนอ

(แถบบันทึกเสียงคำรับเพลงโคราช ชุดที่ 2)

รูปแบบของกลอนเพลงโคราชประยุกต์

นอกจากกลอนเพลงคู่หก ซึ่งเป็นลักษณะคำประพันธ์ของเพลงโคราช
ที่นิยมใช้ในการเล่นเพลงแบบดั้งเดิมและเพลงแก้บนมาตั้งแต่อดีตถึง
ปัจจุบันแล้ว ยังปรากฏรูปแบบกลอนเพลงโคราชอีกลักษณะหนึ่ง
ได้แก่ กลอนเพลงโคราชประยุกต์ หรือกลอนเพลงซึ้ง โดยหมอลำเพลง
รุ่นใหม่ได้ประยุกต์รูปแบบกลอนเพลงขึ้นจากกลอนเพลงของเดิม
ที่กล่าวมาแล้ว ให้มีจังหวะในการร้อง (จังหวะคงที่) สามารถร้องเข้า
กับดนตรีได้ ขณะเดียวกันก็ปรับปรุงเนื้อร้องให้มีเนื้อหาเข้ากับยุคสมัย
มากขึ้น ลักษณะคำประพันธ์ดังกล่าวสามารถแบ่งออกตามวิธีการ
ประพันธ์ได้เป็น 3 ประการ ดังนี้

1) ใช้รูปแบบของเพลงก้อมเป็นหลัก โดยเพิ่มจำนวนวรรคให้มากขึ้น
แบ่งเพลงเป็นท่อน และมีสัมผัสที่คำสุดท้ายของแต่ละท่อน ต่อเนื่อง
กันไป ตัวอย่างเช่น เพลงดอกเด ของหมอลำเพลงกำป็น บ้านแท่น

ท่อน 1 ไปเที่ยวโคราชกันเถิด จะพาเปิดไหคูพิมาย
พิมายเขามีไทรงาม ไทรงามมีแตง่ามใหญ่ใหญ่
รากฝอยก็ห้อยระย้า เข้าทำนาคูเจ่นดอกเด

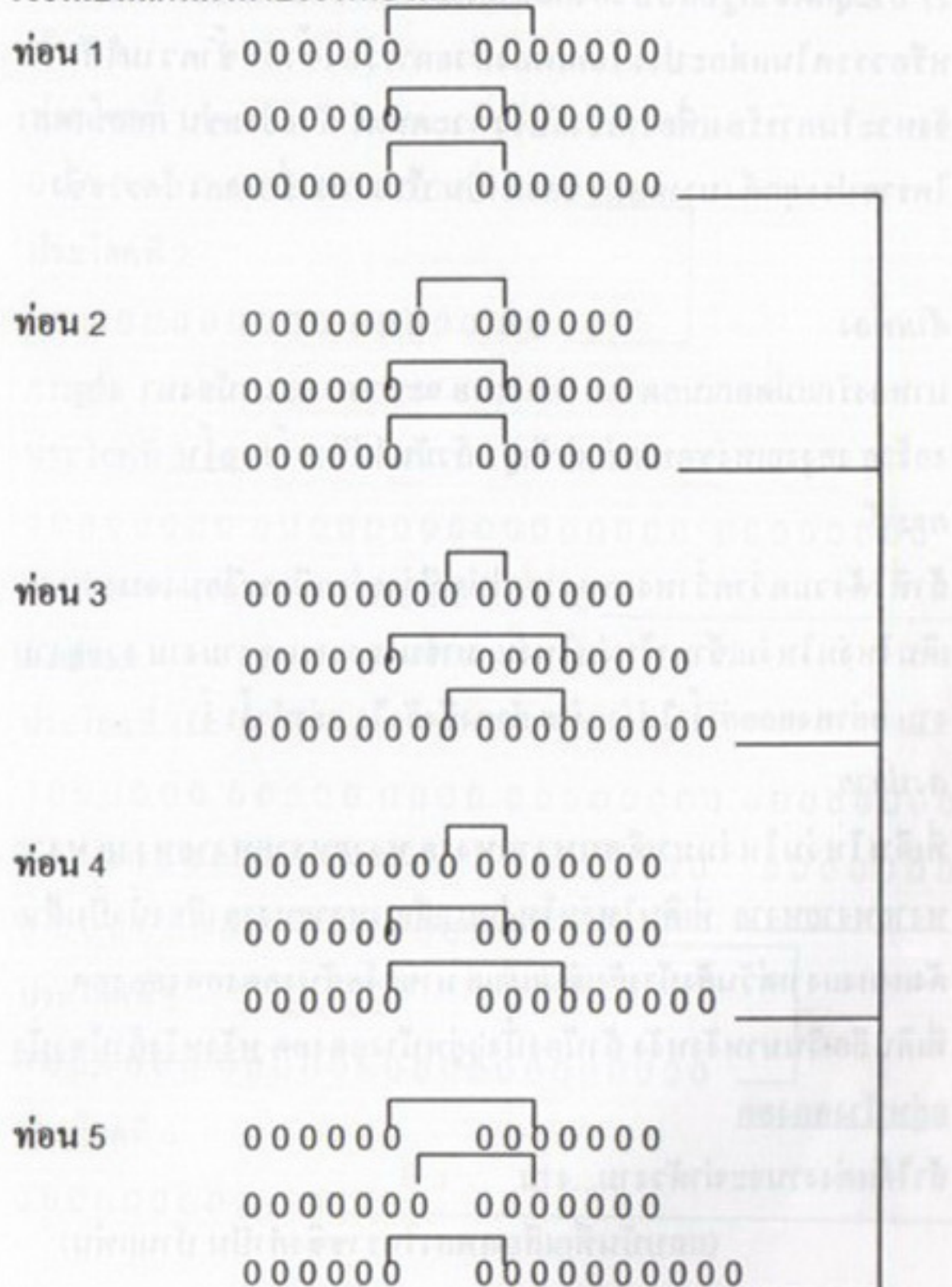
ท่อน 2 เบื่อไพรก็ไปดูปราสาท ปราสาทหินอยู่พิมาย
หินมีแต่ก้อนใหญ่ใหญ่ สร้างไว้เรียงกันตะพึด
สูงใหญ่เป็นน่านสาขหิ็ด หน้างคใจครันเจ่นดอกเด

ท่อน 3 ไม่อย่างนั้นก็หันไปด่านเกี๊ยน ด่านเกี๊ยนก่อนปั่นดินเผา
ปั่นนบกปั่นปลาปั่นเต่า เสริ่งแล้วก็เผาตะพึดตะพือ
พวกฝรั่งเขายังตามมาซื้อ เขาใช้ฝีมือปั่นคือเจ่นดอกเด

ท่อน 4 ถึงยังงี้ต้องไปไหวย่าโม ย่าโมเมืองราชสีมา
ท่านคือสตรีใจกล้า คุณข้าท่านเป็นคนโบราณ
ถึงปีก็จะต้องมีงาน เขามาเที่ยวกันมากครันเจ่นดอกเด

ท่อน 5 เขาใหญ่ก็อยู่ปากช่อง จะน่าน้องไปส่องคูสัตว์
ไปเที่ยวน้ำตกเหวสุวัต ธรรมชาติเย็นตาเย็นใจ
อย่าให้ฉันชวนยากหลาย หนทางก็ไม่ไกล นำไปเจ่นดอกเด
(แฉบบันทึกลีลาเพลงโคราชซึ่งกำป็น บ้านแท่น)

เขียนเป็นแผนผังคำประพันธ์ได้ดังนี้

2) ประยุกต์จากรูปแบบของกลอนเพลงโคราชแบบดั้งเดิม โดยเพิ่มคำหรือวรรคในแต่ละประโยคเพลงด้วยการร้องซ้ำคำ ซ้ำความให้ครบจังหวะในการร้องเพื่อให้เข้ากับจังหวะดนตรี ตัวอย่างเช่น กลอนเพลงโคราชประยุกต์ (บางตอน) ของกำปิ่น บ้านแท่น ชื่อเพลง โคราชซึ่ง

ต้นเพลง

มาหลงรักแม่ดอกเนอดาคม ดอกเนอ จะนำชม ละครน้ำนองนา งอง
งอ้วยงองงอแห่งขอบเขตรั่วแต่เขารู แล้วมันไม่มีงอ้ง งอ้ง

กระทุ้

ถ้าที่ได้งวมคว่ำคว่ำหงายหงาย ไม่หนิง่ายง่ายเจียบเจียบงอมงอม จะ
เดินโห่่มโห่่มเข้ามาโห่่มโห่่ม มาจับงองวมาดูงามงาม งวดูงาม
งาม อย่าหงอยอย่างง้าใส่่ง่ายง่าย ค่ำลงถึงยังง อย่ำทำง้า ง้า

ลงปลาย

ที่เดินโห่่มโห่่มมาเคื่อนหงายหงาย หงายหงายหงายหงาย หงาย
หงายหงายหงาย ที่เดินโห่่มโห่่มมาเคื่อนหงายหงาย เสียงนังปั่นฝ้าย
ดังแงแงแง แต่วันยังบ้างยังเดินแ่แ่ มาขอ้งอด้งอคงอคงอคง
ที่เดินถือเงินมาหง้งหง้ง ถ้าน้องนังอยู่หน้างอคงอคง หง้งหง้งถ้าน้องนัง
อยู่หน้างอคงอคง

ถ้าได้แต่งงานจะฆ่าตัวงาม...งาม

(แถบบันทึกเสียงเพลงโคราชซึ่งกำปิ่น บ้านแท่น)

เขียนเป็นแผนผังคำประพันธ์ได้ดังนี้

คันเพลง

ประโยคที่ 1

0000000 0000000000 00

ประโยคที่ 2

00 0000000000 000000 00

กระพู่

ประโยคที่ 3

00000000 000000000000000000 000000000

0000 00000000 000000000 0

ลงปลาย

ประโยคที่ 4

0000000 00000 0000 00000000 000000000

00000000 00000000 00000000 00000000

0 00000000 00000000

ประโยคที่ 5

0000000 00000000000000000000

ประโยคที่ 6

00000000000

3) ใช้รูปแบบของกลอนสุภาพ หรือแต่งเนื้อร้องให้เข้ากับทำนองเพลง
ลูกทุ่งหรือเพลงไทยเดิมที่มีอยู่แล้วให้ลงจังหวะดนตรี
ตัวอย่างเช่น เพลงสาวเมืองโค ของหมอลำเพลงกาเหว่า โชคชัย

ล่องลอยมาตามสายลม	ชื่นชมเสียงเพลงสดไส
ฝากเสียงบรรเลงเป็นเพลงลอยไกล	จากดวงฤทัยของหลานย่าโม
มอบเพลงบรรเลงลอยมา	เป็นสัญญารักสาวเมืองโค
แม่สาวแค้นไสตั้งใจมาโชว	จากหลานย่าโมเมืองราชสีมา
ดวงใจมอบให้แฟน	ต่างแดนชาวไร่ชาวนา
สิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตในโลกา	จงตามรักษาแฟนแฟนที่แสนดี
เลื่อนลอยมาตามสายลม	รื่นรมย์เสียงเพลงสุขี
อย่าลืมคืนวันสัมพันธไมตรี	เป็นเดือนเป็นปีไม่มีลืมเลย

(แถบบันทึกเสียงเพลงโคราชซึ่งกำกับ บ้านแท่น)

3.1.3 หมอเพลงกับการใช้ภาษาในกลอนเพลงโคราช

นอกจากรูปแบบกลอนเพลงที่หมอเพลงได้ร่วมกันสร้างสรรค์ดังกล่าวมาแล้ว การใช้ภาษาในกลอนเพลงโคราชของหมอเพลง นับเป็นงานสร้างสรรค์ของหมอเพลงที่สะท้อนความสามารถและศิลปะการใช้ภาษาเพื่อสื่อความหมาย อารมณ์ และความรู้สึกของหมอเพลงสู่ผู้ฟัง ขณะเดียวกันก็เป็นการถ่ายทอดความคิด ความรู้สึก ค่านิยม หรือโลกทัศน์ของหมอเพลงสู่ผู้ฟัง การใช้ภาษาของหมอเพลงเกิดขึ้นจาก ไหวพริบ ปฏิภาณ สติปัญญา การฝึกฝน จากการเรียนรู้จากประสบการณ์ในการเล่นเพลง ถ้าหมอเพลงท่านใดมีความสามารถในการใช้ภาษามาก ก็มักจะเป็นที่นิยมของผู้ฟังมากตามไปด้วย ศิลปะการใช้ภาษาในเพลงโคราชที่สะท้อนโลกทัศน์ทางภาษาของหมอเพลงมีหลายประการที่พบมาก ได้แก่ การใช้ภาษาพูด การใช้คำทับศัพท์ การซ้ำคำ การเล่นคำ การสร้างศัพท์ใหม่ และการใช้สัญลักษณ์

การใช้ภาษาพูด

เพลงโคราชนั้นถือกำเนิดจากการพูดได้ตอบกันเป็นคำคล้องจองของคนในสังคม เป็นเพลงที่เกิดขึ้นจากไหวพริบปฏิภาณอย่างฉับพลันทันทีโดยมิได้มีการเตรียมมาก่อนล่วงหน้า กล่าวคือ เมื่อชาวบ้าน 2 คนมาพบกันก็ทักทายกัน ฝ่ายหนึ่งพูดมาเป็นกลอนเพลงอีกฝ่ายก็แก้กลับไปที่ทันที ความสนุกสนานในการเล่นเพลงจึงอยู่ที่ร้องแก้กัน หมายถึงการร้องได้ตอบอย่างทันกัน ความฉับไว ความใหม่สดของ

เนื้อความ และการใช้ภาษาที่เกิดขึ้นด้วยไหวพริบปฏิภาณจึงเป็นลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งของเพลงโคราช ด้วยเหตุนี้จึงปรากฏภาษาพูดอยู่โดยทั่วไปในกลอนเพลง โดยเฉพาะภาษาไทยถิ่นโคราชมีคำศัพท์ สำนวนภาษาเป็นจำนวนมากทั้งที่เป็นภาษาไทยถิ่นโคราชเอง และที่ยืมมาจากภาษาอื่น เช่นภาษาไทยกลาง หรือภาษาลาว เป็นต้น การนำภาษาพูดมาใช้ในเพลงดังกล่าวมีหลายลักษณะ เช่น สำนวนภาษาไทยถิ่นโคราช คำลงท้าย คำเลียนเสียงธรรมชาติ คำหยาบ และคำที่มีความหมายสองแง่สองง่าม เป็นต้น

สำนวนภาษาไทยถิ่นโคราช เป็นคำพูดที่ชาวไทยโคราชถนัดกรอกร ชื่นมาใช้ มีความสละสลวย และใช้ในความหมายซับซ้อนมากกว่าจะเป็นคำผสมธรรมดา สำนวนโคราชมีลักษณะเฉพาะตัวคือ มีเสียงคล้องจองกัน มีความผูกพันกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมชาวไทยโคราช อย่างมากซึ่งสะท้อนโลกทัศน์ ค่านิยมของชาวไทยโคราชอย่างชัดเจน การใช้สำนวนในกลอนเพลงโคราชโดยมากนิยมใช้ในกลอนกระทู้ หรือลงปลาย และบางครั้งก็มิได้มีความเกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่หมอเพลงกล่าวถึง แต่เป็นการใช้สำนวนเพื่อเป็นแนวทางในการค้นเพลงต่อไปได้ เช่นกลอนลงปลายของหมอเพลงลำควน จักราช

เหมือนหม่นวมกันหนาว ปลาร้าน่ามีหนอน
ถ้าผู้ชายคนไหนเล่นกะสุนทร คนนั้นมันก็สนุก
ศาลผาลงยังทางลอน ก็ดูอย่างพระเวสสันดร กล้าทานเมีย
กล้าทานลูก

สุนทรก็มึนมเลนเลนไม่กล้าให้ทาน..เลย
(แถบบันทึกเสียงการเล่นเพลงโคราชคณะลำซวง จานเหนือ)

คำลงท้าย ภาษาไทยถิ่นโคราชมีการใช้คำลงท้ายคำพูดที่มีลักษณะ
เฉพาะตัวทั้งในประโยคบอกเล่า ประโยคปฏิเสธ หรือประโยคคำถาม
เช่น นี่ หมายถึง ค้วยหรือ, คา หมายถึง ค้วย, คอกนา หมายถึง
หอรกนะ, จักແ່ລว หมายถึง ไม่รู้ หมอเพลงนิยมใช้คำลงท้ายคำพูด
ซึ่งปรากฏอยู่เป็นจำนวนมากในกลอนเพลงโคราชของหมอเพลง เช่น
กลอนเพลงของหมอเพลงทองสุข กำปิง

ในวันนี้ะแม่ขอบดาคน เล้าก็มากันหลายโฮม คอกนาพี่น้อง
เอ..คอกเคหลายญาติ

แต่พี่น้องคนโบราณชอบฟังเพลงโคราช บางกลอนก็เต็มไปด้วย
ประโยชน์คอก ฟังกันได้หลายอย่าง

ไม่ดูแน่นดูหนา ซื่อายังดูนั้ดดู คนโบราณชอบเพลงโคราช
สาวหนุ่มชอบดูหนัง จะเล่าพี่น้องไม่เชื่อแล้วก็มอง..ดูเนอ

ไม่ดีพูดดีจา เหมือนคักปลาดีจัน บางคนเห็นหนังกอดจูบกัน
อยู่ในจอก็คืใจ

แต่เพลงวันนี้จะแสดง จนสุดพิริว่าสุดที่ จะคืได้

เคี้ยวเพลงรุ่มเฒ่าจะเขย่าให้คู่อ้าคว่นไป...เนอ

(แถบบันทึกเสียงคำรับเพลงโคราชชุดที่ 1)

คำเลียนเสียงธรรมชาติ เช่น การใช้คำหรือทำเสียงเลียนเสียงธรรมชาติ
เช่นเลียนเสียงสัตว์ต่าง ๆ หรือเสียงน้ำไหล พบมากในขั้นตอนของ
การเล่นเพลงชมธรรมชาติ หลังจากที่หมอลำเพลงทั้งสองฝ่ายเล่น
เพลงปริกษาแล้วก็จะเป็เพลงเกี่ยวสลับกันทั้งสองฝ่าย จากนั้นฝ่าย
ชายจะเริ่มว่าเพลงที่มีเนื้อหาชักชวนฝ่ายหญิงไปชมนกชมไม้ด้วยกัน
ซึ่งทั้งสองจะพรรณนาถึงความงามของธรรมชาติที่ได้พบเห็นออกมา
เป็นเพลง เรียกว่าเพลงชมนกชมไม้ หรือเพลงชมธรรมชาติ นอกจากนี้
ยังพบคำเลียนเสียงธรรมชาติในขั้นตอนการเล่นเพลงเกี่ยวแถมจาก
อีกด้วย การใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติเป็นการสร้างความไพเราะ และ
เป็นการสร้างภาพพจน์ไปพร้อมกัน ตัวอย่างเช่น เพลงเกี่ยวแถมจาก
ของหมอลำก่าปิ่น บ้านแท่น

มาทำให้ปั่น คอกเนอหันเห คอกนาลำวงนา ลำวงเอช เร
ร้อน

ทีนี้จะได้นกกพง นางเอชลงคอน นี่ได้ขึ้นแต่จักจั่น ชิดเอชเรไร
เสียงเรไรร้องหรีงหรีง แม่ขอคหณิงจะมาร้าง บุญกุศลผลที่
สร้าง ทำมาดึกกลับมาร้าย มาดึกกลับมาร้าย เสียแรงที่รักไม่ควรเลย
จะมาถอน แล้วมารื้อ

เสียงเรไรร้องริงริง หรีงริงริงริงริง หรีงริงริงริงริง ริงริงริงริง
ริงริงริงริง จับที่กิ่งรังแรง ไม่ทันรุ่งไม่ทันแจ้ง แม่เอวบางบางมาร้างเรา
ว่าเรเอช เจ้าเรไร เจ้าร้องไป ไยเล่า
หรือขอคมิงเขาทั้งช่วง ดัดห่วงไย รือ

(แถบบันทึกเสียงคำรับเพลงโคราชชุดที่ 2)

คำหยาบ ในที่นี้คือคำที่มีความหมายไปในทางไม่สุภาพ ส่วนใหญ่เป็น
คำที่กล่าวถึงเรื่องเพศโดยตรง จึงไม่เหมาะสมที่จะใช้คำประเภทนี้กับ
ผู้ใหญ่ หรือผู้ที่ไม่รู้จักคุ้นเคยกัน คำหยาบเป็นคำที่ขึ้นอยู่กับกาลเทศะ
เป็นสำคัญ บางครั้งใช้ได้ บางครั้งก็ใช้ไม่ได้ เป็นที่น่าสังเกตว่า ในการ
เล่นเพลงหมอลำเพลงชาวมักใช้คำหยาบมากกว่าหมอลำเพลงหญิงซึ่งมักจะ
เลี่ยงไปใช้คำที่ฟังเสียง หรือคำที่สามารถสื่อแทนได้ และถ้า
หมอลำเพลงชายว่าเพลงที่มีคำหยาบมาก ฝ่ายหญิงก็อาจจะหาทางเลี่ยง
โดยเปลี่ยนเรื่องว่ากันไปเลย ดังตัวอย่างการว่าเพลงได้ตอบกันระหว่าง

หมอลำเพลงชาวลำควน จักราช กับหมอลำเพลงหญิง สุนทร บ้านนุก

ลำควน จักราช

คิดดูเป็นไรจะไม่หวังอาศัยรูเขียวฉันบ้างหรือไรขอ

ป๊ะอีพวกมีรูเขียวนี้เชิงมันจะเห่อ มาเล่นกะควนวันนี้ไม่มีรายชื่อ
ราชแข่ง

วันนี้มาเล่นกันกะหล่อน ดันก็ดันรู ปีนไฟไหม้หีหมู อุคอก
อุแหล่ง แต้นางก็อย่ากรองน้องเอชอุเถิน อุเล่อ

ตะเกียงแจ่งเอชก็จุค ถ้าไม่จากแล้วก็จร แต่ไ้ควนกะสุนทร
ถ้าน้องจริงพี่ก็จริง

เสียงว่าคิดดูเป็นไรจะไม่อาศัยรูเขียว อันนี้มันเกี้ยว อะไรหญิง
ไ้พวกมีรูเขียวขาดผู้ชายไปนอนแห่จะมีประโยชน์สมบัติ
อะไร ขอ

สุนทร บ้านนุก

เสียงว่าขาดผู้ชายไปหยอก จะมีประโยชน์นี้ว่าสมบัติเอช
อะไรขอ

อีเวลาก็จะเข้าคีสานนี้จิวำกันงามงามหรือจิวำยังเง่าเธอ เอา
ลองคุยกันกะหญิงแต่พอมันได้กำไรซ้อน

เป็นคนดีแล้วหนา อย่าค้านเอชพานแม่ชายคำ พอลางไรไ้ป้า
กระเต๊ะกระคำยยังย้ายคอน

กระคำยยังย้ายคอน ไม่เห็นสุนทรไม่ไ้คีนียังมองย้ายอี ย้ายเดอ

แต่คืนนี้พ่อคนสวย ฉันก็เลยเป็นทุกข์สา หมอเพลงผู้หญิงนี้
น้อยปัญญา ใครใครก็ทราบไปหมดทุกสิ่ง

ไ้อ้แกว้ารู้เขาวนั้ถ้าผู้ชายไม่แห่ยกี้ ไม่มีประ โยชน์ จักว่าจะปค
อะไรหญิง

ลองเล่าออกมาเถอะไ้อ้หน้ากระรอกมึงออกจากอะไร...เฮอ

(แถบบันทึกเสียงการเล่นเพลงโคราชคณะลำวง จานเหนือ)

คำที่มีความหมายสองแง่สองง่าม ในที่นี้หมายถึงคำที่มีความหมายไป
ในเรื่องเพศนั่นเอง อาจจะกล่าวถึงโดยใช้การกล่าวถึง เช่น เปลี่ยน
เสียงสระหรือพยัญชนะ หรือใช้คำพวน หรือใช้สัญลักษณ์ที่มีนัยส่อให้
นึกถึงความหมายอันแท้จริง เพื่อให้เกิดความสนุกสนาน หรือเพื่อ
คลายความตึงเครียด การซ่อนเร้นความหมายโดยคำที่มีความหมาย
สองแง่สองง่ามนี้นับอยู่ทั่วไปในเพลงพื้นบ้านแทบทุกชนิด ตัวอย่าง
ที่พบในเพลงโคราช เช่นกลอนเพลงของหมอเพลงใหญ่ เมืองคง

เขาว้า คาเฒ่า ถูงข่ามขานเอี้ยแกมา คอกนางามเอย.กะใครเซอ

จะเล่าบอกตามลเสี่ยให้รู้ เสมอไม่แม่นใครสั้นคอกเนอใคร
ยาว

เหมือนอย่างหมาบ้านโคกเคชะงอกหลุมขี้ คือไ้อ้ใหญ่กะ
มณีที่เขคหาหลุมข้าว ไม่ใช่ก็จะพาน้องเอยหลุมเขี้ยวนา..หลุมเขี้ยว

จะเล่าบอกแม่ครัวโก่ง แม่คือหงส์คือกา คนเราเข้าวัชรา ข้า
กะแก่เคี้ยวคือกัน

ไม่หยาบหยาบหยาบหยาบ ยังหาว่าอุ้มฉันฉัน

ยังแคะฉันยังนำใส่หีบแม่เนื้อเย็น..เย็น

(แถบบันทึกเสียงเพลงโคราช ม้วนที่ 1)

การใช้คำทับศัพท์ คำศัพท์ภาษาโคราชมี 2 ลักษณะได้แก่ คำศัพท์ที่
ใช้ร่วมกับภาษาไทยกลาง และคำศัพท์เฉพาะของภาษาไทยถิ่นโคราช
คำศัพท์ที่ใช้ร่วมกับภาษาไทยกลาง มักเป็นการยืมคำในภาษาอื่นมาใช้
ในภาษาไทย ในลักษณะของการยืมคำแบบทับศัพท์ลักษณะเช่นนี้มี
ปรากฏในการใช้ภาษาไทยทั่วไป ลักษณะของการใช้คำทับศัพท์นั้น
จะออกเสียงไม่เหมือนเจ้าของภาษา ทั้งนี้เพราะส่วนมากเราถ่ายคำตรง
ตามตัวอักษรแล้วออกเสียงตัวอักษรตามอักขระวิธีของไทย คือคำใด
เป็นพยัญชนะเสียงสูง เราก็ออกเสียงสูงตามนั้น หรือถ้าเป็นอักษรสูง
หรือกลางนำอักษรต่ำเคี้ยว เราก็ออกเสียงตามตัวอักษรที่นำ และการ
ถ่ายเสียง บางคำก็ต้องตกแต่งเพิ่มเติมเพื่อให้ออกเสียงสะดวกตามแบบ
ไทยกลาง ดังนั้น เสียงจึงต้องต่างไปบ้างเป็นธรรมดา คำทับศัพท์ที่
ปรากฏในการเล่นเพลงโคราช นอกจากจะเป็นการทับศัพท์ตามเสียงที่
ได้ยิน โดยปรับสำเนียงเป็นแบบไทยภาคกลางแล้ว ยังปรับให้เป็น
สำเนียงไทยโคราชนิดหน่อย เช่น คำอักษรต่ำเสียงตรี จะเพี้ยนเป็น
เสียง โท เช่น เท้า เป็น เท่า หรือ นก เป็น หน่ก เป็นต้น หรือคำ

อักษรสูง อักษรกลาง คำตายเสียงสั้นจะเพี้ยนวรรณยุกต์ เป็นเสียง ครี เช่น สด เป็น ชด, ดิด เป็น คิด เป็นต้น นอกจากนี้คำที่ใช้อักษรกลาง เสียงยาว เสียงสามัญ จะเพี้ยนเป็นเสียงจัตวา เช่น บาน เป็น บ่าน, กิน เป็น กิ่น เป็นต้น ส่วนคำศัพท์เฉพาะของภาษาโคราชนั้นมีมาก ส่วนมากเป็นคำวิเศษณ์หรือ จำนวนต่าง ๆ เช่น

คำศัพท์	ความหมาย	ตัวอย่างการนำไปใช้
กระจ๊อน	เล็ก, แคระ	ผู้ใหญ่วลีขี้ม้ากระจ๊อน
ก๋วง	กระจ่าง, สดใส	เผานี้ดูหน้าใสก๋วง
เข้าแพะ	ข้าวต้มชนิดหนึ่ง	ขามอดต้องกินเข้าแพะ
ชบที	ถ้าหากว่า	ชบทีน้องลืมใหญ่คนเฒ่า

การนำคำศัพท์มาใช้ในกลอนเพลงของหมอลำเพลงโคราช สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของหมอลำเพลง ดังตัวอย่างกลอนเพลงของหมอลำ รำไพ ห้วยรถไฟ

เสียงลุงใหญ่แกลบอกว่า ยิ่งแคะร่อนยิ่งน่าเอ๋ย ไสยยิด คอก
เนอว่าแม่เนื่อ แหละนาใหญ่เนา..หละเนอเย็นเย็น

พอเฒ่าชะแรแก่ชราที่สุดแท้มันจะเป็นเนอไม่แม่นจะว่าห้วง
ก็ใหญ่เอ๋ยโยโย

ไม่เป็นกวดเป็นสัด หน่อไม้ป่ายังเป็นแป้ว สังขารมันแก่แล้ว
สวระปีจะเป็นไป ปีจะเป็นไป แต่ไม่แม่นว่าเป็นดาชน่า..เอ๋ยเป็นเป็น

ช่างมันเถอะ คนเฒ่าแก่หลังก็หง่อม ไม่ต้องง่วงต้องหงาว
ธรรมดาเกิดมามันต้องเฒ่า พ่อหนุ่มคนองไม่ต้องงี๊ด
ไม่พูดแะแะยอนยอน ดอนแดคร้อนยิ่งซิคซิค
ถ้าอยากให้มันชะหยุดก็จับยัคคู่เย็น..เย็น

(แถบบันทึกเสียงคำรับเพลงโคราชม้วนที่ 1)

หมายเหตุ ไสยยิด แปลว่า น่าขยะแขยง

สาระปี แปลว่า สารพัด มากมายหลายอย่าง

งี๊ด แปลว่า งุนงง สงสัย

ชะหยุด แปลว่า หดตัว

การซ้ำคำ ลักษณะของการซ้ำคำ ซ้ำความ เป็นเอกลักษณ์ที่พบได้ใน
เพลงพื้นบ้านทุกประเภท การซ้ำคำอาจเป็นการเน้นหรือย้ำให้เห็น
ความสำคัญ หรือความหมายของคำดังกล่าว หรือเป็นการซ้ำเพื่อให้
เวลาในการคิดกลอนคั่นกลอนสดได้ตอบกัน หรืออาจเป็นการซ้ำเพื่อ
เพิ่มจังหวะในการว่าเพลง เช่น การซ้ำคำเพื่อเน้นความสำคัญ หรือ
ความหมาย เป็นการย้ำให้ผู้ฟังรู้สึก และให้ความสำคัญกับคำ ๆ นั้น
ตัวอย่างเช่น กลอนต้นเพลงของหมอลำเพลงใหญ่ เมืองคง

อีคอนเจ็บเขี้ยวคือจิหาซากจริงแล้วแม่เนื้อคอกนางามเอช เย็น
เย็น

ใครก็ข่อม คอกเนอ รู้เห็นที่ไม่คิดขำขำ คอกเนอขี้ขี้

(แถบบันทึกเสียงคำรับเพลงโคราชชุดที่ 1)

บางครั้งการซ้ำคำ หรือซ้ำความเพื่อยืดเวลาในการคิดค้นกลอนสด พบได้ในเวลาที่หมอลำเพลงคึกกลอนเพลงไม่ทันหรือโดนหมอลำเพลงฝ่ายตรงข้ามขัดจังหวะในระหว่างว่ากลอนเพลง บางครั้งอาจใช้การพูดแทรกแก้ปัญหาเฉพาะหน้า หรือบางครั้งอาจจะว่าเพลงลงปลายไปเลยก็ได้ อย่างไรก็ตาม หมอลำเพลงส่วนมากจะใช้วิธีซ้ำคำ ได้แก่คำสุดท้ายที่ว่าเพลงค้างไว้ นั่น ส่วนการซ้ำความเพื่อเพิ่มจังหวะในการว่าเพลงเห็นได้ชัดในกลอนกระบู้ เนื่องจากกลอนกระบู้หมอลำเพลงมักจะดันเป็นเพลงให้มีจังหวะที่สามารถรำได้ จึงจำเป็นที่ต้องมีการซ้ำเพื่อเพิ่มจังหวะในกรณีที่ดันเพลงจนไม่สามารถรักษาจังหวะให้สม่ำเสมอได้ ตัวอย่างเช่น กลอนกระบู้ของหมอลำเพลงรำไท หั้วรดไฟ

ไปเปิดดูประตูใหญ่ ยังเห็นโลประดูหย่อน ปะมันช่างหลออัน
ด่อน ปานเนื้อยัคคู่เย็น

ยัคคู่เย็น แล้วจะเล่าพ่อ โคมยงฉันจะเปิดประตู ยี่

(แถบบันทึกเสียงคำรับเพลงโคราชชุดที่ 1)

การเล่นคำ นอกจากการซ้ำคำ ซ้ำความซึ่งพบได้มากในการเล่นเพลงแล้ว การเล่นคำเป็นศิลปะการใช้ภาษาอีกอย่างหนึ่งที่หมอเพลงนิยมใช้เพื่อเรียกร้องความสนใจจากผู้ฟัง การเล่นคำที่เด่นชัด ได้แก่ การเล่นสัมผัส หรือการเล่นความหมายของคำ เป็นต้น

การเล่นสัมผัส เป็นลักษณะที่เด่นชัดของเพลงโคราชซึ่งหมอเพลงพยายามเล่นสัมผัสในแพรวพราว บางครั้งมีการเล่นสัมผัสพยัญชนะตลอดทั้งกลอน เรียกว่า “กลอนเล่นอักษร” บางครั้งมีสัมผัสเป็นคู่ ๆ หรือเป็นกลุ่ม สัมผัสที่ปรากฏในเพลง ได้แก่ สัมผัสอักษรหรือสัมผัสพยัญชนะ ซึ่งหมายถึงคำที่มีพยัญชนะต้นตัวเดียวกัน หรือมีเสียงใกล้เคียงกันแต่มีสระต่างกัน และ สัมผัสสระ ซึ่งหมายถึงคำที่มีสระตัวเดียวกัน ตัวอย่างเช่น สัมผัสพยัญชนะ ล ในกลอนกระทุ้ ของหมอเพลงใหญ่ เมืองคง

จะลอยละล่องเหมือนทองละเลง จะวังจะเวงละล้าละล้ง กะ
เทินจะลำน้าดาจะหล้ง กะพอได้ลูบชักมือละลอน ลูบชักมือละลอน พี่
ห้วงหล่อนละล้าละล้ง เหมือนหยั่งยายเคยสัง ลาหลาน

(ใหญ่ เมืองคง, 2540: สัมภาษณ์)

เพลงที่นิยมเล่นสัมผัสพยัญชนะมาก ๆ หรือบางครั้งเรียกว่า เพลงเล่นอักษร มักเป็นเพลงครูที่หมอเพลงจะต้องท่องจำเพื่อใช้ในการ

ฝึกคัดกลอนให้มีสัมผัสสพัญชนะ ตัวอย่างเช่นเพลงเล่นอักษรควบกล้ำ
กล-, กร- ของหมอลำเพลงแสง สมชิต

ชาในกร่ง คอกเนอเลขกร่อง รักแม่ใจกรง คอกเนอทวินา เอ้ย
น้องเอช ก็ยังเลขกรอง

ฉันนี่คิด คอกเนอขอคดกลอง ถามหาโถมกรู ป่านนั้นก็เลขกรุ่ม
เลขกรุ่ม เดินตะกรับเอชตะกรับ ตีกรับเอชตะกร้า เดินตะกรับ
เอชตะกรับ ตีกรับเอชตะกร้า

ขว้ากรวดในตะกร้า เหวียงกรามนกดะกรุ่ม กรามนกดะกรุ่ม ไอ้ห่านก
ตระกรุ่มมันก็ทำเชิงตะกละ ตะกราม

พี่ลงกรีกหลงกรอง ปลาในกล่องหลงกร้า รักแม่ใจกรงจน
หลงกราม เหมือนชาในกร่งยังหลงกรอก

ใจข้าโกรธ ข้าเกรี้ยว นึกอยากจะเคี้ยวก็คากรือก

นกดะกรุ่มกินปลากรีมก้างคา กราม

(แถบบันทึกเสียงคำรับเพลงโคราชชุดที่ 2)

การเล่นความหมายของคำ ความหมายของคำ ในที่นี้มีทั้งความหมาย
ต่างกัน เช่น ไกล-ใกล้ และคำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน ซึ่งพบใน
กลอนเพลงเป็นจำนวนมาก ตัวอย่างเช่น

ไม่รู้เค้ารู้มูต ไม่รู้แมวรู้เหมียว

ทางแหลมทางเฉียบ เป็นทางเรียบทางชาย

จะกินเนื้อกินเอ็น หรือกินเลนกินอ่อน

ไม่บ้ายบ้ายเบนเบน พี่ก็อยากเห็นอยู่บ่อยบ่อย เป็นคัน

การใช้ภาษาสัญลักษณ์ ได้แก่ การใช้คำเพื่อเปรียบเทียบ หรือ การสร้างภาพขึ้นในความคิดของผู้ฟังสัญลักษณ์ที่ใช้มักเป็นคำที่หอมเพลงกับผู้ฟังมีความเข้าใจตรงกัน เช่น การใช้สัญลักษณ์เพื่อกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นการสร้างภาพให้ผู้ฟังเกิดจินตนาการ เพราะในบางครั้งบางเรื่องถ้ากล่าวออกมาตรง ๆ ก็ดูเป็นเรื่องธรรมดา การใช้สัญลักษณ์จึงเป็นการดึงดูดความสนใจผู้ฟังได้มาก สัญลักษณ์ที่ใช้ในเพลงมีหลายลักษณะ เช่น สัญลักษณ์แทนเพศ สัญลักษณ์แทนกิริยาอาการต่าง ๆ เป็นต้น ตัวอย่างเช่น กลอนเพลงของหอมเพลงมาน้อย บ้านตุมซึ่งกล่าวถึงเรื่องเพศ

เอ้อ ก็ได้เมียมาเลีย แหละนางามา ชักก็กระดองแล้ว

ฉันไม่บอกชื่อก็มีคนเดียว ทำนาอยู่บ้านฉัน ฉันไม่เล่าเกี่ยว
เกี่ยวไปละแม่กระดอง แหกกเนอละแม่กระดองเลน

ไม่กะชักก็ะคัน นี่ก็ได้หนึ่งนี้กระดอง ถ้าแกมีกระดอง
จงหอง ฉันจะคงให้ขนกระเด็น จะเล่าแม่ดวงละไม่แม่นเลขกะคัน
กะแล้ว

โบกเคาะไม้เข้านี้ไม่เข้าไม้ของ น้อมไม่เคยมีเมียสอง จะปด
ใครก็ยังไม่เคย

แต่เต่าล่ายวงอยู่ใต้กระเบน ก็ไม่ได้เห็น ทุกทีเลย

เค้าเล่าว่ากระดองร้าวร้าว คือเค้าจิฐเอาเลขมาหลายที..แล้ว

(แถบบันทึกเสียงการเล่นเพลงโคราชคณะล่ายวง จานเหนือ)

การใช้สัญลักษณ์ในลักษณะ เปรียบเทียบแทนสิ่งหนึ่ง ด้วยอีกสิ่งหนึ่ง
หรือการใช้ความเปรียบเทียบนอกจากจะแสดงถึงความสามารถในการ
ใช้ภาษาอันคมคายแล้ว ยังเป็นการสื่อความเพื่อเน้นความหมายให้
เด่นชัดขึ้นอีกด้วย ตัวอย่างเช่นกลอนเพลงท่อนหลังของเพลงลา ยาม
ใกล้สว่างก่อนลงเวทีของหมอลำเพลงใหญ่ เมืองคง คล้ายดังจะบอกว่า
เพลงโคราชจะไม่มีวันสูญไป ดังนี้

ไก่เอื่อยอย่าเพ่อขึ้น ตะวันเอื่อยอย่าเพ่อขึ้น

ขึ้นแล้วให้กลับลงคืน สงสารใหญ่อำเภอคง

พี่น้องมาทั้งหมด ช่วยไปกอดตะวันลง

ฉันไม่ได้จิ้มจุมูกปลาไหลมาหลายวัน แล้ว

(ใหญ่ เมืองคง, 2540: สัมภาษณ์)

3.2 โลกทัศน์ของชาวไทยโคราชจากเนื้อหากลอนเพลงโคราช

โลกทัศน์ของชาวไทยโคราชที่ปรากฏในเนื้อหาของกลอนเพลงโคราช
สามารถจำแนกตามที่มาของเนื้อหาได้ 4 ประเภทดังนี้

3.2.1 โลกทัศน์จากเนื้อหากลอนเพลงโคราชที่เป็นเพลงฉัน

เพลงโคราช เป็นเพลงร้องโต้ตอบที่ใช้ไหวพริบปฏิภาณในการค้นกลอนสดโต้ตอบกันของหมอลำเพลงโดยจับเอาคำร้องของอีกฝ่ายหนึ่งมาแก้กลับเป็นทำนองเกี่ยวพาราตี หรือ ลงอุณิปัญญาก็ได้ ซึ่งกลอนเพลงฉันนี้จะมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของชาวไทยโคราช ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึง วิถีชีวิต โลกทัศน์และภูมิปัญญาของหมอลำเพลงและชาวไทยโคราชในด้านต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

อาจกล่าวได้ว่าเพลงโคราชมีคุณค่าที่สำคัญประการหนึ่งอยู่ที่การร้องเล่นเพลงแก้กันด้วยไหวพริบปฏิภาณจึงทำให้เพลงโคราชได้รับความนิยมมาจนถึงปัจจุบัน หมอลำเพลงใหญ่ เมืองคง มักจะกล่าวเสมอว่าหมอลำเพลงที่ดีจะต้องมีความรอบรู้และเป็นปราชญ์ของชาวบ้านสามารถนำสิ่งที่รู้และประสบการณ์มาใช้แก้ปัญหาในการค้นเพลงโต้ตอบได้ จึงจะเป็น “หมอลำเพลงลือ” ได้ (ใหญ่ เมืองคง, 2540: สัมภาษณ์) การเล่นเพลงโต้ตอบปัจจุบันมักจะเริ่มจากฝ่ายหญิงเป็นคนถาม และฝ่ายชายเป็นคนตอบร้องแก้กันไปแก้กันมา เรื่องที่ถามก็แล้วแต่ว่าจะนึกอะไรได้ในเวลานั้น ดังนั้นหมอลำเพลงจะต้องใช้ไหวพริบปฏิภาณของตนค้นเพลงโต้ตอบกับฝ่ายตรงข้าม อย่างไรก็ตาม เรื่องที่ค้นเพลงโต้ตอบกันมักจะเป็นเรื่องทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับวิถีชีวิต หรือ วัฒนธรรมของชาวไทยโคราช ตัวอย่างเช่น

เพลงฉันได้ตอบในเชิงลองปัญญาของหมอเพลงหญิงสุนทร บ้านนุก
กับหมอเพลงชายลำควน จักราช

สุนทร บ้านนุก

มาลองคุยกันซักเรื่อง มาว่าเรื่องคนฉลาด และอย่าว่านัก
ปราชญ์แหละนา ควนเอช หรือ บัณฑิต

เสมอได้ขึ้นคำพูด ถึงว่าจะสุก เอชจรีด ก็ต้องมองแนวทาง
ไม่มุงหวังบันทอน

มนุษย์เรากล่าวได้ ชั่วร้ายอยู่ที่สันดาน และก็ไม่กล้าสละ
ทาน คือองค์สมเด็จพระเวสสันดร สมเด็จพระเวสสันดร จะโคจร
สันโดษไม่ใช่ว่าสันคด สันเดาะ

พวกบัณฑิตเค้าคิดทั่ว อย่างนี้กกั้วไม่คิดทัน พระพุทธเจ้าเข้า
นิพพาน พวกทุจรีดไม่คิดถึง

แก่นะดูไปดูมาพิศดูมุกนะเหมือนหน่อไม้ ข่อมเข้าใจไหม
นอมิ่ง

อย่าทำโสมมมาข่มแต่เมียเลยไอ้หน้าคือนอ มอ

ลำควน จักราช

เสียงว่าควนอย่ามาโสมมไปข่มแต่เมียเลย ไอ้หน้าคือนอมอ
ปีะนอมอนี้เค้าแปลว่าอะไรหนอ ว่ากันกะควนให้มันคือนะ
แม่นัวมือแหลมคือหน่อไม้

จะข้าวเรียระอารวงระอาร้างระอารอ ว่าไอ้หน้าคือนอมอไม่
หน้าจุกจิกคืออะไร นื่องอย่ากรองไปกะเนอระอาร์ด ระอาร์ง

ตัดผมทิ้งเป็นพค ไม่เป็นทิ้งเป็นผีนอนอยู่แถวนี้ก็มีแต่ผู้หญิง
อยู่แถวนี้ฝ่ายชายก็เหมือนเป็นพ่อ

เสี่ยงว่าพิศจูมูกก็คือหน่อไม้ มันยังลงปลายว่าไอ้หน้านอมอ
ป๊ะป๊ะป๊ะป๊ะจिरานตัวผู้ป็นหมูตัวเมียให้กูไหมนอ มิง

(แถบบันทึกเสียงการเล่นเพลงโคราชคณะลำซวง จานเหนือ)

กลอนเพลงดังกล่าวสะท้อนโลกทัศน์ของชาวไทยโคราชที่ขกข่องหมอ
เพลงว่าเป็นคนเก่ง เป็นปราชญ์ของชาวบ้าน แต่หมอเพลงที่จะเป็นคน
ดีได้ก็ต้องมีธรรมะ มีความเสียสละเช่นเดียวกับพระเวสสันดร การเล่น
เพลงได้ตอบที่ทันกันโดยไม่กำหนดเนื้อร้องนี้ หมอเพลงจะได้แสดง
โลกทัศน์ในเรื่องต่าง ๆ ออกมาอย่างชัดเจน ยิ่งถ้าเป็นหมอเพลงรุ่น
ใหญ่ที่ฝึกฝนและมีประสบการณ์เล่นเพลงมานาน การแก้ปัญหาเฉพาะ
หน้า หรือค้นกลอนจะไม่คิดขัดเรียกว่าทันกันทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย
โลกทัศน์จากเนื้อหากกลอนเพลงโคราชที่เป็นเพลงฉัน มีทั้งโลกทัศน์
ทางธรรม และโลกทัศน์ทางโลก โลกทัศน์ทางธรรม เช่นโลกทัศน์
ทางศาสนาพุทธของหมอเพลงและชาวไทยโคราช ดังนี้

โลกทัศน์ทางศาสนาพุทธ

ได้แก่ โลกทัศน์ที่แสดงถึงความรู้สึกรู้สึกนึกคิด หรือทัศนะที่ชาวไทยโคราชมีต่อตัวเอง และมีต่อสังคมโคราช ส่วนใหญ่มีพื้นฐานมาจากความเชื่อทางศาสนา ชาวโคราชส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธมากกว่าศาสนาอื่น ใช้หลักพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำรงชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย วัฒนธรรมของชาวไทยโคราชหลายประการมีต้นกำเนิดมาจากความเชื่อในพระพุทธศาสนา ดังนั้นจึงปรากฏโลกทัศน์ที่เกี่ยวเนื่องกับความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณีที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากในกลอนเพลงโคราช ทั้งประเพณีเกี่ยวกับชีวิต การปกครอง เศรษฐกิจ การศึกษา นันทนาการ เป็นต้น ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างกลอนเพลงคั่นบางส่วนเฉพาะที่สะท้อนโลกทัศน์ที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ชาวไทยโคราช นับถือและปฏิบัติตามคำสอนพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน มีความเชื่อเรื่องกรรม บุญ-บาป การเวียนว่ายตายเกิด ชาตินี้ชาติหน้า และนรก สวรรค์ ผลกรรมที่ทำในชาดิก่อนย่อมส่งผลต่อชีวิตในชาตินี้ให้ประสบความสุข ความทุกข์ หลักธรรมทางพุทธศาสนาประการหนึ่งสอนว่า สังขารนั้น ไม่เที่ยงแท้ ย่อมมีแก่ดับไปตามวัย ไม่พึงยึดมั่นถือมั่น ทุกสิ่งเป็นอนิจจัง ดังนั้นจึงควรดำรงตนอยู่ในความไม่ประมาท ดังตัวอย่างกลอนเพลงของหมอลำเพลงมณี หลุมข้าว

โอ้..จะห้ามยังงี้ มันก็ไม่อยู่ เหมือนยังกะผูกคอกนาน้องนา..
หมายญาติ

หมายญาติ เคี้ยวนี้พี่เฒ่าแซแรพี่ก็แก่ชารา โอ้จะยืมจะหั่ว มันก็
ไม่ชั่วไม่ชวน

จะนาคน้อยหมายโหน่ง มารายดงไม้หนา จะคัดแป้งแต่งกา
ยา มันก็ไม่นึ้มไม่นวล จะชั่วชวนได้ไหมหนอ เหมือนเขาขุดบ่อ..
หมายน้ำ

เหมือนเขารั้หมายลาน เหมือนผ่าตาลหมายลอน โอ้ฟันก็ชัก
จะหักกลอน จะเคี้ยวอะไรมันก็ไม่แหลก

ทั้งเนื้อตัวระงกระงัน โอ้หัวก็สั่นระงอกระแงก

จะตบแต่งไปยังงั้นมันหมดเวลา..งาม

(แถบบันทึกเสียงคำรับเพลงโคราชชุดที่ 1)

นอกจากนี้ ความไม่เที่ยงแท้ของสังขารดังกล่าวข้างต้นอาจส่งผลต่ออาชีพ
หมอเพลงโดยตรง เพราะเมื่อหมอเพลงมีอายุมากขึ้น ความสามารถ
ไหวพริบ ปฏิภาณ ความจำก็เสื่อมถอย ทำให้ความนิยมของผู้ฟังเพลง
ที่มีต่อหมอเพลงอาจลดน้อยลงได้ ตัวอย่างเช่นกลอนเพลงของหมอ
เพลงถ้ายวง จานเหนือ ที่ว่า

โอ้..ว่ากระผมเองเป็นเพลงโคราช ดอกเนอบ้าน ดอกนา
ญาตินา..โมเรา

แม่ของเก่งของกาจแต่เพลงโคราชเป็นของเก่า แล้วก็ไม่พาโม
รื้อนถึงยามเอชโมเรา

เดี๋ยวนี้ถ้าวงถ้าหากเป็นข้าราชการ ฉันมีแต่วันปลดเกษียณ
วัยชราตามมาเยือน ทั้งรูปทั้งทรงก็ไกลก๊ะสาว ทรงก็ไกลก๊ะสาว เพลง
ก็ยาวไม่มีกระสันต์ มีแต่ทางก๊ะ โสกเน้อ..ก๊ะเช้อ

อายุฉันแก่ชรากาล บ่อนนั้นชานบ่อนนี้หย่อน สองฉันเคยพก
ก๊อดกอน จักใครเขอเขาจะนิชม

คนเฒ่ามานั่งฟังวงเล่น อย่าคว่นมาแหงนดูวงนม

ให้มองแต่หน้าก๊ะฟังดูเนื้อเพลงถ้าวง...เนอ

(แถบบันทึกเสียงการเล่นเพลงโคราชคณะถ้าวง จานเหนือ)

เช่นเดียวกับความเป็นอนิจจัง นอกจากจะเห็นได้จากเรื่องของสังขาร
แล้ว ยังมีกลอนเพลงที่กล่าวถึงแนวทางการดำเนินชีวิตให้สอดคล้อง
กับแนวคิดดังกล่าว มนุษย์เราควรจะยอมรับความเปลี่ยนแปลงของ
สังขารและสรรพสิ่ง ดัดกิเลสในใจคนให้ได้ ขณะเดียวกันก็เป็นการ
กระตุ้นเตือนให้มีความหวังในสิ่งที่จะเกิดขึ้นอันเป็นผลของความ
เปลี่ยนแปลงนั้น เช่นกลอนเพลงของหมอเพลงใหญ่ เมืองคง

ถ้าพูดถึงแนวโลกมนุษย์ จะมีสิ่งสิ้นสุด ดอกนาอะไรนอ
ถึงใหญ่จะเผ่าชะแรงแกร่งพ้อ ใจก็ยังหนักหน่วง ดอกเนอ
ราชนี้

ไม่หมายเผาหมายหมก ฝนตกยังหมายเม็ด ยังหาเหลี่ยมคด
กิลส ให้ขาดหมดยังไม่ มี ถ้าตัดได้จิตใจเราก็งไม่มัว ไม่หมอง

ไม่หนีพูดหนีเว้า นกกาเหว่าไม่หนีหว่าง เคี้ยวนี้หญิงไทย
ช่างเข้าที่ แต่ก่อนเห็นเป็นเช่นนี้เหว่ย

ใหญ่ดกโลกไว้อย่างลึก แต่ก่อนไม่นึกฝันเลย

เจออ้อยล่ำก็สบเวลาฉันใส่ฟัน..ทอง

(ใหญ่ เมืองคง, 2540: สัมภาษณ์)

โลกทัศน์ที่เกี่ยวกับศาสนาที่กล่าวมา อาจกล่าวได้ว่าเป็นโลกทัศน์ที่
เป็นเรื่องทางธรรม ในกลอนเพลงฉันยังสะท้อนโลกทัศน์ที่เกี่ยวกับ
เรื่องทางโลก อันได้แก่วัฒนธรรมของชาวไทยโคราชในด้านอื่น ๆ ตัว
อย่างเช่น โลกทัศน์เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ การปกครอง
เศรษฐกิจ สังคม หรือวัฒนธรรมคนตรี เป็นต้น

โลกทัศน์เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์

ชาวไทยโคราชมักยึดแนวทางในการดำเนินชีวิตตามรอยเบื้อง
ยุคลบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเช่นเดียวกับคนไทยอื่น ๆ
ตลอดจนมีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ชื่นชมและ

ศรัทธาในบุญบารมีของท่าน ดังเช่นกลอนเพลงของหมอเพลงลำควน
จักราช

โอ้..พอสอสองพันสี่ร้อยแปดสิบเก้า บ้านเมืองเราก็เจริญมา
ที่นี่ครองราชย์ได้ห้าสิบเก้าพรรษา ครองราชย์ห้าสิบเก้า
พรรษายังได้เจริญบ้านเจริญเมือง

พอสอสองพันสี่ร้อยเก้าสิบสาม แม่คนงามเสกสมรส สุข
สำราญแต่นั้นหมด สมรุ่งสมเรียง เหมือนยังปลูกผักเรีย..ปะสมร้าน

พอสอสองพันสี่ร้อยเก้าสิบสี่สร้างศาลคดีเด็กเขาวชน สร้าง
เขื่อนชัยนาทให้ชาติของตน ไม่มีใครจะว่าชาติ

ชาวต่างประเทศก็เทิดทูน เพราะว่าบุญ ท่านมีมาก

ได้สร้างแต่บารมีหมด ที่ไหนจะมี...มาร

(แถบบันทึกเสียงการเล่นเพลงโคราชคณะลำยวง จานเหนือ)

โลกทัศน์เกี่ยวกับการปกครอง

สังคมโคราหมีค่านิยมที่ยกย่องให้ผู้ชายเป็นใหญ่ เป็นผู้ปกครอง ดัง
กลอนเพลงของหมอเพลงลำควน จักราช ต่อไปนี้

โอ้..คือว่าประเทศนอก ประเทศนอกไม่มีในหลวง ประเทศ
นอกไม่มีกษัตริย์ ประธานาธิบดีนี่เขาก็กรัศวาเป็นใหญ่

พอครบกำหนดสี่ปีเค้าก็ปลดตั้งคนใหม่ เป็นได้ทั้งชายเป็นได้
ทั้งหญิง จิเล้าความจริงไปเป็นอย่าง

สั่งงานคนเดียวไม่เกี่ยวข้องกับใคร ถือว่าใหญ่เป็นประมุข สานกะ
เผอชอบถูก ตักเอาไม้ไปปะมั่ง เป็นหนูใหญ่มึงอย่าหวัง มาปะแมว

ประเทศนอกเขาขย่งผู้หญิงเป็นใหญ่ แต่ว่าประเทศไทยผู้
ชายคอกเนอเป็นใหญ่ ครั้นจิให้ผู้หญิงปกครองไป จันกั้วเป็นหย่อน
จันกั้วเป็นขาน

ครั้นจิให้ผู้หญิงเป็นหัวหน้าพัฒนา จักใครจิว่า มันคือเหล่า
แก่ออกถูกก็หมกกำลัง แรงไม่ดี...แล้ว

(แถบบันทึกเสียงการเล่นเพลงโคราชคณะลำซวง จานเหนือ)

โลกทัศน์เกี่ยวกับเศรษฐกิจ ตัวอย่างเช่น การยึดอาชีพหมอเพลงแม้จะ
ไม่รวย แต่ก็ใช่ว่าอาชีพสุจริต ที่พอเลี้ยงตัวได้ ดังกลอนเพลงของหมอ
เพลงลำควน จักราช

โอ้...เออ สุนทรมาปรึกษากันว่าจันกะแกจิดคิดทำไมกิน

จันว่าเล่นเพลงนี้ดีสุดสิ้น จักจิไปอยากทำนองเอยทำไรกัน

จันว่าเล่นเพลงได้เงินหมื่น เล่นเพลงได้เงินหมื่น หาอย่างอื่นก็
ไม่เท่า เพราะสังขารจันมันเฒ่า วังตามรถไถไปไม่ทัน จะเล่า สุนทร
เนื้อไม่คิดหมายฐาน หมายถึง

พวกเราเป็นนักศิลปิน ต้องหาเงินการแสดง อาจารย์หา
ราคาแพง เหมือนช้างเดินชาค่าน

ไม่รายกะ รายเกณฑ์ สุดแล้วแต่ใจเล่น อย่างไรก็ตาม

สบที่ผัวตายก่อน มึงไม่ทันแก่ รีมึงทำอะไร..กิน

(แถบบันทึกเสียงการเล่นเพลงโคราชคณะลำยวง จานเหนือ)

โลกทัศน์เกี่ยวกับสังคม สังคมโคราชนิยมยกย่องคนดี นับถือคนเก่ง โดยเฉพาะคนที่มีความรู้ทั้งทางโลกทางธรรม ดังเช่นกลอนเพลงของสุนทร บ้านนุก

เอ..เอาที่นี้ฉันจะไม่คัดช่อง หนทางชาย เป็นมวยก็ต้องหมาย

เอ..หาทางชก

ที่นี้ฉันขอถามคุณชกนิคเถอะเล่นคีนี่ แกจะชอบเล่นทางธรรม หรือว่าจึเล่นกันทางโลก ไ้เล่นเพลงกันคีนี่ แกชอบเล่นทางคิหรือทางชั่ว

มันมีช่องอยู่สองทาง ให้น่านางสุนทร แต่งัวเผ่าเขาคลอน เอาหัวหมุ่นมาสูนถั่ว หมุ่นมาสูนถั่ว ขุมความรู้แก่ในตัว ยังสูนตาม

พวกเอ็งจะเดินกันทางใด มันไม่มีหลายทางคอก มาเล่นคีนี่ เอ้าพี่ลองบอก แก่ชอบทางชั่วหรือทางคิ

แก่คนรู้หลักนักปราชญ์ ลองบอกให้ญาติเขาฟังที่

เนอไ้แนวพ่อเผ่า นำเผ่าแต่ถ่าน ไม่เคยฟัง..ธรรม

(แถบบันทึกเสียงการเล่นเพลงโคราชคณะลำยวง จานเหนือ)

โลกทัศน์เกี่ยวกับวัฒนธรรมดนตรี

ตัวอย่างเช่น ค่านิยมด้านวัฒนธรรมดนตรีในการฟังเพลงโคราชของชาวไทยโคราช ที่เริ่มเสื่อมความนิยม คนรุ่นใหม่หันไปชื่นชมกับวัฒนธรรมดนตรีตะวันตก ดังเช่นกลอนเพลงของหมอลำเพลงทองสุข กำปิง

ไอ้..โอ้..เอ๋ยก็วันนี้ะแม่ขอบ ดาถม เล้าก็มากันหลายโยม
ดอกกะพื๋น้องเอ๋ย...ดอกเคหลายญาติ

แต่พื๋น้องคนโบราณ ต้องการฟังเพลงโคราช บางกลอนก็ตีมี
ประโยชน์ดอกฟังกันได้หลายอย่าง

ไม่ดูแน่นดูหนาซื้อข้ายังฉุนด์ฉู้ คนโบราณชอบเพลงโคราช
สาวหนุ่มชอบดูหนัง จะเล่าพื๋น้องไม่เชื่อแล้วก็มอง ดูเนอ

ไม่ตีพูดดีจาเหมือนดักปลาดีจัน บางคนเห็นหนังกอดจูบกััน
อยู่ในจอก็ดีใจ

แต่เพลงวันนี้จะแสดง จนสุดพิธีว่าสุดที่ จะไปได้

เดี้ยวเพลงรุ่นเฒ่าจะเขย่ากันให้ดู อย่าคว่นไป...เดอ

(แถบบันทึกเสียงคำรับเพลงโคราช ชุดที่ 1)

3.2.2 โลกทัศน์จากเนื้อหากลอนเพลงโคราชที่เป็นเพลงเรื่อง

เพลงเรื่อง เป็นวิวัฒนาการขั้นต่อมาของการเล่นเพลงคันไต้ตอบกัน
จากการทักทาย เกี่ยวพาราสิ หรือลองภูมิปัญญากันแล้วก็นิยมเล่นเป็น
เรื่องเป็นราวในเวลาต่อมา การเล่นเพลงเป็นเรื่อง เป็นลำดับขั้นตอน

ของการเล่นเพลงโคราชแบบดั้งเดิมที่เริ่มจากหมอเพลงชาวยลโรงว่าเพลงเชิญฝ่ายหญิงมาเล่นเพลงด้วยกัน จากนั้นฝ่ายหญิงว่าเพลงคัดเชิญ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสาเหตุที่ลงมาช้า เป็นเพราะต้องแต่งตัวให้สวยเป็นต้น จากนั้นก็เรียงลำดับไป เพลงถามข่าว เพลงไหว้ครู เพลงเรื่อง เพลงเกี่ยวแกมจาก ไปจนถึง เพลงลา ดังกล่าวไว้แล้วในหัวข้อการเล่นเพลง ลักษณะของเพลงประเภทต่าง ๆ เหล่านี้เป็นการเล่นเพลงเรื่องต่าง ๆ ไปตามประเภทของเพลง นอกจากนี้เพลงเรื่อง ยังหมายถึงเพลงที่มีการกำหนดเนื้อหาเป็นกรอบในการว่าเพลง ซึ่งอาจนำมาจากนิทานพื้นบ้าน วรรณคดีไทย ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น หรือความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ โดยคัดทอนมาบางส่วน หรือเล่นทั้งเรื่องเลยก็ได้ เพลงเรื่องอาจเป็นเพลงที่หมอเพลงหรือครูเพลงแต่งขึ้นใหม่ตามความต้องการของเจ้าภาพก็ได้ เช่น เพลงเรื่องงานบวชนาค หรือเพลงเรื่องเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระสมเด็จเจ้าอยู่หัว เป็นต้น เพลงเรื่องจึงมีความแตกต่างจากเพลงคันทรูที่เพลงเรื่องมีการวางโครงเรื่องของเนื้อหาไว้ก่อนที่จะเล่นเพลงแล้ว สำหรับโลกทัศน์จากเนื้อหากลอนเพลงที่เป็นเพลงเรื่องนั้นผู้วิจัยได้วิเคราะห์จากการเล่นเพลงโคราชแบบดั้งเดิมของคณะเพลงโคราชลำยอง จานเหนือ เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2542 ที่บ้านเกาะ ตำบลกุคจิก อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมาเป็นกรณีศึกษา

การเล่นเพลงโคราชของคณะลำยวง จานเหนือ มีหมอเพลง 4 คน หมอเพลงฝ่ายหญิงได้แก่ ลำยวง จานเหนือ หัวหน้าคณะ กับสุนทร บ้านนุก หมอเพลงฝ่ายชาย ลำควน จักราช หัวหน้าเพลงโคราชคณะลำควน จักราช กับมาน้อย บ้านดุม ในการติดต่อหาเพลงไปเล่นครั้งนี้ นายวุฒิ บุรพาชน เจ้าภาพ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ได้ติดต่อเพลงเพื่อไปเล่นในงานทำบุญให้กับปู่ย่าตายาย และญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว สาเหตุที่หาเพลงไปเล่นเพราะชอบฟังเพลงโคราชมาก และที่เลือกคณะเพลงลำยวง จานเหนือ เพราะเคยชมการเล่นเพลงของหมอเพลงในคณะนี้มาก่อน คิดใจในลีลา และความสามารถเฉพาะตัวของหมอเพลง โดยเฉพาะหมอเพลงลำยวง หัวหน้าคณะ (วุฒิ บุรพาชน, 2542: สัมภาษณ์)

การเล่นเพลงเริ่มต้นเมื่อเวลาประมาณสามทุ่ม หมอเพลงชายลำควน จักราช และหมอเพลงมาน้อย บ้านดุมในชุดนุ่งผ้าโจงกระเบน สวมเสื้อคอกลมแขนสั้น มีผ้าขาวม้าคาดพุงลงโรงเพลงทักทายคนดูก่อนเกริ่นออกตัวว่าถ้ามีข้อบกพร่องประการใด หรือเพลงไม่เป็นที่ถูกใจผู้ฟัง ก็ต้องขออภัย จากนั้นกล่าวขอบคุณเจ้าภาพที่หางาน แล้วจึงแนะนำหมอเพลงที่มาเล่นเพลงในวันนั้น สมัยก่อนมีการว่าเพลงเกริ่นเพื่อบอกผู้ชมให้รู้ว่าเป็นงานอะไร ใครเป็นเจ้าภาพ และขออภัยผู้ชมถ้าเสียงไม่ดีหรือว่าเพลงได้ดอบกันไม่เป็นที่ชอบใจของผู้ฟัง เมื่อแนะนำตัวเสร็จเรียบร้อยแล้วหมอเพลงมาน้อย บ้านดุม เริ่มว่าเพลงเชิญ ซึ่งเป็นประเพณีในการเล่นเพลงที่หมอเพลงชายจะต้อง

ลงโรงเพลงก่อนหมอเพลงหญิง และจะว่าเพลงเชิญหมอเพลงฝ่าย
หญิงให้ลงมาเล่นเพลงด้วยกัน เนื้อหาของเพลงเชิญของหมอเพลงชาย
นั้นส่วนใหญ่สะท้อนโลกทัศน์ที่เกี่ยวกับอาชีพหมอเพลงที่มีหน้าที่
เล่นเพลง คำนิยมการตรงต่อเวลา หรือค่านิยมเรื่องความรักสวรั้งงาม
ของผู้หญิง โดยมีการร้องโอหรือร้องเป็นทำนองสั้น ๆ ก่อนว่ากลอน
เพลงเพื่อลงเสียงตนเอง ดังนี้

มาน้อม บ้านดุม

โอ.....

เวลานี้มาดึกลงค่วน มันก็สมควรแหละนาลำวงนา สุนทร
น้องเอ..ดอกพอลงได้

เมื่อว่าผัดแป้งนางเอ๋ย แต่งกาย แล้วขอรีบบรรจง ดอกเนอลง
เคิน

ให้เคินหว่ายรับจริด เคี้ยวญาติมิตรจะร้อนจะร่า นะไม่รู้คือก๊ะ
สาว โรงแรมไทยเจริญ เมื่อลงมาโรงเอ็งก็ต้องนี้จะเค้น จะร่า

เมื่อผัดแป้งแต่งหน้า อย่าไปพาแต่กันนัง เคี้ยวคนเฒ่ามาเจ้าฟัง
จิขุนหันนากันหน้า

พี่เรียกเอ็นเชิญช้า ให้ยวงมาว่ากันง่าย ๆ

เค้าจ้างอินางมาก็ตั้งหลายเงิน ได้แม่คนงาม....งาม

ลำควน จักราช

โอ้.....

เสียงว่าเจ้าข้างอินางมาตั้งหลายเงิน ดอกเนื่อนี้แม่คน แหละ
นาลำขวงนา เอช..งาม ๆ

ขอเชิญแม่ควนน้องเอชตาคำ น้องลงมาเล่น ทรเอชกันง่าย ๆ

ปรอทแรรริค นางอย่าคิดแรรวน มาเดินรำตามลำควน แม่เสียง
หรั่งคือเรไร พี่น้องนั่งรอบเนื่ออย่าได้แรรอนหน้า เรเรา

ไม่เป็นหาบเป็นหาม ยกเรือนห้องเป็นหอ ญาติพี่น้อง
บ้านเกาะ ก็คิดเห็นเป็นห่วง

ไม่กล้าเดินลำอย่าง ขอเชิญอินางลำขวง

น้องมีหีบใหญ่ ให้ลงมาขยุบเอาอ้อยลำ...ยาว

หลังจากหมอลำเพลงชาว่าเพลงเชิญแล้ว หมอลำเพลงหญิงก็ลงโรงเพลง
แล้วว่านพลงตัดเชิญ โดยร้องแก้ฝ่ายชาว่าที่ด้องลงมาช้าเพราะเหตุใด
เช่นเพราะด้องแต่งตัวให้สวยงามเลยใช้เวลามาก และตอนท้ายก็กล่าว
ขออภัยที่มาช้า หรืออาจจะกล่าวถึงเรื่องทั่ว ๆ ไปก็ได้ เช่น ความเชื่อ
ของหมอลำเพลงว่าที่ได้เล่นเพลงโคราชอยู่ทุกวันนี้ก็เพราะท้าวสุรนารี
ชอบเพลงโคราช และทั้งเพลงโคราชและท้าวสุรนารีก็เป็นความ
ภาคภูมิใจของหมอลำเพลงและชาวไทยโคราช

สุนทร บ้านนุก

โอ้.....

ขอขอบพระคุณ พี่น้อง ที่ได้สนับสนุน จะเกลี้ยกล่อมบุญคุณ
เอาธานี

หมอลเพลงโคราชไม่รุ่งเรื่องเพราะไม่มีเครื่องดนตรี ไม่เหมือน
กะเพลงต่างชาติ ต่างศาสนา

หมอลเพลงเรามันเก่าแก่ แต่คุณแม่ย่าโม เป็นศิลปินภิญโญ เป็น
คู่เมืองของย่ามา เมืองของย่ามาได้ชัยชนะพญามารเพราะว่ามีปัญญา
วัน..ปัญญามือ

ถึงจะไม่ดีถึงจะไม่เด่น พวกเราก็ก่อนไปตามประสา ถือว่าเป็น
มูลของคุณย่า ที่ได้ผ่าซากผ่าศพ

ถ้าแม้พวกเอ็งลืมเพลงโคราช ก็เหมือนลืมชาติในเมืองรบ

พี่น้องเราจะไม่เศร้าไรช ก้นเต็มเมือง..รีอ

หลังจากหมอลเพลงว่าเพลงคัดเชิญพุทธสมควรแล้ว หมอลเพลงหญิงว่า
เพลงถามข่าวเป็นลำดับต่อไป เพลงถามข่าวเป็นการถามชื่อ ถามที่อยู่
ถามถึงทุกข์สุข วิธีชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่ถ้าหมอลเพลงที่มา
เล่นเพลงในวันนั้นรู้จักกันเป็นอย่างดีก็อาจจะเป็นการว่ากลอนคันฉ่อง
ปัญญากัน

สุนทร บ้านนุก

ไม่คิดอย่างเจ้า แหละเนออย่างนาช ที่นี้ฉันอยากจะถามได้
แหละนาควนนา..เอชคูอีกซักอย่างหนึ่ง

พอปีเก่าผ่านไป ปีใหม่จะขึ้นมาถึง เดือนนี้อายุแก่ได้เท่าไร
หนอ ร่างกายก็คือยังหนุ่ม

คูคือยังหนุ่มชุ่มมา ละสังขารงาม โก้ พอปีนเค้าคัดกิ่งตะ โก
งามมาเกขง่ามกุ่ม มาเกขง่ามกุ่มคูเหมือนเป็นหนุ่ม ช่างงามเกิน แหละ
ไม่ใช่งามเงิน งามเก้อ

แก่เล่นกะนางก็หลายครั้ง เจอกะนางก็หลายคราว ทำไมไม่แก่
ทำไมไม่เฒ่า ฉันนึกสงสัยเอาหลายครัน

คูช่างไม่แก่เอาเลยนี้ พ่อผักชีไม่เลขหนาน

อายุเท่าไรเข้าไปนี่ย่ำปดกันเลข..เนอ

ลำควน จักราช

โอ้..เสียดว่าเหมือนผักชีเลขหนาน อายุเท่าไรมาในปีนี้ ดอก
เนอนี้อย่ำปด แหละนาทรเฮ้ย..กันเลขเนอ

ก็ฟาดจนไอ้ควนเฒ่า น้องเอชอย่ามาเจอ เหมือนอย่างแขก
เมืองนอกขายนม ไปเลขเนช

จักปีเตังปีลืบปีลั้บปีลี หกลีบสี่ปีแล้วไม่ยอมแก่หิแม่มันແ່ລ່ວ
ทับเค้าเล่นทุกปีเลย จะเล่ากะหล่อนนะ ไม่คิดว่าปีเดิน ปีเล่อ

เหมือนอย่างแวนดาใหม่ เจ้าสวมนไศดา มาเดี๋ยวนี้เฒ่าชะแรแก่
ชรา ไม่มีคนชะม้าตามอง

จักปีสินปีหนี มั่นคกหกสิบสี่ปีน้อง

ถ้าแม่นสุนทรอยากได้กะไธ้ควนหัวหน้า ก็มานอนผสมแนว
แต่ดันปี อือ...เนอ

เนื้อร้องของกลอนเพลงบางครั้งค่อนข้างหายาก มีกล่าวถึงเรื่องเพศ
ตรงๆ ในเวลาเดียวกันก็เป็นการลงไหวพริบ ปฏิภาณของฝ่าย
ตรงข้ามในด้านการใช้ภาษา การว่าเพลงลงปัญญาหรือเพลงเปรียบนี้
หมอเพลงผลักดันว่าเพลงที่ละคู่ คู่ที่ยังไม่ได้ว่าเพลงก็จะนั่งพักอยู่บน
โรงเพลง ถ้าหมอเพลงคู่ไหนแก้เพลงและดันเพลงได้ดีก็จะว่า
หลายกลอน ยิ่งเป็นที่ถูกอกถูกใจผู้ฟัง หรือมีคนเชียร์คอยคบบรางวัลให้
หมอเพลงมากเท่าไร การเล่นเพลงเปรียบก็จะใช้เวลานานมากเท่านั้น
ปกติเมื่อหมอเพลงทั้ง 2 ฝ่ายหักทากันพอหอมปากหอมคอแล้ว ก็จะ
ว่า เพลงไหว้ครู เพื่อเป็นการรำลึกถึงครู อาจารย์ คุณพระรัตนตรัย
หรือผีสงเทวดาตามความเชื่อของหมอเพลงแต่ละคน โดยขอให้คนว่า
เพลงได้ไม่คิดขัด ในเพลงไหว้ครูบางครั้งก็มีการกล่าวถึงเรื่องเพศ และ
เนื้อร้องมีการตัดไม้ข่มนามฝ่ายตรงข้าม ดังกลอนเพลงต่อไปนี้

ลำยอง จานเหนือ

โอ...เอาอย่างนั้นชาเรียก คอกเนอซาถู่ อภัยกันแล้วก็ขอ
คำนับ ก็กราบถึงคุณครู คอกนาครูเอช พ่อเฒ่าเจ้าบ้านเอช เจ้าแม่
ตะเคียนทองเอช ของถูกชะก่อน

ตลอดคุณพ่อและคุณแม่ ให้เพลงฉันแน่นฉันนอน ถูกได้มาทา
กินอยู่ซาแคน ชาแก้ว

ทั้งคุณพระศรีรัตนฯ มาช่วยรักษาชื่อเสียง มาช่วยถนอม
กล่อมเกลี้ยง พ่อเค้าถือชื่อแซว ถือชื่อแซวนับถือไว้จะไหว้ให้เสร็จ
แล้วไม่มองชื่อหวาน ชื่อขึ้น

เจ้าแม่ตะเคียนทอง ของงมาช่วยจักได้ด้วยหรือได้ไถ ฉัน
หวังเอาชื่อเข้ามาไซว์ ใครหิวยังงืออย่าให้ทำได้ทำ

จักพอแก้หรือพอไซ แล้วนางจะไหว้แม่ซุ่มพ่อชำ

หมอเพลงผู้ชาย อย่าให้ปลายมันแข็งไปได้พอ..กิน

มาน้อม บ้านตุม

เอ้อ อย่าให้มันแข็ง แผละนาครูขานา คาปูบ้านนา เจ้าแม่
ตะเคียนทองนา สักแม่อุ้ยฉันเอช..พ่อซิด

ทั้งย่าโมและหลวงพ่อกุณ มาช่วยฉันให้อบอุ่นเนอ ไม่แม่นจะ
พอปาก และเนอพอร้าน ไปละเนอพอคา

วันนี้ถ้าน้อมแรงหมด แล้วจิร่าสอร์โมน ยิ่งแต่เครื่องทำคน
ฉันก็มีห่อมา คอกเนขวัญเมืองนะ ไม่แม่นห่อเมิน ห่อเหม่อ

หญิงชะโหมนชายชะมาข เมืองไทยคิดเขมรปิ่นเล่นโบกโขกไม้
เป็น เสียมากเลขชักชะหมา

มานื้อเจ้าแม่ตะเคียนทองวันนี้ ให้นื้อมเล่นคี่ขึ้นหน้า

รำจากผ้าถุง ให้เครื่องเหนียงตลอดคืน..เนอ

หลังจากว่าเพลงไหว้ครูจบแล้วก็เป็น เพลงปริกษา เนื้อหาเป็นการพูด
คุยตกลงกันว่ามาเล่นเพลงวันนี้จะว่าเพลงแบบไหน หรือเล่นเพลง
เรื่องอะไร โดยหมอเพลงหญิงจะเป็นฝ่ายถามปริกษาฝ่ายชาย ดังนี้

สุนทร บ้านนุก

เออ..เอายังงั้นถ้าควนก็คิดอันเอยกี้คา ที่นื้ออย่าได้เถียงอย่าได้คำ
เลขนาควนเอช..กันเนาะยังนั้น

ก็ให้แก่นะคิดเห็นก๊ะเงินนี้ ว่าเจ้าของงานมาว่าให้คุ้มราคา
พวกเองจะว่ากันยังง

อย่าวิ่งเข้าวิ่งออก ปิ่นหัวเห็นดอกแคนา คำว่าผู้ชายใจพระ
จะดีแน่ชักแค่ไหน แน่ชักแค่ไหนแต่เช่นแขกเมืองนอก ยังอร่อยแค่
นม..แค่เนย

แกก็อย่าอวดเวทเป็นเศรษฐี เป็นวันเป็นวันับเงินนับทอง ถ้า
ดีจริงแล้วหญิงทั้งสอง จะไหว้กราบนับถือ

สุนทรก็เล่นนานมา งานบ้างก็ว่าสุนทรถือ

ถ้าเห็นมันแล้ว ก็เหยียบมันลงนะอย่าจ้งสุนทร..เลย

เมื่อจบเพลงปรึกษาว่าจะเล่นเพลงยังไฉ่แล้ว ลำดับต่อไปเป็นการเล่น เพลงเรื่อง หรือเพลงชมธรรมชาติ เป็นต้น ในการเปลี่ยนลำดับเนื้อหา ของเพลงเรื่องที่จะเล่นหมอเพลงหญิงจะเป็นผู้ตัดสินใจโดยพิจารณา จากเวลาและความเหมาะสมในเวลานั้น ถ้าตกลงเล่นเพลงเรื่อง หมอเพลงหญิงจะเป็นคนเลือกว่าจะเล่นเรื่องอะไร โดยว่าเพลงปรึกษากับฝ่ายชาย เพลงเรื่องที่เล่นอาจเป็นเรื่องใดเรื่องหนึ่งตามที่หมอเพลง ทั้งสองฝ่ายตกลงกันมาก่อนการเล่นเพลง เรื่องที่นิยมนำมาเล่า ได้แก่ เรื่องประวัติเพลงโคราช เรื่องประวัติและวีรกรรมของท้าวสุรนารี เรื่องนิทานพื้นบ้านต่าง ๆ เรื่องพระเวสสันดร เรื่องศุภมิตร เกษิณี นอกจากนี้ก็ยังมีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวโคราชเช่นประเพณีการบวช การแต่งงาน เรื่องการเมือง เป็นต้น ในการเล่นเพลงเรื่องนั้นหมอเพลง หญิงจะเป็นฝ่ายซักถามปัญหา สาเหตุและประวัติของเรื่องราวต่าง ๆ ส่วนหมอเพลงชายจะเป็นผู้อธิบายให้ฟัง บางครั้งในการเล่นเพลงที่มีการเอาแพ้ว เอาชนะกัน ฝ่ายหญิงอาจจะไม่บอกให้หมอเพลงชายรู้ก่อนว่าจะเล่นเรื่องอะไร เป็นการลองภูมิความรู้ แต่จะมาว่าเพลงปรึกษา เมื่ออยู่บนโรงเพลงแล้ว สำหรับหมอเพลงชายไม่ว่าฝ่ายหญิงจะเล่น เพลงเรื่องอะไรก็มักจะไม่นิยมนิเสธ ถ้าเรื่องใดที่ไม่รู้ ก็จะใช้ไหวพริบ ปฏิภาณในการแก้ปัญหาการเล่นเพลงเรื่องมีวิธีดำเนินเรื่องโดยหมอ เพลงหญิงจะว่าเพลงถามเรื่องราวต่าง ๆ ให้หมอเพลงชายเป็นคนตอบ ในขณะที่ว่าเพลงเรื่องก็จะสอดแทรกเนื้อร้องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเพศเพื่อไม่ให้คนดูคนฟังรู้สึกเบื่อหน่าย

ถ้าเป็นเพลงชมธรรมชาติ ฝ่ายชายจะเริ่มว่าเพลงที่มีเนื้อหาชักชวนไป
ชมนก ชมไม้ด้วยกัน และทั้งสองฝ่ายจะพรรณนาถึงความงามของ
ธรรมชาติที่ได้พบเห็นสลับกันไป เรียกว่าเพลงชมธรรมชาติ บางครั้ง
มีการสอดแทรกเนื้อหาเกี่ยวกับสิ่งที่อยู่รอบตัวในเวลานั้น เพลงชม
ธรรมชาติจะมีเนื้อร้องในทางเกี้ยวพาราสี และจะใช้เวลาในการเล่น
ค่อนข้างนาน เพราะจะเกี้ยวกันทีละคู่ ถ้าหมอเพลงคู่ใดมีความ
สามารถในการค้นเพลงร้องแก้กันได้ดี ผู้ฟังก็จะคอยเชียร์ไม่ให้ลง
นั่งพัก โดยคบบรางวัลให้กับหมอเพลงเป็นระยะ ๆ ในขณะที่หมอเพลง
อีกคู่หนึ่งอาจจะนั่งพักอยู่บนโรงเพลง หรือลงไปพูดคุยกับคนดู หรือ
ทำธุระอื่นได้ สำหรับการเล่นเพลงในวันนั้น หมอเพลงสุนทร บ้านนุก
เป็นคนนำเข้าสู่เพลงเรื่องธรรมะ เพลงเรื่องกษัตริย์ของไทย ค่อนข้าง
เพลงเรื่องกระทรวงต่าง ๆ ของไทย และเพลงเรื่องพระเวศสันดร ส่วน
คู่ของหมอเพลงลำยวง จานเหนือและหมอเพลงมาน้อย บ้านดุมก็เล่น
เพลงเรื่องประวัติท้าวสุรนารี ดังตัวอย่าง

สุนทร บ้านนุก

เออ..เอาที่นี้ฉันจะไม่คิดช่อง หนทางชาย เป็นมวชก็ต้อง
หมาย..หาทางชก

ที่นี้ฉันขอถามคุณสัณนิศเถอะเล่นคีนี่ แกจะชอบเล่นทางธรรม
หรือว่าจึเล่นกันทางโลก ไ้เล่นเพลงกันคีนี่ แก่ชอบเล่นทางดี หรือ
ว่าเล่นทางชั่ว

มันมีช่องอยู่สองทาง ให้นางสุนทร แต่งเจ้าเขาคลอง
เอาหัวหมุนมาสูนถั่ว หมุนมาสูนถั่ว ขุมความรู้แก้ในตัว ยังสูนตาม
พวกเอ็งจะเดินกันทางใด มันไม่มีหลายทางดอก มาเล่นคืนนี้
เข้าที่ลองบอก แก่ชอบทางชั่วหรือทางดี
แก่คนรู้หลักนักปราชญ์ ลองบอกให้ญาติเขาฟังที
เนอไอ้แนวพ่อเผ่าน้ำเผาแต่ด่านไม่เคยฟัง..ธรรม

ลำควน จักราช

โอ้..เออ คัดไม้ทิ้งทำท่อน แต่เจ้าอินางสุนทรอยากทำธาตุ
ก็ย้อนไม้มันล้มทับนา พ่อเผ่ายังชวนญาติทำด่าน
ชกเรือนใหม่รายมุก เป็นรายฟูกรายหมอน ช่างมันเถอะอี
นางสุนทร จิกตัวดาอะไรมัน มาเล่นกันกะหมู่ละไม่คิดรายหมัก
รายเหมย

ผมปลั่งอยู่กะแปรง แยกแกลงอยู่กะเปรี๊ยะ พุดให้หวานขาน
ให้เพราะ อย่าเปื้อนเประสะกปรก

เอาอย่างนั้นสุนทรจะเล่น ทางธรรมหรือว่าจี้รำกันทางโลก
สุนทรอยากถือวันนี้ต้องทั้งสองทาง..เลย

ลำซวง จานเหนือ

เอาอย่างนั้นก็ลองชะยิก ให้น้ำหมากช้อยคอกเนอชุกที่
คอกน่าน้อมเอช..เป็นไรเชอ

แกกะฉั่นกึ่นาน ๆ ได้มาเจอแล้วก็ไม่หารายกลัว มาน้อมเอช
รายช่าน

เอาอย่างนั้นจักหญาผูกหรือหญามัด ไหน ๆ ก็จิกถามกันแล้ว
ฉั่นจิกถามแกเรื่องประวัติย่าโม จักหญาผูกหรือหญามัด เรื่องประวัติ
ของย่าโม ถ้าอยากมีชื่อเข้ามาโชว์ แกฉั่นไม่มองพญามาร มอง
พญามารฉั่นก็หลานย่าโม แกไม่มอสัญญาเมน..สัญญาเหม่อ

พ่อค้าค้างามเอี่ยม ยังไม่เหนียมยังไม่อาย น้อมก็เป็น
หมอเพลงใหญ่ แกจะเอาหรือไม่เอา

พ่อเนื้ออุ่นขุนหัว จักรายชั่วหรือรายเข้า

ถึงแก่ขาวไธฉั่นก็ใหญ่จิกกลัวอะไรเชอ

มาน้อม บ้านดุม

เอ้อ แกนี่ก็ขาว ฉั่นนี่ก็ใหญ่แหละนาลำซวงนา..จิกกลัวอะไรเชอ
ที่เล่นเรื่องย่าโม ลำซวงหัวหน้ามาป๊ะข้านี้เสมอ..ไม่แม่นราย
โยก ไปละเนื้อรายช่าย

ถ้าสนัดทางไหน ก็ว่าไปทางนั้น นางปากแดงคือดอกจาน
แดงทั้งนอกแดงทั้งใน มาเล่นกะน้อมนะไม่แม่นทางนึ่ง..ทางนาน

ไม่เป็นจับเป็นไล่ ของชายเป็นโหด จิเลนเรื่องขำโม ถาม
เรื่องมันไม่เป็นไร

ธรรมเนียมช่างไม่กลัวม้า จะให้กลัวหัวหน้าจะกลัวไหม

เว้นแต่เข้ามั่งเวลาเมื่อยก็อาจจิกตัว..มัน

เพลงเรื่องเป็นเพลงที่ใช้เวลาเล่นเพลงค่อนข้างมากขึ้นอยู่กับเนื้อหา
ของเรื่องว่ามีรายละเอียดมากน้อยเพียงใด ในการเล่นเพลงครั้งนี้มีการ
เล่นเพลงเรื่องถึง 4 เรื่อง รวมเวลาที่ใช้ในการเล่นเพลงเรื่องทั้งสิ้น
ประมาณ 5 ชั่วโมง ในระหว่างการเล่นเพลงเรื่องของหมอเพลงมีการ
สอดแทรกการร้อง เพลงแหล่ ตามคำขอของผู้ชมในระหว่างการเล่น
เพลงเรื่องพระเวสสันดร โดยหมอเพลงสุนทร บ้านนุก และหมอเพลง
ลำควน จักราชได้สอดแทรกแหล่เทศน์มหาชาติ และแหล่พระคุณแม่
สลัดกับการว่าเพลงโคราชหลายครั้ง ตัวอย่างเพลงแหล่คุณแม่สั่งลูก
ของหมอเพลงสุนทร บ้านนุก

มา..จะยกหลักฐานขึ้นมารำพันรำน้องรำพี่

พ่อแม่แก่เฒ่าฟังฉันกล่าวดูที..พ่อแม่ถูกดีที่ได้เลี้ยงดูมา
อือ..

นับแต่เข้าในอุทรแม่ก็นอนกุ่มจิตไม่ให้เสียชีวิตรอด
ชีวา

ไม่ให้เสียชีวิตเลยพ่อยอดชีวา กว่าจะใหญ่แต่ละคน..แม่ก็ทน
ทำมาไม่ให้พ่อยอดชีวาสิ้นชีวิตชีวี อือ..ชีวิต..อือ..

แม่กินน้ำร้อนนอนไฟเป็นดาไลดาเลื่องแม่ไม่เคยขายเบื่อง
เลขอิพ้อบัวบาน

เลี้ยงลูกน้อยลูกนิคจนเป็นกิจประจำวัน อือ.. ถึงจะทุกข์ทน
ทานแม่ก็ไม่บ่นเลขเทียว

เลี้ยงแต่ดินเท่าฝ่าหอย รอยเท่าสองนิ้วค้ำเข้าก็เข้าคิวนั่งเอาข้าว
เคี้ยว

ถึงจะทุกข์ก็ทนแม่ไม่บ่นเลขเทียวยังมองลคมองเลี้ยวมอง
เหลียวมองแล อือ..

หลังจากจบเพลงเรื่องในวันนั้นแล้วเป็นการเล่นเพลงช่วงสุดท้าย เพลง
เกี่ยวแถมจากที่มีเนื้อหาในเชิงเกี่ยวพาราสิกัน ค่อนข้าง เพลงปลอบ ว่า
ใกล้เวลาที่จะต้องเลิกเล่นเพลงแล้ว หมอเพลงจำเป็นต้องแยกย้ายกัน
กลับถิ่นฐานบ้านเรือนของตน เพลงเกี่ยวแถมจากจึงเป็นเพลงอำลา
หมอเพลงอีกฝ่ายและผู้ฟังว่าอย่าเสียอกเสียใจที่ต้องจากกัน เพลงเกี่ยว
แถมจากนับว่าเป็นเพลงที่มีเนื้อหาสะเทือนใจ และมีวิธีการว่าเพลงที่
เรียกว่า “ขวน ๆ” หมายถึงการร้องเพลงให้ได้อารมณ์โศกเศร้าคร่ำ
ครวญ (ลำดวน จักราช, 2542: สัมภาษณ์) ซึ่งผู้ชมเพลงโคราชจะตั้งใจ
รอฟังเพลงเกี่ยวแถมจากมาก ส่วนหมอเพลงแต่ละคนก็แสดงลีลาใน
การใช้เสียงออกมาอย่างเต็มที่ บางครั้งใช้ท่วงทำนองที่แปลกไปจาก

เพลงอื่นที่เรียกว่า “ทำนองเหนือ” หมายถึงการเอื้อนเสียงสูงและยาวกว่าปกติ ตัวอย่างเพลงเกี่ยวแกมจากของหมอลำซด เพลงลำซด จานเหนือ

โอ้..โอ้ว่าไม่มาแข่งคอกเนอมาแล้ง จวนตะวันตกจะแจ้งคอก
นาลำควนเอี่ยมมาน้อมเอช มาแล้ว

สี่ค่างวานับเอาไว้เป็นหน่อ ว่าติดต่อไว้เป็นแนว แล้วก็ไม่พุดมา
ทวง มาน้อมเอชมาล่อ

แล้วนางจะบอกให้เข้าใจ จักหาหน้าชาแห่ง จวนตะวันตก
จะแจ้ง แก่กลับไปบ้านกะฉั่นชะนอ บ้านกะฉั่นชะนอ พ่อหน้านวล
ชวนน้อม แล้วไม่แม่นชาแนว..ชาหน่อ

ไม่ไปท้อไปลอย จักไปพลอยหรือไปผ่า บ้านของนางอยู่หลังจิ
ระ ถ้ารักกะน้องให้มองไปถึง

จักคนเจ้าหรือคนนาย แต่ว่าลำควนไม่ต้องให้เขาไปชักคนหนึ่ง
พอแจ้งคอนเข้า เราเอารถน้อยไปสองคน..นอ

มาน้อม บ้านตุม

เอ้อ..เอ็งเหมารถน้อย แหล่นาลำซดนา..ไปสองคนนอ

ได้ยินนางมาชวน ก็ช่วยชวน คอกคนป้อ แต่มาชวนน้อม แม่
คนเบือคนหน้าช

ไม่ตามปนตามเบือน นับเดือนยังตามปี ถ้าว่าแฟนนี้ไม่มี ก็
อยากจิเปิดตามไป คอกแม่แก้มปอกกะไม่แม่นตามปึง ตามป้อ

กระด่ำชหมอบฟ้ามักไม่ว่ามากกว่ามาช จันก็อยากตามไป ร่วม
หมอนก๊ะเขาวมาลย์

ไม่ชวนหนักชวนหน่วง ได้ยินลำขวงมาชวนนั้น

แก้เต็มใจชวนนี้ หรือขึ้นใจชวน...นอ

ค่อจากเพลงเกี้ยวแกมจาก เป็น เพลงจาก เนื้อร้องบอกถึงความจำเป็น
ที่ต้องจากกัน และคร่ำครวญ แสดงถึงความโศกเศร้า อาลัยอาวรณ์ที่
ต้องจากกัน ตัวอย่างเพลงจากของลำขวง จานเหนือ

โอ้ว่าคราวนี้ จะเจียบ ดอกเนอเสียงแน่ จะได้ยินเท่าแต่ ดอก
น่าน้อมเอช..เสียงหนูเสียงนก

ลำขวงจะเดินบุกป่า ว่างามเอชผ่าโคก ยังมีเสียง แน่อยู่เท่า
แต่เสียงนาง

เสียงฟ้าครวญอยู่ครืนครืนครืน ในอกสะอื้นอยู่โครกโครก
โครก เต็มทีแล้วสาวจะเศร้าจะโศก ถ้าโหยถ้าหวนครวญครวญคราง
คราง หวนครวญครวญครางคราง จะขึ้นจะนั่ง ครอครอแครแคร แต่
เท่ากะคนแก้แก้ คร่ำคร่ำ

เสียงนกเขาก็ร้องกุก นกภูทุก็ร้องเกอ หัวใจหวนสงสาร
เหวช นกกานกกคก็ร้องก้อง

เสียงการ้องอยู่กากากา สุขณาไหลกกองกอกอง

น้ำคาคกกก็หัวอกกูเอชนอกกรรม...กรรม

มาน้อม บ้านตุม

เอ้อ วันนี้แหละนา ลำยวงนา เอยกรรมกรรม

น้อมก็จะไม่ได้จูบ ไม่ได้จูบได้คลำ ก็เห็นแต่เงยเงย คอกเนอ
กัมกัม

จึกเวอร์อะไรกรรมอะไร ตอนที่ได้แสงอรุณ เห็นแต่บาปไม่
เห็นบุญ และทำให้เราเศร้าอารมณ์ เราเศร้าอารมณ์ เห็นจะอยู่ไม่ตลอด
เอยเนอแม่ยอค อารี

หรือชาติแต่ก่อนเราเคยฝัน เป็นหนี้ฝันเป็นห่วงไฟ รักได้
หวังได้ เป็นไขห่วงซ้อนห่วงแฟน

คิดคิดมาแล้วน่าทุเรศ จะต้องทิ้งเขตและชายแดน

จะร้อนจะเร สะแห้วเดินไปพึ่งใคร..ดี

สุดท้ายในการเล่นเพลงตอนท้ายเมื่อใกล้สว่าง หมอเพลงจะว่า เพลงลา
และ เพลงให้พร กับเจ้าภาพและผู้ชม ผู้ฟังทุกคนรวมทั้งหมอเพลงที่มา
ร่วมเล่นเพลงด้วยกัน แล้วจึงลงจากโรงเพลงไป จะเห็นว่าประเภทของ
เพลงเรื่องต่าง ๆ ก็มักจะสะท้อนโลกทัศน์ของเรื่องที่น่ามาเล่น เช่น
ถ้าเล่นเพลงเรื่องประวัติย่าโม กลอนเพลงก็สะท้อนโลกทัศน์เกี่ยวกับ
ย่าโม เป็นความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ หรือถ้าเล่น
เพลงเรื่องพระเวสสันดร กลอนเพลงก็มักจะสะท้อนโลกทัศน์เกี่ยวกับ
ศาสนาพุทธ

3.2.3 โลกทัศน์จากเนื้อหากลอนเพลงโคราชแค้น

เพลงโคราชแค้น เกิดขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ.2477 ภายหลังที่อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีสร้างเสร็จ ด้วยความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ในการบนข่าโม และเชื่อว่าข่าโมชอบเพลงโคราช ทำให้เพลงโคราชได้รับการว่าจ้างมาเล่นแค้นภายหลังจากที่บนบานแล้วสัมฤทธิ์ผล เพลงโคราชที่นำมาแสดงแค้นเป็นเพลงที่มีรูปแบบการเล่นเพลงเช่นเดียวกับเพลงดั้งเดิม แต่ต่างกันที่จุดประสงค์ของการแสดง เพลงดั้งเดิมนิยมเล่นในงานบุญทั่วไป แต่เพลงแค้นจะเล่นเฉพาะพิธีกรรมแค้นท้าวสุรนารีเท่านั้น เพลงแค้นจึงมีเนื้อร้องเกี่ยวกับเจ้าภาพ การบนและความเชื่อเกี่ยวกับท้าวสุรนารีเป็นส่วนใหญ่ อีกทั้งเวลาที่ใช้ในการแสดงเพียงครึ่งชั่วโมงถึงหนึ่งชั่วโมงทำให้การเล่นเพลงมีข้อจำกัดต้องคัดทอนขึ้นตอนลำดับในการเล่น และนำเสนอ เนื้อหาให้เหมาะสมกับเงื่อนไขดังกล่าว

การว่าจ้างเพลงโคราชแค้นขึ้นอยู่กับความต้องการของเจ้าภาพ เมื่อเจ้าภาพสัมฤทธิ์ผลในสิ่งที่ปรารถนาและได้บนไว้ว่าจะหาเพลงมาถวายข่าเป็นการตอบแทน บางครั้งเจ้าภาพจะต้องจัดเตรียมเครื่องเช่น ไหว้ ได้แก่ แพร 3 สี มะพร้าวอ่อน หมา ก พลุ และยาเส้น ไว้ด้วย บางรายอาจจะมีพิเศษกว่านี้ เช่น ไข่ต้ม ไก่ต้ม หัวหมู ทั้งนี้แล้วแต่ว่าบนอะไรไว้ นางเชน ชินานุภรณ์ หัวหน้าคณะเพลงโคราชแค้นเชนหัวรถไฟ กล่าวว่า เพลงโคราชแค้นที่จัดไว้ในปัจจุบันมี 3 ชุดด้วยกัน

คือชุดเล็ก ประกอบด้วยหมอเพลงชาย หญิง 2 คน ว่าเพลงประมาณ 30 นาที ชุดกลางหมอเพลง 4 คน ชาย 2 คน หญิง 2 คนว่าเพลงประมาณ 30 นาที และชุดใหญ่ หมอเพลง 4 คน ชาย 2 คน หญิง 2 คนว่าเพลงประมาณ 1 ชั่วโมง ค่าบริการตั้งแต่ 400 บาท 600 บาท และ 800 บาทตามลำดับ แต่ราคาอาจจะสูงหรือต่ำกว่านี้ขึ้นอยู่กับความต้องการเป็นพิเศษของเจ้าภาพ เช่น ต้องการหาเพลงไปนอกสถานที่หรือต้องการให้เล่นเพลงนานกว่า 1 ชั่วโมง เป็นต้น การเล่นเพลงโคราช แก๊บนโคยทั่วไป เจ้าภาพจะไปติดต่อหาเพลงกับคณะเพลง กำหนดวันเวลาที่จะเล่นเพลง และชำระค่าบริการเรียบร้อยแล้ว เมื่อได้เวลาเจ้าภาพก็จะมานั่งรอฟังเพลงที่โรงเพลงที่ทางเทศบาลนครราชสีมาจัดไว้ให้บริเวณหน้าอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี เมื่อหมอเพลงเห็นเจ้าภาพมาพร้อมกันแล้วก็จะขึ้นโรงเพลง โดยหมอเพลงทั้งชาย หญิงจะขึ้นโรงเพลงพร้อม ๆ กันซึ่งต่างจากการเล่นเพลงดั้งเดิมที่หมอเพลงชายต้องขึ้นโรงเพลงก่อน ก่อนที่จะมีการเล่นเพลง หมอเพลงคนใดคนหนึ่งจะทำหน้าที่เป็นตัวแทนบอกกล่าวต่อวงวิญญูณของท้าวสุรนารีว่าเจ้าภาพเป็นใคร มาจากไหน หาเพลงแก๊บนโคยด้วยเหตุผลอะไร และสรุปว่าวันนี้เจ้าภาพได้มาว่าจ้างเพลงโคราชคณะของคนให้แล้ว ขอให้ย่าได้รับรู้และมาฟังเพลงด้วย จากนั้นก็จะเริ่มเล่นเพลงโดยหมอเพลงชายจะเป็นผู้ว่าเพลงก่อน แล้วฝ่ายหญิงก็จะว่าโต้ตอบกันไป ลำดับในการเล่นเพลงยังคงเหมือนกับการเล่นเพลงแบบดั้งเดิมแต่ได้ตัดทอนลงไปเพื่อให้เหมาะสมกับเวลา

เนื้อหาของเพลงโคราชแก่นบน อาจกล่าวได้ว่าเป็นเพลงเรื่องชนิดหนึ่ง แต่เป็นเพลงเรื่องที่มีเนื้อหาเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับการบนบานศาลกล่าว คอท้าวสุรนารี และความศักดิ์สิทธิ์ของท้าวสุรนารี ดังนั้นเพลงโคราช แก่นบนจึงมีรูปแบบและเนื้อหาของเพลงที่ถูกคัดทอนลงเพื่อให้เหมาะสมกับเวลา สถานที่และวัตถุประสงค์ของการเล่นเพลง อาทิเช่น การจำกัดการเล่นเพลงเพียงครึ่งชั่วโมงถึงหนึ่งชั่วโมงต่อการเล่นเพลงนั้น ทำให้จำเป็นต้องลดขั้นตอนในการว่าเพลงแบบดั้งเดิมที่เริ่มจากเพลงเชิญ เพลงคัดเชิญ ไปจนถึงเพลงลา เหลือเพียงขั้นตอนเล่นเพลงหลัก ๆ เท่านั้น ขณะเดียวกันการเล่นเพลงหมอเพลงก็จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนขั้นตอนการเล่นและกลอนเพลงให้ได้เนื้อหาครบตามที่เจ้าภาพต้องการ ได้แก่

เพลงเกริ่น เพื่อบอกให้ทราบว่าเจ้าภาพเป็นใคร แก่นบนเรื่องอะไร

เพลงไหว้ครู ซึ่งส่วนใหญ่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความเชื่อในชาโมของชาวไทยโคราช

เพลงเกี้ยว มีเนื้อหาในทางเกี้ยวพาราสีกันของชายหญิง

เพลงเรื่อง ส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เจ้าภาพมาบน และความสำเริงที่ได้รับ

เพลงให้พรเจ้าภาพ เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นการขอพรจากชาโมให้กับเจ้าภาพ

เพลงลา เนื้อหาเป็นการลาเจ้าภาพเพื่อจบการเล่นเพลง

การที่เพลงโคราชแค้นนได้ถูกจำกัดเนื้อหา ทำให้การเล่นเพลงชนิดนี้ไม่เป็นที่สนใจของผู้ฟังทั่วไป เพราะมีความรู้สึกว่าการเล่นเพลงแต่ละครั้งเป็นการเล่นเพลงเพื่อถวายท้าวสุรนารีเท่านั้น ซึ่งจะมีเพียงเจ้าภาพมาฟังเพลงเท่านั้น การเล่นเพลงจึงค่อนข้างจะไม่เข้าใจผู้ฟังอื่น ๆ เพราะบทบาทของเพลงถูกปรับเปลี่ยนจากเพลงเพื่อความบันเทิงเป็นเพลงประกอบพิธีกรรมแค้นน จุดประสงค์หลักของการเล่นเพลงก็เพื่อแค้นนตอบแทนในความสำเร็จที่ได้รับ เนื่องจากบทบาทของเพลงถูกจำกัดเป็นเพลงประกอบพิธีกรรมที่หมอเพลง เจ้าภาพหรือผู้ฟังต้องคำนึงถึงกาลเทศะที่เหมาะสม ทำให้หมอเพลงไม่กล้าเล่นเพลงหยาบ อีกทั้งกลอนเพลงส่วนมาก เป็นการกล่าวถึงของความสัมพันธ์ของท้าวสุรนารีที่ชาวไทยโคราชให้ความเคารพศรัทธา ดังนั้น โลกทัศน์จากกลอนเพลงโคราชแค้นนทุกกลอนเพลงจึงเป็นโลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ สะท้อนความเชื่อของชาวไทยโคราชในความสัมพันธ์ของท้าวสุรนารี ดังตัวอย่างเพลงโคราชแค้นนชุดเล็ก ทำการแสดงเมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2540 ที่โรงเพลงบริเวณหน้าอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี เป็นเวลา 30 นาที เจ้าภาพ ได้แก่ คุณวีระ เลิศจันทิก ประกอบด้วยหมอเพลงชาย 1 คน หญิง 1 คน ได้แก่ หมอเพลงชาย ผลท่าหลวง และหมอเพลงหญิง น้ำอ้อย บ้านปะคำ

เพลงเกริ่น เป็นเพลงที่บอกให้ทราบว่าเจ้าภาพเป็นใคร แก่บนเรื่อง
อะไร กลอนเพลงโคราชแก่นบนมักจะมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเจ้าภาพและ
ความสำเร็จของเจ้าภาพที่ได้รับจากการบนท้าวสุรนารี

ผล ทำหลวง

ตะเกียงแจ่มก็ยังสมจุด แล้วตูกก็จะต้องสมโภช แลน่าย่านา
ข้าโมผมนะเออ

คุณวีระบนข้าไว้ ก็สมใจปรารดนา ยังหาเพลงมาให้ข้าผมก็
เชิญข้าเองมารับฟังเพลงให้สมใจ

ไม่มาหักมาหาญ ไม่มาฟันมาแทง บนข้าจะหาเพลง แล้วอิงคา
เอา มาเชิญให้ย้างฟังอย่าได้หาห่าง..เออ

ท่านชอบไหมและชอบแพร เหมือนหวานแหยังชอบเพลง
ข้าโมเป็นคนโบราณเก่า ประกอบชอบเพลง

คุณวีระได้บนข้าไว้ เมื่อหาขเจ็บป่วยไข้จะได้หาเพลงมาเล่น
ถวายข้าโมเอง

มาขึ้นท้าวเออรับฟังเอาไฉนนะ ข้าโม...เออ

เพลงไหว้ครู ซึ่งส่วนใหญ่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความเชื่อในยาโมของชาว
ไทยโคราช สะท้อนความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของท้าวสุรนารีเป็น
ที่มาของการบนบานศาลกล่าวด้วยเพลงแก้บน เพราะชาวไทยโคราช
เชื่อว่า เพลงโคราชเป็นของชาวไทยโคราชเท่านั้น และท้าวสุรนารีก็
เป็นชาวไทยโคราช อีกทั้งมีความเชื่อว่าท้าวสุรนารีชอบเพลงโคราชจึง
นิยมบนบานศาลกล่าวและแก้บนด้วยเพลงโคราช

น้ำอ้อย บ้านปะคำ

เออ.. ถึงเื่องหากินมาจนพลบขันเย็น ไม่ลืมยาโมเออ..คุณครู

ฉันก็จะค้ำนับดอกเนอกราบไหว้ มีทั้งผู้ปกครองนั่นแหละ
เนอคุณครู

จะคึกคื้นยังช่วยได้ สิ่งอะไรช่วยดา ขอให้คุณครูมาช่วยแล
ช่วยดู ให้ตามก็เสด็จมาได้มาช่วยคึกคื้น..ช่วยคำ

ให้ทางพราทางพระ อย่าได้หาทางไพร ให้เอ้อฮ้อว่าได้ อย่า
พลาดพลั้งทางเพลง

มาพบได้หมู่หรรษา ให้มาขึ้นทำท่าออกโหร่งเหรง

ให้กราบรอให้แม่มาขแม่ร้างในกลางโรง....รำ

เพลงเกี่ยว ซึ่งมีเนื้อหาในทางเกี่ยวพาราสีกันของชายหญิง ได้ลดการ
พูดเรื่องเพศในลักษณะที่โจ่งแจ้ง แต่เลี่ยงไปใช้คำสองแง่สองง่าม หรือ
ว่าเพลงเป็นเชิงเปรียบเทียบแทน

ผล ทำหลวง

นั่นแหละนกเค้าแมวอย่าเจ้าคอนี่ว่าเอชากินนั่นแหละนา
หนอลืมนาง เอชนี่ ว่ากลางคืน

ก็แล้วแต่หนอลืมจะเล่นกะฉัน แม่ตาค้างามขึ้น นั่นก็ไม่ใช่
การ ชื้อหนอลืมเอชการชาย

ไม่ว่าคงว่าป่า เป็นไ้มาขังว่าปวย ยังเล่นกันกะผลทะลวง
ให้แก้วดาลองว่าไป ไ้ฉันก็เพลงว่าเป็นนะไม่เคยจะว่าปี่ ว่าป็น

น้ำร้อนชงน้ำชา เหมือนทอด้างามชาย หนอลืมจะเล่นกันยัง
ไ้เล่าตาค้างามขึ้น

ไ้ธรรมด่าว่าเป็นนกเค้า มันต้องหากินในยามกลางคืน

เหมือนเรามีหัวใจ ก็ยังมาไขว่คว้ากัน ในกลาง...คน

เพลงเรื่อง ส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เข้าภาพมาบน และความสำเร็จที่ได้รับ
จึงเป็นการขำโลกทัศน์เกี่ยวกับความเชื่อท้าวสุรนารี ว่าชาวโคราชเชื่อ
ว่ามีความศักดิ์สิทธิ์สามารถคลบนาคาให้ประสบผลสำเร็จในสิ่งที่บน
ไว้ได้ ดังตัวอย่าง

น้ำอ้อย บ้านปะคำ

เออ..เอย อยู่เรือนใหญ่เขาใช้ मुख ว่าเพลงโคราชนี้แหละถูกคุณ
ข้าเอย..ใจแม่

คอนคุณวีระมาบนบานทองท่านดูแล จะขออะไรนั้นเล่าเขาก็
ได้สมดังใจมุ่ง

ไม่พาสันพายาว อยากเป็นท้าวเป็นพระยา ขอให้วิญญูณท่าน
อย่าจงอวยช่วยพยุง อวยช่วยพยุง บ้านช่องหมองมัวแล้วอย่าพาขึ้นพาชั่ว
พาเข้า

คุณวีระจะนึกเอาเงินให้มีเงิน เอาทองให้มีทอง คงดีพี่กะ
น้อง มีนัยบต้องมีถือ

ก็อยู่กะไหนจะรุ่งเรือง เท่าเมืองหนอไทยลือ

ถูกหลานก็ชม สมวีรศกรีไทย...เรา

เพลงให้พรเจ้าภาพ เนื้อหาส่วนใหญ่ เป็นการขอพรจากข้าโมให้กับ
เจ้าภาพ

ผล ทำหลวง

เอช.. ขอให้คุณข้ารักษาเอาไว้ ก็ขอข้าให้คุณข้าเอช...ครอบครัวเรา

ให้คุณวีระนี้มีแต่ความสุข อย่าได้มีความเศร้า ไปหมดทั้งใน
ครอบครัวนั้นแหละเนอครัวเรือน

ทุกสิ่งที่ดีให้มีมา ก็ช้อนบารมีแม่ ให้อยู่กันจนเฒ่าแก่ คน
อื่นดีไม่มีเหมือน ดีไม่มีเหมือน ชกเรือนมีมุขจะมีหลานมีลูกอย่ามี
เมิน

จะขึ้นรถลงเรือ ไปเหนือล่องใต้ ให้ได้ผ่านอันตราย จะขึ้น
สูงลงต่ำ

ขอให้คุณวีระนี้พบแต่ทางดี ก็อย่าให้มีหนทางต่ำ

ให้ข้าถือคาบตามคูตลอดทาง ...เดิน

เพลงลา เนื้อหาเป็นการให้พรและลาเจ้าภาพเพื่อจบการเล่นเพลง

น้ำอ้อย บ้านปะคำ

แต่เช่นกันหาหรือว่าชาติ ก็ยังเมตตานี้แหละน่าย่นา เออคา
น้องคุณวีระ

จะนึกเงินก็ให้ได้เงิน จะนึกทองให้ได้ทอง ไม่ว่าจะนึกแนว
ไหน ขอให้ได้แนวนั้นสมดังเจตนา

ให้ได้โชคให้ได้หวาน ให้ได้มันให้ได้แมน จะเอาเงินหมื่น
เงินแสน ขอให้มิได้มามาฟังเพลงอยู่กะย่าโมไม่ว่าจะได้เงิน ได้
เหม่อ

เขานุ่งผ้าชะสาพัก เหมือนเล่นโบกชะล่าไฟ ที่คุณวีระ
เจ็บป่วย ก็อย่าจะช่วยให้หายสม

เพลงพรที่ผมรำพึง ให้คุณวีระเลิศจันทิก ผมถูกตลอดเดอ
รางวัลที่หนึ่ง

แล้วก็มาหาเพลงแก้บนอยู่หน้าย่าสักห้าที่...เนอ

3.2.4 โลกทัศน์จากเนื้อหากลอนเพลงโคราชประยุกต์

การเล่นเพลงโคราชประยุกต์ เกิดขึ้นเพราะหมอเพลงรุ่นใหม่ต้องการ
ปรับรูปแบบการแสดงให้เป็นที่ยอมรับของผู้ฟังปัจจุบัน ซึ่งกำป็น
บ้านแท่น ให้สัมภาษณ์ไว้ว่า การอนุรักษ์เพลงโคราชไม่ใช่การเก็บ
เอาไว้ แต่เป็นการที่จะทำอย่างไรให้เพลงโคราชคงอยู่เป็นที่ยอมรับ

ของสังคม (กำปิ่น บ้านแท่น, 2542: สัมภาษณ์) เช่นเดียวกับที่หมอเพลงใหญ่ กล่าวว่า การอนุรักษ์คือการคงอยู่ ถ้าจะอนุรักษ์เพลงโคราช ก็ต้องส่งเสริมให้มีการเล่นเพลง (ใหญ่ เมืองคง, 2540: สัมภาษณ์)

จากการสังเกตการเล่นเพลงโคราชซึ่งของคณะลำยวง จานเหนือ เมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2540 ที่บ้านเสาเคี้ยว อ.โชคชัย จ.นครราชสีมา ได้มีการสร้างโรงเพลงเป็นเวทีขนาดใหญ่วางเครื่องดนตรีได้แก่ อีเลคโทนไว้บนเวที กันฉากหลังด้วยผ้ากำมะหยี่สีแดง เลือดยอดติดตัวอักษรชื่อคณะเพลง มีการติดตั้งระบบแสง เสียง เช่นเดียวกับงานวัดทั่วไป ผู้แสดงในวันนั้นประกอบด้วยหมอเพลง 4 คน ชาย หญิงอย่างละ 2 คน มีโฆษก 2 คน หางเครื่อง 6 คน และมีนักดนตรี 1 คน การแต่งกายของหมอเพลงยังคงรักษาเอกลักษณ์แบบดั้งเดิมคือ หมอเพลงชายนุ่งโจงกระเบน สวมเสื้อสี คอกลมแขนสั้น มีผ้าขาวม้าคาดเอว หมอเพลงหญิงนุ่งโจงกระเบน สวมเสื้อสีรัดรูปไม่มีปกแขนสั้น ส่วนโฆษกแต่งชุดสูทสากล หางเครื่องวันนั้นมี ทั้งหมด 6 คนเป็นหางเครื่องสมัครเล่น ทั้งหมดเป็นนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นของโรงเรียนแห่งหนึ่งในอำเภอโชคชัย ชุดที่นำมาใส่ทั้งหมดเป็นฝีมือการออกแบบและตัดเย็บเอง ทุกชุดจะมีลักษณะคล้ายๆ กันคือ เน้นรูปทรง กระโปรงสั้น และสีตัดฉูดฉาด มีการเปลี่ยนชุดเพื่อให้เข้าความหมายและทำนองดนตรีในแต่ละเพลง ส่วนนักดนตรีแต่งตัวตามสมัยนิยม

รูปแบบการแสดงเพลงโคราชประยุกต์โดยรวมมีลักษณะคล้ายการแสดงของวงดนตรีลูกทุ่ง เริ่มด้วยการพูดประกาศของโฆษก เพื่อให้เกียรติเจ้าของงานว่าเจ้าภาพเป็นใคร งานอะไร และแนะนำหมอลำเพลงในคณะ จากนั้นผู้แสดงทุกคนขึ้นบนเวทีเพื่อแสดงตัวให้ผู้ชมเห็นว่า มีใครมาแสดงบ้าง การแสดงในช่วงแรกเป็นการร้องเพลงลูกทุ่งโดยหมอลำเพลงทั้ง 4 คนสลับกันขึ้นมาร้องคนละเพลงสองเพลง และมีหางเครื่องเดินประกอบทุกเพลง มีข้อสังเกตว่าโฆษกจะประกาศชื่อเพลง ชื่อหมอลำเพลงทุกครั้งก่อนที่จะร้อง ถ้าเป็นเพลงตามคำขอจะประกาศขอบคุณผู้ขอเพลงด้วย ขั้นตอนในการแสดงช่วงแรกค่อนข้างยืดหยุ่น และหลากหลายมีทั้งการร้องเพลงลูกทุ่ง เพลงสตริง หมอลำ มีการพูดทักทายผู้ชมด้วยภาษาโคราชสลับการแสดงเป็นช่วง ๆ เพื่อสร้างบรรยากาศความเป็นกันเอง ตลอดการแสดงช่วงแรกจะมีผู้ชมวัยรุ่นทั้งชายและหญิงจำนวนหนึ่งออกมาเดินอยู่หน้าเวที และมีการับรางวัลให้กับหมอลำเพลงและหางเครื่องเป็นระยะ ๆ หลังจากที่ยังร้องเพลงตามสมัยนิยมพอสมควรแล้ว โฆษกได้ขึ้นมาประกาศว่าต่อไปเป็นการแสดงเพลงโคราชแบบดั้งเดิม เพื่อเอาใจคนเฒ่าคนแก่ และเพื่ออนุรักษ์เพลงดั้งเดิม แต่การเล่นเพลงได้ลดขั้นตอน และนำเสนอเฉพาะเพลงหลัก เช่น เพลงเกริ่น เพลงไหว้ครู หรือเพลงเกี่ยว ส่วนใหญ่จะเน้นเนื้อร้องที่เกี่ยวกับเรื่องเพศ และว่าเพลงแซวผู้ฟัง หรือ ออกชื่อเจ้าภาพเพื่อสร้างอารมณ์ร่วมในการเล่นเพลง จากนั้นก็เป็นการแสดงเพลงโคราชประยุกต์อีกครั้งหนึ่ง ในช่วงการแสดงสังเกตว่ามีการว่าเพลงโคราช

แบบดั้งเดิมสลับไปสลับมา ครั้นพอใกล้สว่าง หมอเพลงโคราชก็จะว่าเพลงโคราชแบบดั้งเดิมคือเพลงดา และเพลงให้พรอีกประมาณคนละ 2 กลอน เป็นการกล่าวอวยชัยให้พรเจ้าภาพและผู้ชม สุดท้ายเป็นการกล่าวดาและขอบคุณเจ้าภาพ ผู้ที่มาชมการแสดง การเล่นเพลงโคราชประยุคค์ของคณะลำยวง จานเหนือในวันนั้นพบว่ามีช่วงการเล่นเพลงโคราชประยุคค์ประมาณ 7 ชั่วโมงจากเวลาทั้งหมดที่ใช้ในการแสดง 9 ชั่วโมง สลับเป็นเพลงแบบดั้งเดิม 2 ชั่วโมงเท่านั้น ปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่า เพลงโคราชประยุคค์ได้รับการยอมรับจากผู้ชมอย่างกว้างขวาง ถึงแม้ว่าจะมีอัตราค่าจ้างที่ค่อนข้างสูง แต่เพราะมีรูปแบบการเล่นเพลงที่ยืดหยุ่นและหลากหลายรวดเร็วในการนำเสนอจึงเป็นที่ชื่นชอบของผู้ฟัง อีกทั้งยังดึงดูดผู้ฟังได้มากกว่าเพลงดั้งเดิมมาก เพราะสามารถตอบสนองความต้องการของผู้ชมได้หลากหลาย ทั้งเด็กวัยรุ่น หรือผู้ใหญ่ การที่ผู้ชมมีส่วนร่วมในการร้องเพลงหรือเต้นกับหมอเพลงและทางเครื่องก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เพลงโคราชประยุคค์ได้รับความนิยมอย่างมากในปัจจุบัน

ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งของเพลงโคราชประยุคค์ ได้แก่ เนื้อหาของกลอนเพลง ที่หมอเพลงในปัจจุบันได้พยายามประยุคค์กลอนเพลงดั้งเดิมให้เข้ากับยุคสมัย และยังคงรักษาเอกลักษณ์ของเพลง นอกจากการปรับปรุงฉันทลักษณ์ให้มีจังหวะ สามารถร้องเข้ากับเสียงดนตรีดังได้กล่าวมาแล้ว ในส่วนของกลอนเพลงก็มีการแต่งขึ้นใหม่

โดยนำเสนอเรื่องราวที่เข้ากับชีวิตประจำวันรูปแบบการแสดง และสังคมปัจจุบัน ส่วนหนึ่งยังคงอนุรักษ์การใช้ภาษาถิ่นไทยโคราชในกลอนเพลง อีกส่วนหนึ่งก็แต่งกลอนโดยใช้ภาษาไทยกลางมากขึ้น ด้านเนื้อหาของกลอนเพลงก็มีความหลากหลายทั้งที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวไทยโคราชดั้งเดิม ไปจนถึงวิถีชีวิตของชาวไทยโคราชสมัยใหม่ ทั้งนี้เพราะความเจริญทางเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทำให้เพลงโคราชมีโอกาสดูแพร่ไปในสื่อต่าง ๆ มากขึ้นทั้งทางเอกสาร สิ่งพิมพ์ แอปบันทึกเสียง หรือแอปวีดิทัศน์ หมอเพลงจึงประยุกต์กลอนเพลงให้ผู้ฟังที่ไม่สามารถเข้าใจภาษาไทยถิ่นโคราชได้มีโอกาสฟังเพลงโคราชมากขึ้น

โลกทัศน์จากเนื้อหาของกลอนเพลงโคราชประยุคนั้นมีความแตกต่างจากกลอนเพลงคัน กลอนเพลงเรื่อง หรือกลอนเพลงโคราชเก่า เพราะกลอนเพลงโคราชประยุคนี้เป็นกลอนเพลงที่จบลงในเพลง ไม่มีการร้องได้ต่อกับหมอเพลงฝ่ายตรงข้าม จึงเป็นกลอนเพลงที่หมอเพลงต้องการสื่อสารกับผู้ชมผู้ฟังเพลงโดยเฉพาะ ดังนั้นเนื้อหาของกลอนเพลงส่วนใหญ่จึงนำเสนอเรื่องราวเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ ดังเช่น กลอนเพลงโคราชประยุคของหมอเพลงกำป็น บ้านแท่นและกาเหว่า โชคชัย ในผลงานแอปบันทึกเสียงชุด คนกระโทก สะท้อนโลกทัศน์จากกลอนเพลงในประเด็นที่แตกต่างกันออกไป

ตัวอย่างเช่น เพลงโคราชซึ่ง ที่สะท้อนวิถีชีวิตของผู้หญิงโคราชใน
สังคมสมัยใหม่ที่มีค่านิยมทางวัตถุ เช่นในเพลงท่อน 1 ดังนี้

ถ้าได้แม่หม่อม นี่มาเป็นเมีย พี่มันจะเสียละน้าน้องนา มาเป็น
ใหม่

เป็นใหม่ ว่าแต่ตัวของน้อง อยากได้แนวไหน พี่ซื้อให้แม่
หม่อมมาใช้เป็นเมาเป็นมัว

เป็นมัว ถ้าสาวเองจะแต่งคน แต่งคนแต่งได้ สารพัดจะจัดให้
น้ำมันแดงจะแต่งตัว แดงแต่งตัว บ่อนไหนอ่อนหย่อนดา พี่จะให้แต่ง
ชุด ให้แต่งตำ

แต่สาวคนสวยจะอาสา อาสา อาสา อาสาอาสาชีวาอาสัจญ ถ้า
ขาดเงินพันจะขายสวนให้อาเสีย

อาเสีย แม่ผมค้างามเป็นหมีก สมใจนึกได้เป็นเมีย

สมใจนึกได้เป็นเมีย จะซื้อสบู่มือจนขาวเป็น มัน

ในขณะที่เพลง คนกระโทก กลับมีโลกทัศน์ของชาวบ้านในชนบทที่มี
แนวทางดำรงชีวิตตามหลักพุทธศาสนา มีเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

คนกระโทกยกกระท่อมปลูกหอมกระเทียม เป็นสาวต้อง
เจียมรู้หัดฝึกกะทัด ไข่เป็ดไข่ไก่เขายังทอดในกะทะ มีใจศรัทธาชวน
กันทำสังฆทาน ถวายของหวานแดงไทยน้ำกะทิ ได้ซื้อถั่วงอกเงินกะทอง
อย่าได้ซื้อถั่วงอกเงินกะทอง เพ็ญเดือนสิบสองพาเรอลอยกระทง น้ำพริก

ปลาหมึกจิ้มผักกระถิน หอยหูกากินพอกกระทักกระเทิน หอยหูกากินพอก
กระทักกระเทิน มีแต่หาฮิมเงินเศรษฐีบ้านกระทอน ไปซื้อนาคอน
แถวท่ากระทุ่ม เป็นสาวเป็นหนุ่มต้องกระถินกระถี้..อีนางเอย

เนื้อหาของกลอนเพลงโคราชประยุกต์ส่วนใหญ่จึงเป็นการหยิบเอา
เรื่องราวที่เกิดขึ้นในสังคมทั้งอดีตและปัจจุบันมานำเสนอ บางครั้งเป็น
เรื่องเกี่ยวกับหมอลำเพลงโคราช เช่น ในเพลง “รักสาวหมอลำ”

ท่อน 1	สวย สวย สวย	ตำรวจช่างสวยทุกคน
	สาวเพลงโคราชน่ามกล	รูปร่างน่าสนเป็นนักหนา
	แรกเห็นก็รักปักอุรา	ฮามฮิมเริงรำนามอง
ท่อน 2	ขาว ขาว ขาว	ผมขาวหน้าเจ้าขาวผ่อง
	สงสัยไม่มีคู่ครอง	นี่พี่ของเองจะได้ไหม
	ขอเพียงดาหวานอย่าหวั่นใจ	ขอรักทราชมวยไม่เลือน
ท่อน 3	ทุกคืนทุกวันฝันเห็น	เจ้าเคยมาเล่นที่บ้าน
	น้ำเสียงสำเนียงเจ้าหวาน	ซ่านลงในทรวง
	หากว่าเงินฉันพอ	พ่อคงไม่หวง
	วันไหนถ้าได้เดินควง	พี่ชายไม่ลงแม่สาวหมอลำ (ซ้ำ)
ท่อน 4	สาว สาว สาว	รักเจ้าแม่สาวแก้มปลั่ง
	ขวัญใจอย่าได้หวั่นเกรง	โอ้สาวหมอลำเชื่อเถิดหนา
	พี่ก็อยู่เคียงเป่ลี่ยอุรา	อยากได้น้องมาแนบนอน

หรือบางครั้งก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับชาวไทยโคราชบ้าง เช่น ในเพลงโคราชซึ้ง หรือเพลง คนกระโทก ที่กล่าวมาแล้ว แต่ข้อเท็จจริงประการหนึ่งก็คือ กลอนเพลงโคราชประยุคค์มีที่มาจาก “นักแต่งเพลงมืออาชีพ” ซึ่งบางคนก็เป็นหมอลำ เพลง บางคนเป็นครูเพลง บางคนเป็นนักแต่งเพลงซึ่งต่างก็สะท้อนโลกทัศน์จากกลอนเพลงในมุมมองที่แตกต่างกัน ที่สำคัญก็คือกลอนเพลงประยุคค์ที่หมอลำเพลงนำมา ร้องนั้นมีความสัมพันธ์กับความคิด ความเชื่อ หรือความรู้สึกของหมอลำที่ร้องเพลงนั้นหรือชาวไทยโคราชน้อยมาก ประเด็นสำคัญของการนำเสนอกลอนเพลงประยุคค์มีจุดประสงค์เพียงความบันเทิงเป็นหลัก ดังนั้นจึงปรากฏว่ามีกลอนเพลงประยุคค์จำนวนมากมีเนื้อหาที่ค่อนข้างเป็นการมองสังคมโดยรวม บางครั้งมีการสร้างตัวละครขึ้นมาเพื่อนำเสนอเรื่องราวบางอย่างที่อยู่ในความสนใจของสังคม หรือนำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวกับความสมหวัง ความผิดหวังในความรักเช่นเดียวกับ เนื้อร้องของเพลงลูกทุ่ง ตัวอย่างเช่นเพลง ใจหญิง เป็นต้น

สุดที่รักพี่เอ๋ย	ก่อนเคยรักหวานซึ่งยังนัก
รู้ไหมพี่รักจนสุดดวงใจ	เคยขึ้นเคยชมเคยเล่า
เคยโลมสุขสมฤทัย	เคยพรอคพราถ่านาคำรัก
วาจาไม่จากแม่โลกสลาย	พอนานมาแก้วดาลิมคำ
รักเคยจำเจ้าสีนํ้าไปทิ้งที่ไหน	เคยกอดน้องตะคองเคียงกาย
เคยจูบน้องน้องคงจำได้	แล้วเจ้าทำไมยังทิ้งพี่ลง

เจ็บใจเธอทำไมยังลืมคำ หน้าดาวมแต่ใจเจ้าคำดังเช่นกาหลง
เข็ดแฉ้วจริงจริง เข็ดแฉ้วผู้หญิงที่ไม่ซื่อตรง
รักมาแตกแยกจนเป็นผง รักที่มันคงคือแม่คนเคี้ยว

จะเห็นว่า เพลงโคราชประยุกต์ เป็นวัฒนธรรมดนตรีใหม่ในสังคม
โลกาภิวัตน์ที่มีความความคล้ายคลึงกับ หมอลำซิ่ง หรือเพลงลูกทุ่งที่
มีกระบวนการผลิตที่แตกต่างจากวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านทั่วไป
วัฒนธรรมดนตรีใหม่เหล่านี้เกิดขึ้นจากการผสมผสานทั้งรูปแบบและ
เนื้อหาของวัฒนธรรมดั้งเดิมเข้ากับวัฒนธรรมดนตรีตะวันตกทำให้มี
ความแตกต่างในวิธีคิด วัตถุประสงค์ หรือขั้นตอนในการถ่ายทอด
และการนำเสนอเรื่องราวออกมาเป็นเนื้อร้องจึงมีความแตกต่างจาก
หมอลำอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้เพราะหมอลำเพลงโคราช และนักแต่ง
กลอนเพลงโคราชประยุกต์ต่างก็มีประสบการณ์ ความรู้และโลกทัศน์
ที่ต่างกันนั่นเอง

บทที่ 4

สรุป

เพลงโคราช เป็นเพลงร้องโต้ตอบชาย หญิงอันเป็นแบบฉบับที่ดีว่าเป็นเอกลักษณ์ของชาวจังหวัดนครราชสีมา มีท่วงทำนองการว่าเพลงเป็นภาษาถิ่นไทยโคราช และมีรูปแบบการเล่นเพลงที่แสดงถึงวัฒนธรรมโคราชอย่างเด่นชัด เช่นการแต่งกาย การใช้ภาษาถิ่นไทยโคราช และเนื้อร้องที่สื่อความหมายและสะท้อนถึงวิถีชีวิตของชาวไทยโคราช เป็นต้น ความเป็นมาของเพลงโคราช เกิดจากคำพูดโต้ตอบของคนในสังคม จากคำทักทาย คำเกี้ยวพาราสี มาเป็นคำคล้องจอง ลองปัญญาเรียกว่า เพลงก้อม จากนั้น หมอเพลงจึงได้คิดเพิ่มจำนวนคำ และสัมผัสเป็น เพลงคู่สี่ และ เพลง คู่หก ในปัจจุบันจากการสัมภาษณ์ผู้ฟังเพลงพบว่า สมัยแต่ก่อนเพลงโคราชเป็นเพลงที่มีบทบาทคือวิถีชีวิตของชาวบ้านตั้งแต่เกิดจนตาย ชาวบ้านนิยมหาเพลงไปเล่นในแทบทุกงานที่มีการชุมนุมผู้คนทั้งในงานมงคลหรืองานอวมงคล หมอเพลง จึงเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับในสังคมว่าเป็นปราชญ์ของชาวบ้าน ที่ให้ทั้งความรู้ และความบันเทิงกับชุมชน แม้ในปัจจุบันพบว่า เพลงโคราชลดบทบาทลงเนื่องจากความเจริญของสังคม การรับเอาวัฒนธรรมคนตรีตะวันตก ตลอดจนความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารทำให้ชาวไทยโคราชมียุคเลือกมากขึ้น

ทำให้เพลงโคราชในปัจจุบันเปลี่ยนบทบาทจากเพลงพื้นบ้านมาเป็นการแสดงที่เน้นความบันเทิงมากขึ้น จึงเกิดมีเพลงโคราชแ гэบน และเพลงโคราชประยุกต์เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ชมและสังคม

เพลงโคราชในปัจจุบันอาจแบ่งออกได้ 3 รูปแบบ ได้แก่ เพลงโคราชแบบดั้งเดิม เพลงโคราชแ гэบน และเพลงโคราชประยุกต์

เพลงโคราชแบบดั้งเดิม เป็นเพลงที่มีรูปแบบ และเนื้อหาในการเล่นเพลงสืบทอดกันมาจากอดีต มีเอกลักษณ์เฉพาะหลายประการ เช่น ใช้หมอลำ 4 คน (ชาย 2 คน หญิง 2 คน) นิยมว่าประชันกันเป็นกลอนสด มีการแต่งตัว มีโรงเพลง มีขั้นตอนในการเล่นเพลงเป็นลำดับตั้งแต่สามทุ่มไปจนถึงรุ่งเช้าของวันใหม่ โดยร้องโต้ตอบกันทีละคู่สลับกัน การเล่นเพลงจะไม่ใช้เครื่องดนตรี หรือเครื่องประกอบจังหวะ มีเพียงการตบมือให้จังหวะในบางโอกาสเท่านั้น เพลงดั้งเดิมนี้นิยมนำมาแสดงเป็นที่นิยมของกลุ่มผู้ฟังสูงอายุ และผู้ฟังที่นิยมฟังเพลงที่แสดงไหวพริบ ปฏิภาณในการฉันทกลอนของหมอลำ

เพลงโคราชแ гэบน เป็นรูปแบบการเล่นเพลงที่พบเห็นได้มากที่สุดในปัจจุบัน เกิดขึ้นจากความเชื่อ ความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อท้าวสุรนารี จึงมีการขนานนามกล่าว เมื่อขอพรหรือบนแล้วประสบผลสำเร็จในสิ่งที่ขอ ก็นิยมที่จะหาเพลงโคราชมาเล่นแ гэบนถวาย

โดยเฉพาะที่บริเวณหน้าอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีและที่วัดศาลาลอยจะมี เพลงแก็บนเล่นอยู่ทั้งกลางวัน กลางคืน เพลงแก็บนเป็นเพลงที่มี รูปแบบการแสดงคล้ายกับเพลงแบบดั้งเดิม เพียงแต่มีวัตถุประสงค์ในการเล่นเพลงเพื่อประกอบพิธีกรรมแก็บน จึงต้องคัดทอนเวลา และ ขั้นตอนการเล่นเพลงให้เหมาะสม อีกทั้งจำกัดเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเฉพาะ เรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของท้าวสุรนารี การบนของเจ้าภาพ ความสำเร็จที่ได้รับ และการแก็บนเท่านั้น

เพลงโคราชประยุกต์หรือเพลงโคราชชิง เป็นเพลงโคราชสมัยใหม่ที่ หมอเพลงปรับเปลี่ยนทั้งรูปแบบและเนื้อหาของการเล่นเพลง เพื่อให้ สอดคล้องกับความต้องการของผู้ฟังที่เปลี่ยนไปตามสภาพสังคม ปัจจุบัน เพลงโคราชประยุกต์ได้นำเสนอรูปแบบการแสดงที่ทันสมัย มีการว่าเพลงให้มีจังหวะเข้ากับเครื่องดนตรีสากลบางประเภท เช่น อีเลคโทน กลองชุด เป็นต้น ขณะที่เล่นเพลงก็มีหางเครื่องเดิน ประกอบเพลง ทำนองเพลงและเนื้อร้องของเพลงโคราชประยุกต์ มีการปรับปรุงค่อนข้างมากทั้งลักษณะคำประพันธ์และเนื้อหาให้มี ลักษณะเป็นสากลมากขึ้น คล้ายกับเพลงลูกทุ่ง จึงเป็นที่นิยมแพร่ หลายมากกว่าเพลงแบบดั้งเดิมเพราะสามารถตอบสนองผู้ฟังได้หลากหลาย กลุ่มทั้งผู้สูงอายุ เด็ก หรือวัยรุ่น

จากการวิเคราะห์เพลงโคราชทั้ง 3 ประเภทด้วยแนวทางมานุษยวิทยา
การดนตรี สามารถสรุปลักษณะของกลอนเพลงได้ดังนี้

1) กลอนเพลงโคราช เป็นร้อยกรองชาวบ้านที่มีโครงสร้าง
ยืดหยุ่น เป็นเพลงท่อนเดียวมี 6 ประโยค แบ่งออกเป็น 3 ส่วนคือ
ต้นเพลง กระจับปี่ และลงปลาย ในแต่ละส่วนจะประกอบด้วย ประโยค
ที่ไม่จำกัดจำนวนวรรคย่อย และไม่จำกัดจำนวนคำในแต่ละวรรค ดังนี้

ต้นเพลง ประกอบด้วย 2 ประโยค ภายในแต่ละประโยคจะมี
วรรคย่อย ไม่จำกัดจำนวนวรรค จำนวนคำ ขึ้นอยู่กับหมอเพลงจะฉับ
กลอน มีสัมผัสระหว่างวรรค บังคับสัมผัสระหว่างประโยคทั้งสอง
ด้วยสัมผัสพยัญชนะที่คำสุดท้ายของแต่ละประโยค เนื้อหาของ
ต้นเพลงมักเป็นการเกริ่นถึงเรื่องราวที่หมอเพลงต้องการจะสื่อความ
หรือ เป็นการร้องโต้ตอบเนื้อหาที่หมอเพลงฝ่ายตรงข้ามว่าเพลงมา

กระจับปี่ หรือเดินกลอน ได้แก่ประโยคที่ 3 ประกอบด้วย
วรรคย่อยไม่จำกัดจำนวน กระจับปี่เป็นประโยคที่หมอเพลงแสดงความ
สามารถในการใช้ภาษาด้วยสัมผัสที่แพรวพราว และมีจังหวะ
สม่ำเสมอ ในการเล่นเพลงหมอเพลงมักจะร้องประกอบในกลอนกระจับปี่
นี้ ส่วนสำคัญของกระจับปี่อยู่ที่ “สะคือเพลง” หรือคำสุดท้ายของ
ประโยค ซึ่งจะสัมผัสกับคำสุดท้ายของประโยคสุดท้ายของ
กลอนเพลง เป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของเพลงโคราช ที่บอกให้รู้ว่า
หมอเพลงจะมีทิศทางในการฉับเพลงอย่างไร ใช้สระอะไร และควรจะ

จบเพลงอย่างไร เนื้อหาของกลอนกระทู้ ไม่เน้นความหมายมากนัก แต่จะเน้นสัมผัส จังหวะ เพื่อให้รำได้มากกว่า

ลงปลาย ได้แก่ ประโยคที่ 4, 5 และ 6 กลอนเพลงลงปลายนี้มี ลักษณะคล้ายเพลงคู่สี่หรือเพลงหลักเดิม โดยเฉพาะประโยคที่ 4 มี สัมผัสบังคับระหว่างประโยคที่ 4 กับ 5 เป็นสัมผัสสระ ส่วนประโยคที่ 6 จะสัมผัสกับสระคือเพลงในประโยคที่ 3 หรือกระทู้ ลงปลาย ประโยคที่ 4 เป็นกลอนที่หมอเพลงจะแสดงความเป็นตัวคนทั้งการใช้ ภาษา ถูกลาการว่าเพลงได้อย่างเต็มที่ ในขณะที่ประโยคที่ 5 และ 6 มี ลักษณะเป็นประโยคถาม ตอบเพื่อใช้ร้องได้ตอบหมอเพลงฝ่ายตรงข้ามหรือเป็นการลงจบเพลงที่สมบูรณ์

2) การวิเคราะห์ทำนองเพลงโคราช ทำนองเพลงโคราชมี่ ลักษณะเป็นเพลง “ร้อยเนื้อหนึ่งทำนอง” คือเป็นเพลงท่อนเดียว แต่สามารถเปลี่ยนเนื้อร้องไปได้เรื่อย ๆ ลักษณะเช่นนี้ปรากฏอยู่เช่นเดียวกับเพลงปฏิพากย์ทั่วไปที่มุ่งเน้นการสื่อสารความหมาย และความงามด้านภาษา มากกว่าความงามทางสุนทรียศาสตร์ของคนตรี เพลงโคราชจึงไม่นิยมเครื่องดนตรีประกอบ หรือใช้เครื่องประกอบจังหวะ ประกอบกับไม่มีการจดบันทึก โน้ตทำนองเป็นลายลักษณ์อักษร อาศัยแต่การท่องจำเป็นหลัก เพลงจึงมีท่วงทำนองที่สั้น ร้องซ้ำวนไปมา ลักษณะเช่นนี้ช่วยให้ง่ายต่อการจดจำทำนอง เป็นการสะดวกต่อชาวบ้านในการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการเล่นเพลงอีกทางหนึ่ง

3) รูปแบบของเพลงมีความยืดหยุ่นสูง ไม่เคร่งครัดในกฎเกณฑ์ จากการที่เพลงโคราชมีวิธีการถ่ายทอดด้วยปาก และการสังเกตจดจำ จึงพบได้ว่ารูปแบบ เนื้อหา ทำนอง หรือการเล่นเพลงมีการเปลี่ยนแปลงได้ง่าย ประกอบกับในขณะว่าเพลงนั้นไม่ต้องอาศัยโน้ตเป็นกรอบ ทำให้หมอลำเพลงมโหรีอย่างเต็มที่ในการด้นเพลงหรือพลิกเพลงท่วงทำนอง สำเนียงแปลก ๆ ใหม่ แทรกเข้ามาในเพลง เช่น แทรกเพลงแหล่ระหว่างการว่าเพลง เป็นต้น

4) เพลงโคราชให้ความสำคัญกับเนื้อร้อง วัตถุประสงค์หลักเพื่อต้องการสื่อความของเนื้อร้อง เพลงโคราชจึงไม่นิยมเครื่องดนตรีประกอบ ทั้งนี้เพราะภาษาสามารถสื่อความหมายได้ครบถ้วนกว่าดนตรีนั่นเอง

5) เพลงโคราชแบบดั้งเดิมจะมีจังหวะเด่นกว่าทำนอง จังหวะที่เกิดขึ้นในการว่าเพลงเป็นไปตามฉันทลักษณ์ของเพลงที่แบ่งกลอนออกเป็น ประโยค เป็นวรรค และสัมผัส สัมผัสบังคับทั้งสัมผัสพยัญชนะและสัมผัสสระ เรียกว่า “คู่” อีกทั้งความคิดสร้างสรรค์ ศิลปะการใช้ภาษา และลีลาในการนำเสนอของหมอลำเพลงทำให้เพลงมีจังหวะที่เด่นกว่าทำนอง จากการวิเคราะห์พบว่าจังหวะในเพลงมีอิทธิพลต่อผู้ฟังอย่างมากในเชิงกายภาพ ผู้ฟังมักจะรับรู้หรือมีอารมณ์ร่วมกับหมอลำเพลงด้วยการเคาะ หรือตบมือตามจังหวะเพลง บางครั้งรำตามจังหวะหมอลำเพลงก็มี ในขณะที่ทำนองเพลงนั้น ส่วนใหญ่เป็น

ทำนองของสำเนียงภาษาโคราช ผู้ฟังจะให้ความสนใจมากขึ้นเมื่อมี
ทำนองเอื้อนที่เพิ่มเข้ามาเป็นโน้ตประดับเพื่อให้เพลงลงจังหวะตาม
ต้องการหรือมีการสอดแทรกทำนองเพลงพื้นบ้านอื่นในการว่าเพลง

การวิเคราะห์โลกทัศน์ของชาวไทยโคราชจากเพลงโคราช ผู้วิจัยได้
วิเคราะห์จากกลอนเพลง และการเล่นเพลงประกอบไปด้วย เพราะ
เพลงโคราชเป็นเพลงร้องได้ตอบด้วยไหวพริบ ปฏิภาณในการ
ฉันทกลอนสดในการเล่นเพลง ผลการวิจัยสรุปได้ว่า โลกทัศน์ของชาว
ไทยโคราช เป็นโลกทัศน์ที่มีพื้นฐานมาจากความเชื่อทางศาสนา
ชาวไทยโคราช ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธแบบชาวบ้าน (Popular
Buddhism) และยึดถือหลักพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนิน
ชีวิต ประเพณีเกี่ยวกับวิถีชีวิตส่วนใหญ่ จึงมีความเกี่ยวเนื่องกับ
ความเชื่อและพิธีกรรมทางพุทธศาสนา วัฒนธรรมของชาวไทยโคราช
เป็นวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ของตนเองสืบทอดมาหลายชั่วอายุคน มี
การดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ มีลักษณะพึ่งพาตนเอง มีความ
เชื่อเรื่องโชคลาง โหราศาสตร์ เชื่อเรื่องผี ไสยศาสตร์ คาถาอาคม
อยู่บ้าง และเมื่อเจ็บป่วยก็ใช้ยาสมุนไพรพื้นบ้านประเภทยางสมุนไพร รักษา
โรคด้วยการแพทย์พื้นบ้าน ชาวไทยโคราชมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายซึ่งเป็น
ลักษณะสังคมไทยดั้งเดิมทั่ว ๆ ไป เป็นสังคมที่อยู่ง่าย กินง่าย
นอกจากจะมีการดำเนินชีวิตแบบเรียบง่ายแล้ว จากการศึกษาโลกทัศน์
จากเพลงโคราชยังพบว่าวัฒนธรรมอันดีงามสอดแทรกอยู่ในวิถีชีวิต

ของหมอลำและชาวไทยโคราชหลายประการ อาทิเช่น ความ
กตัญญู ความสามัคคี ความมีน้ำใจ และเสียสละ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
ความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน เป็นต้น ส่วนโลกทัศน์ที่เกี่ยวข้อง
กับประเพณีต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในขั้นตอนของวิถีชีวิต โดยเฉพาะ
กลอนเพลงโคราชประยูกต์แสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงหลาย
ประการ ทั้งนี้เพราะเมื่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมืองเปลี่ยนแปลง
ไป ประเพณี วัฒนธรรม ค่านิยม หรือโลกทัศน์ของคนในสังคมก็ย่อม
เปลี่ยนแปลงไปด้วย ประเพณีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปมาก เช่น การ
ทำมาหากิน เพราะความเจริญก้าวหน้าทางสังคมทำให้ชาวไทยโคราช
มีตัวเลือกของอาชีพมากขึ้นกว่าเดิมทั้งเกษตรกรรม ค้าขาย รับราชการ
หรือทำธุรกิจส่วนตัว หรือประเพณี ลงแขกในการทำนา หรือ นาวาน
ก็มีการเปลี่ยนแปลงไปมากเช่นกัน จากที่เคยขอแรง ร่วมมือร่วมใจกัน
ทำนาก็เปลี่ยนเป็นการรับจ้างทำนา ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้
สังคมชีวิตชนบทที่เรียบง่าย เปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมเมืองที่ซับซ้อน
มากขึ้น เป็นสังคมที่มีค่านิยมทางวัตถุ ทำให้วัฒนธรรมที่ดั้งเดิมหลาย
อย่างเปลี่ยนแปลงหรือสูญหายไปอย่างน่าเสียดาย

ท้ายที่สุดนี้ ผู้เขียนหวังว่างานวิจัยเรื่อง เพลงโคราชนี้ คงจะเป็น
ประโยชน์ให้ผู้ศึกษาค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับเรื่องวัฒนธรรมคนตรีของชาว
ไทยโคราช และได้ทราบถึงโลกทัศน์ของชาวไทยโคราชบางส่วนใน
แง่มุมต่าง ๆ อันจะนำไปสู่การวิจัยในประเด็นอื่นที่น่าสนใจต่อไป

บรรณานุกรม

- กฤษฎา แสงทอง. (2540). เพลงปฏิพากย์: วัฒนธรรมดนตรีและ ภาพสะท้อนทางสังคมของชาวล้านนาเขตอง อำเภอยะหริ่ง จังหวัดนครสวรรค์. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา แขนงวิชาวัฒนธรรมการดนตรี สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- กาญจนา แก้วเทพ, ดร. (2539). สื่อส่องวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- กาเหว่า ไซค์ชัย. (ผู้จัดทำ). (2540). เพลงโคราชซึ่งมหาสนุก ชุด คนกระโทก โดยคณะกำป็น บ้านแท่น [เทปบันทึกเสียง]. กรุงเทพฯ : บริษัทไพโอเนีย เอ็นเทอร์เทนเมนต์ กรุ๊ป จำกัด (ไพโอ กรุ๊ป).
- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. (2532). วัฒนธรรมพื้นบ้าน : กรณีอีสาน. รายงานการสัมมนาทางวิชาการ. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป.
- งามพิศ สัตย์สงวน, รศ. ดร. (2535). การวิจัยทางมานุษยวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2535). บทบาทของหมอตำตอสังคมอีสานในช่วงถึงศตวรรษ. รายงานการวิจัยเสนอต่อสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (มปป.). คหิชาบ้านอีสาน. (อัดสำเนา)
- ฉัชชา ไสค์คิยานุรักษ์, ดร. (2542). ทฤษฎีดนตรี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ถาวร สุมงคล และคนอื่น ๆ. (2536) เพลงโคราช : การศึกษาในเชิงวิเคราะห์และวิจารณ์. นครราชสีมา: ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูนครราชสีมา.
- ถาวร สุมงคล. (2527). ภาษามโน โคราช : การวิเคราะห์เรื่องเสียงและความหมาย. นครราชสีมา : หจก. สมบูรณ์ออฟเซตการพิมพ์.
- ทรงศักดิ์ ปรารักษ์วัฒนากุล. (2532). การศึกษาเปรียบเทียบคำอุทานสาวล้านนา และผญาเกี่ยวอีสาน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- ธวัชชัย สาครินทร์ (บรรณาธิการ). นครราชสีมา: โคราชของเรา. กรุงเทพฯ: มังกรการพิมพ์. 2542.
- บุญส่ง ครุศรี. (มปป.). นิทานพื้นบ้านโคราช. (อัดสำเนา)
- ปรีชา อุตระกุลและคณะ.(2530). วัฒนธรรมพื้นบ้านนครราชสีมา. นครราชสีมา : โคราชออฟเซตการพิมพ์.
- ปัญญา บริสุทธิ์, ผศ.,ดร. (2523). โลกทัศน์ของคนไทย วิเคราะห์จากวรรณคดี คำสอนสมัยสุโขทัย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์.
- ปีธมา บุญอินทร์. (2537). การปรับตัวของเพลงพื้นบ้าน : ศึกษากรณีเพลงโคราช จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย สาขา มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เพชร สุวรรณภานัน. (2543). เพลงโคราช: การศึกษาทางมานุษยวิทยาการดนตรี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวัฒนธรรมศึกษา แขนงวิชาวัฒนธรรมดนตรี สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เพชร สุวรรณภานัน. (ผู้จัดทำ). (2542). เพลงโคราชคณะลำยวง จานเหนือ [เทปบันทึกเสียง].
- มนตรี ตราโมท. (2540). การละเล่นของไทย. กรุงเทพฯ : พินาศพรินติ้ง.

- มิตรภาพชาวด. (ผู้จัดทำ). (2537). เพลงโคราช [เทปบันทึกเสียง]. นครราชสีมา : มิตรภาพชาวด.
- ยศ สันตสมบัติ, ศจ.ดร. (2540). มนุษย์กับวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เรืองเดช ปิ่นเชื่อนขันธ์.(2531). ภาษาถิ่นตระกูลไทย. นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- วิจินต์ ภาณุพงศ์ (2529). รายงานผลการวิจัยภูมิศาสตร์คำศัพท์ในจังหวัดนครราชสีมา. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศราวุธ โกพิพัฒน์. (ผู้จัดทำ). (2540). โคราชซึ่งประยุกต์ชุดที่ 1 : ชมบั้ง โดย ชุติพร บึงไทย [เทปบันทึกเสียง]. กรุงเทพฯ : เอส ที สเตอริโอ.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. (2542). สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม นครราชสีมา. (ผู้จัดทำ). (2520). คำรับเพลงโคราช ม้วนที่ 1 และ 2 [เทปบันทึกเสียง]. นครราชสีมา: วี เอ็ม มิวสิค.
- ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏนครราชสีมา. (2536). ของดีโคราช เล่ม 1-5. นครราชสีมา : มิตรภาพพิมพ์.
- ศูนย์สังคีตศิลป์ ธนาคารกรุงเทพ. (ผู้จัดทำ). (2520). เพลงโคราชนะทองสุข กำปิง [เทปบันทึกเสียง]. กรุงเทพฯ : ศูนย์สังคีตศิลป์.
- สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ.(2540). วิถีคิดของคนไทย: พิธีกรรม “ช่วงผีฟ้อน” ของ “ลาวข้าวเจ้า” จังหวัดนครราชสีมา. นครราชสีมา: สมบูรณ์การพิมพ์.
- หอการค้าจังหวัดนครราชสีมา. (2540). รายงานประจำปี 2539. นครราชสีมา : บริษัท สมบูรณ์การพิมพ์ จำกัด.

- หอการค้าจังหวัดนครราชสีมา. (2543). ย้อนรอย 100 ปี ไคราชวานิช. กรุงเทพฯ : บริษัทฟิวเจอร์ เทรส แอนด์ มีเดีย จำกัด.
- อนรรฆ จัญยานนท์ และคณะ (2542). รายงานการวิจัย ทา: เพลงร้องของชนเผ่ากะเหรี่ยงสะกอ. รายงานการวิจัยของนักศึกษา สาขาดนตรีวิทยา วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- อภิศักดิ์ โสมอินทร์, รศ. (2534). โลกทัศน์อีสาน. กทม. : โรงพิมพ์ประสานการพิมพ์.
- Asian Music. (1995). Musical Narrative Traditions of Asia. Journal of The Society for Asian Music. volume 26-1 Fall/Winter 1994/1995
- Chenoweth, V. (1972). Melodic Perception and Analysis: a manual on ethnic melody. Papua New Guinea, Ukarumpa : Summer Institute of Linguistics.
- Fumio, K. and others. (1978). Asian Musics in an Asian Perspective. Report of Asian Traditional Performing Arts. Second printing. Japan, Tokyo : Academia Music co.ltd.
- Fumio, K. and others. (1980). Musical Voices of Asia. Report of Asian Traditional Performing arts 1978. Japan, Tokyo : Heibonsha Limited Publishers.
- Pongsapich Amara, Dr., (Editor). "Traditional and changing Thai world view". Bangkok: Chulalongkorn University Press.

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล

- กาถิ่น เปรี๊ยมสูงเนิน. 7-9 มิถุนายน พ.ศ. 2543.
- กาเหว่า ไชยชัย. 8 มิถุนายน พ.ศ. 2543.
- กำปิ่น ข่อยนอก (กำปิ่น บ้านแท่น). 22 ธันวาคม พ.ศ. 2540.
- กะนอง เปรี๊ยมสูงเนิน 10 มิถุนายน พ.ศ. 2543.
- จาก จุกกลาง (จาก จุกกลาง). 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540.
- เจน ชินานุภรณ์ (เจน หัวรดไฟ). 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540.
- ดอกไม้ สระจันทร์ (ดอกไม้ ราชสีมา). 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540.
- ดิ่ง แนนกลาง (ดิ่ง แนนกลาง). 2 มิถุนายน พ.ศ. 2540.
- ทองสุข สังข์สุข (ทองสุข กำปิง). 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540.
- นาฏสภา บุรพาชน. 19 สิงหาคม พ.ศ. 2541.
- น้ำอ้อย บ้านปะคำ (น้ำอ้อย บ้านปะคำ). 24 มีนาคม พ.ศ. 2540.
- บุญ บึงกระโทก (บุญ กุดจอก). 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2540.
- บุญ พึ่งศาล (บุญ หนองบัวโคก). 20- 21 มกราคม พ.ศ. 2539.
- เปรมวิทย์ ท่อแก้ว. 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2540.
- ผล ท่าหลวง (ผล ท่าหลวง). 24 มีนาคม พ.ศ. 2540.
- ศศ. นฤมล ปิยะวิทย์. 25 มิถุนายน พ.ศ. 2543.
- เพ็ญ อนุกุล. 20 มิถุนายน พ.ศ. 2543.
- มะเนคร เปรี๊ยมสูงเนิน. 26 มิถุนายน พ.ศ. 2543.
- มั่ง เพากระโทก. 8 มิถุนายน พ.ศ. 2540.
- มาน้อม บ้านดุม. 20 สิงหาคม พ.ศ. 2541.
- เย็น คงกระโทก (หวานน้อย หนองนูนาค). 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2540.

ไร่ไพ เสริมรัมย์ (ไร่ไพ หัวรถไฟ). 14, 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540.
 ลำควน ศรีสันต์ (ลำควน จักราช). 20 สิงหาคม พ.ศ. 2541.
 ลำยวง เทศศิริระกูล (ลำยวง จานเหนือ). 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540.
 วีระ เลิศจันทิก. 10 มิถุนายน พ.ศ. 2540.
 วุฒิ บุรพาชน. 19 สิงหาคม พ.ศ. 2541.
 สมนึก พึ่งศาล (สมนึก หินโคนดง). 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2540.
 สมหมาย และกระโทก (สมหมาย โพธิ์แดง). 19 เมษายน พ.ศ. 2540.
 สุนทร พิมเสน (สุนทร บ้านนุก). 20 สิงหาคม พ.ศ. 2541.
 สุนทร เสือบุญศรี (สุนทร นางรอง). 19 เมษายน พ.ศ. 2540.
 สุริยา สมุทคุปดี. 6 มิถุนายน พ.ศ. 2543.
 เสน่ห์ คอนขาว. 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2543.
 แสงว บรพาชน (แสงว บ้านเกาะ). 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540.
 ไหยัง วิเศษพลกรัง (ไหยัง วิเศษพลกรัง, ไหยัง เมืองคง, ไหยัง เพื่องาม). ศิลปิน
 แห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดงเพลงโคราช ประจำปี พ.ศ. 2539
 25 มกราคม 2540.
 อรุณ โชคชัย. 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2543.

* หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.9 นครราชสีมา

ขอฝากให้ทอดมุดาแล้วด้วย" เสร็จแล้วพ.ก.ศ.ร. 9° หลบไป
จาก... " ขอสลามลา" ~
พ.ร. สุวรรณหาทม
19 ส.ค. 2545

